

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:
Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ
Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ

**ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΟΥ
ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ: Η επίδραση της επανορθωτικής δικαιοσύνης
στην πρόληψη της υποτροπής**

Διπλωματική εργασία: ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ ΝΑΤΑΛΙΑ
Α.Μ.: 3211Μ009

Επιβλέπων καθηγητής: ΜΑΓΓΑΝΑΣ ΑΝΤΩΝΗΣ
Μέλη επιτροπής: ΤΣΙΓΚΑΝΟΥ ΙΩΑΝΝΑ
ΒΛΑΧΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΗ

ΑΘΗΝΑ 2013

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	4
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΙΔΕΑΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

1. Η ΣΤΡΟΦΗ ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ.....	10
2. Η ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΣΤΟΝ ΑΝΤΙΠΟΔΑ ΤΗΣ ΑΝΤΑΠΟΔΟΤΙΚΗΣ.....	16
3. ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ.....	20
4. ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ.....	22
4.1. ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ.....	22
4.2. ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ.....	28
5. ΟΙ ΚΥΡΙΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ.....	34
5.1. ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ ΔΡΑΣΤΗ - ΘΥΜΑΤΟΣ (VICTIM – OFFENDER MEDIA- TION, VOM).....	38
5.2. ΣΥΝΕΔΡΙΕΣ (CONFERENCING).....	41
5.3. ΚΥΚΛΟΙ (CIRCLES).....	43
6. ΤΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥ- ΝΗΣ ΑΛΛΑ ΚΑΙ Η ΕΚΦΡΑΖΟΜΕΝΗ ΑΝΗΣΥΧΙΑ.....	45

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

1. Η ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΩΣ ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ.....	55
2. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ.....	57

3. ΜΟΡΦΕΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ.....	60
3.1. ΠΟΙΝΙΚΗ Η΄ ΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΛΗΨΗ.....	60
3.2. ΕΞΩΠΟΙΝΙΚΗ Η΄ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΛΗΨΗ.....	63
4. ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ.....	65
4.1. ΟΙ ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ.....	66
4.2. ΤΟ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ.....	68
4.3. ΤΟ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ.....	70
4.4. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΜΗΔΕΝΙΚΗΣ ΑΝΟΧΗΣ.....	75
4.5. ΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ.....	77
5. Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ.....	80

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗΣ

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΤΗΣ ΥΠΟΤΡΟΠΗΣ

1. ΓΕΝΙΚΑ.....	84
2. ΕΝΑ ΝΕΟ ΠΕΔΙΟ ΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑ.....	86
3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ.....	88
4. ΟΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ.....	92
5. ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ.....	95
5.1. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΕΝΤΑΤΙΚΗΣ ΝΤΡΟΠΗΣ (REINTEGRATIVE SHAM- ING THEORY).....	95
5.2. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ (PROCEDURAL JUSTICE THEORY).....	98

5.3. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΩΜΟΛΟΓΗΤΗΣ ΝΤΡΟΠΗΣ (THE THEORY OF UNACKNOWLEDGED SHAME).....	100
5.4. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΡΟΝΗΣΗΣ (DEFIANCE THEORY).....	101
6. Η ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ.....	102
6.1. Η ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΔΡΑΣΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ.....	102
6.2. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΣΤΗΝ ΥΠΟΤΡΟΠΗ.....	104
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	116
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	122
ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	127

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Αντώνιο Μαγγανά, καθώς και τα υπόλοιπα μέλη της τριμελούς εξεταστικής επιτροπής της διπλωματικής μου εργασίας, την κ. Ιωάννα Τσίγκανου και την κ. Βασιλική Βλάχου για την καθοδήγηση και τις πολύτιμες συμβουλές τους, που συνέβαλαν στην ολοκλήρωση τη παρούσας διπλωματικής εργασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα τελευταία χρόνια φαίνεται ότι κάτι αλλάζει στα δικαιικά συστήματα παγκοσμίως. Στις αρχές της δεκαετίας του '70 εμφανίστηκε μία νέα, εναλλακτική μορφή δικαιοσύνης, η οποία μέχρι σήμερα κερδίζει ολοένα και περισσότερο έδαφος. Η ιδέα της επανορθωτικής δικαιοσύνης προτείνει μία καινούρια προσέγγιση του εγκλήματος και υπόσχεται μια πιο ολοκληρωμένη αντιμετώπιση της δικαιοσύνης. Αντιλαμβάνεται το έγκλημα ως μία διατάραξη των ανθρωπίνων σχέσεων που πρέπει να αποκατασταθεί και τον εγκληματία σαν ένα άνθρωπο που δύναται να αλλάξει τρόπο σκέψης και συμπεριφορά. Διαφέρει, λοιπόν, από το παραδοσιακό ανταποδοτικό σύστημα ποινικής δικαιοσύνης ως προς τον τρόπο με τον οποίο ορίζει το έγκλημα και ως προς τον τρόπο με τον οποίο απαντά σε αυτό. Αντικείμενο της εργασίας είναι το αν και σε ποιο βαθμό η επανορθωτική δικαιοσύνη ασκεί κάποια επίδραση στην υποτροπή των δραστών, αποτελώντας κατά κάποιον τρόπο ένα μέσο ελέγχου του εγκλήματος μέσω της αποτροπής της μελλοντικής παραβατικής συμπεριφοράς τους. Μολονότι πολλοί συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η μείωση της υποτροπής δεν αποτελεί στόχο της επανορθωτικής δικαιοσύνης, το ερώτημα σχετικά με την υποτροπή απασχολεί τους ερευνητές. Στο πλαίσιο αυτό παρατηρείται μία αύξηση των εμπειρικών ερευνών για τον έλεγχο του ερωτήματος της υποτροπής. Η παρούσα βιβλιογραφική έρευνα ασχολείται με την επισκόπηση των ερευνητικών και βιβλιογραφικών δεδομένων που αντλούνται από το πεδίο της επανορθωτικής δικαιοσύνης σχετικά με την επίδρασή της στην πρόληψη της υποτροπής. Η θεωρητική υπόθεση είναι ότι πράγματι μπορεί να παρατηρηθεί μείωση στα ποσοστά υποτροπής των δραστών που συμμετείχαν σε κάποιο πρόγραμμα επανορθωτικής δικαιοσύνης η οποία οφείλεται στην επανακοινωνικοποίηση του δράστη που επιτυγχάνεται στο πλαίσιό του αλλά και στη συμβολική θεραπεία από το έγκλημα που παρέχουν οι διαδικασίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης.

Λέξεις – κλειδιά: πρόληψη του εγκλήματος, επανορθωτική δικαιοσύνη, αποκατάσταση, πρόληψη της υποτροπής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο παραδοσιακός τρόπος αντιμετώπισης του εγκλήματος από την κοινωνία είναι η παρέμβαση του κράτους για την τιμωρία του δράστη. Η τιμωρία θεωρείται ότι υπηρετεί τη δικαιοσύνη μέσω της καταγγελίας και της αποτροπής. Ειδικότερα, με την επιβολή τιμωρίας η κοινωνία εκφράζει την αποδοκιμασία της πράξης ενώ παράλληλα προσπαθεί να αποτρέψει τους δράστες από την μελλοντική αντικοινωνική συμπεριφορά¹. Στον αντίποδα αυτής της προσέγγισης, άρχισε να αναδύεται τη δεκαετία του '70 μία εναλλακτική προσέγγιση του εγκλήματος, οι εφαρμογές της οποίας πολλαπλασιάστηκαν τα τελευταία χρόνια σε πολλές περιοχές του κόσμου.

Η ανάπτυξη της θυματολογίας και του θυματολογικού κινήματος που ανέδειξε το αίτημα της ισχυροποίησης του λόγου και της θέσης των θυμάτων στο πλαίσιο των συστημάτων απονομής της ποινικής δικαιοσύνης², η προσέγγιση του καταργητισμού (abolitionism) στην εγκληματολογία που τόνισε την ανάγκη της αντικατάστασης του κλασικού παραδείγματος της απονομής της ποινικής δικαιοσύνης από ένα άλλο νέο – εναλλακτικό – παράδειγμα της «ιδιωτικοποίησης» του εγκλήματος³ και η αυξανόμενη μετατόπιση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου από το κεντρικό κράτος προς την κοινότητα και η αντίστοιχη ανάπτυξη του κοινοτικού προτύπου αντεγκληματικής πολιτικής από τα τέλη της δεκαετίας του '70 και μετά⁴, ήταν παράγοντες που συντέλεσαν στη διαμόρφωση, ανάπτυξη και επέκταση της προσέγγισης της επανορθωτικής δικαιοσύνης.

Η διατύπωση ενός ορισμού που να αποτυπώνει τις έννοιες και τα χαρακτηριστικά αυτής της μορφής δικαιοσύνης είναι ένα εξαιρετικά δυσχερές εγχείρημα. Το ευρύ περιεχόμενό

¹ Bonta J., Wallace – Capretta S., Rooney J., McAnou K., “An outcome evaluation of a restorative justice alternative to incarceration”, *Contemporary Justice Review*, 2002, Vol. 5(4), pp. 319 – 338(319)

² Αρτινοπούλου Β., 2010, ό.π., σελ. 25

³ Στο ίδιο, σελ. 26

⁴ Στο ίδιο, σελ. 28

της που περιλαμβάνει από την «πολιτική της ποινικής δικαιοσύνης έως την πολιτική για τη ρύθμιση της ευημερίας των παιδιών, σχολείων, εταιριών, αστικών υποθέσεων και των αυταρχικών καθεστώτων που καταπατούν τα ανθρώπινα δικαιώματα»⁵, αλλά και το ευρύ φάσμα των πρακτικών της ίσως είναι οι λόγοι που δεν υπάρχει έως σήμερα ένας κοινά αποδεκτός ορισμός. Ο αγγλικός όρος «restorative justice» στην ελληνική γλώσσα μεταφράζεται είτε ως «επανορθωτική δικαιοσύνη» (ο οποίος υιοθετείται στην παρούσα εργασία) είτε ως «αποκαταστατική δικαιοσύνη».

Τα πλεονεκτήματα του θεσμού της επανορθωτικής δικαιοσύνης είναι πολλά και σημαντικά. Η έμφαση στο σεβασμό και στην αξιοπρέπεια του ανθρώπου, η ικανοποίηση των αναγκών καθώς και η υλική και συμβολική αποκατάσταση όλων των μερών είναι μερικά από αυτά. Οι υποστηρικτές του θεσμού όμως τονίζουν και ένα ακόμα σημαντικό πλεονέκτημα το οποίο δεν έχει τύχει ακόμα μεγάλης αποδοχής: την μείωση της υποτροπής. Η παρουσίαση ενός τέτοιου επιχειρήματος φαίνεται εξαιρετικά ενδιαφέρουσα αν αναλογιστεί κανείς ότι ένας πιο εξανθρωπισμένος τρόπος απονομής ποινικής δικαιοσύνης που θα επιφέρει λιγότερα δεινά στο θύμα και στο δράστη και ο οποίος θα απαλλάξει συνάμα τα δικαστήρια από τον υπερβολικό φόρτο εργασίας που συχνά «άσκοπα» επωμίζονται μπορεί να αποδειχθεί ικανός να οδηγήσει σε μείωση των ποσοστών υποτροπής των δραστών ίσως και μείωση μεγαλύτερη από αυτή που επιφέρει το παραδοσιακό σύστημα ποινικής δικαιοσύνης.

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η διερεύνηση της σχέσης που συνδέει την επανορθωτική δικαιοσύνη και την πρόληψη του εγκλήματος και συγκεκριμένα την επανορθωτική δικαιοσύνη και την πρόληψη της υποτροπής. Δεδομένου ότι κάθε νέα πρακτική ποινικής δικαιοσύνης έρχεται αντιμέτωπη με το ερώτημα αν λειτουργεί και δεδομένου ότι η συνέχισή της τις περισσότερες φορές κρίνεται από την αποτελεσματικότητά της,

⁵ Declan, R., "Dimensions of Restorative Justice", *Journal of Social Issues*, Vol. 62, no 2, 2006, pp. 217 - 238

διαφαίνεται η σημασία της διερεύνησης της σχέσης αυτής. Εξάλλου, η μέτρηση της υποτροπής αποτελεί έναν δείκτη μέτρησης της αποτελεσματικότητας. Εφόσον, οι πρακτικές της επανορθωτικής δικαιοσύνης αποδειχθεί ότι επιδρούν θετικά – ακόμα και σε ελάχιστα μεγαλύτερο βαθμό – στην υποτροπή, εφόσον με άλλα λόγια αποδειχθεί ότι η επανορθωτική δικαιοσύνη, βασιζόμενη στον αμοιβαίο σεβασμό και τον διάλογο και επιδιώκοντας την ικανοποίηση του θύματος και τον μη στιγματισμό του δράστη, επιδρά θετικά στην πρόληψη του εγκλήματος μέσω της υποτροπής, ίσως θα πρέπει να τεθεί υπό σκέψη το γεγονός του σχεδιασμού και εφαρμογής περισσότερων επανορθωτικών προγραμμάτων τόσο διεθνώς όσο και στο ελληνικό δικαιοσύνη σύστημα.

Η εργασία στηρίχθηκε σε βιβλιογραφική έρευνα και μελέτη της πρόσφατης αρθρογραφίας και διαρθρώνεται σε τρία κύρια μέρη. Στο πρώτο μέρος επιχειρείται μία παρουσίαση του θεσμού της επανορθωτικής δικαιοσύνης, μία σύντομη ιστορική αναδρομή, παρατίθενται οι έννοιες, οι ορισμοί, οι στόχοι και οι προοπτικές της, ενώ επίσης αναλύονται συνοπτικά οι κύριες μορφές της (διαμεσολάβηση δράστη – θύματος, συνεδρίες, κύκλοι). Το πρώτο μέρος ολοκληρώνεται με επιχειρηματολογία υπέρ του θεσμού αλλά και την ανησυχία που έχει εκφραστεί κυρίως από τους επικριτές της.

Το δεύτερο μέρος ασχολείται με την έννοια της πρόληψης του εγκλήματος, τη σχέση της με την αντεγκληματική πολιτική, ενώ γίνεται επιπλέον μία παρουσίαση των μορφών πρόληψης αλλά και των σύγχρονων τάσεων αντεγκληματικής πολιτικής σε σχέση με την πρόληψη του εγκλήματος. Το μέρος αυτό κλείνει με μία προσπάθεια σύνδεσης των δύο κύριων εννοιών της παρούσας εργασίας, της πρόληψης, δηλαδή, του εγκλήματος και της επανορθωτικής δικαιοσύνης και παρουσίασης της μεταξύ τους σχέσης.

Αντικείμενο του τρίτου και τελευταίου κύριου μέρους αποτελεί η διερεύνηση της σχέσης που συνδέει την επανορθωτική δικαιοσύνη με την πρόληψη της υποτροπής. Εντοπί-

ζονται τα μεθοδολογικά προβλήματα που προκύπτουν από αυτού του είδους την έρευνα, παρουσιάζονται τα επιχειρήματα υπέρ της θετικής επίδρασης της επανορθωτικής δικαιοσύνης στην υποτροπή, ενώ παρατίθενται και οι σχετικές θεωρίες. Επιπλέον, γίνεται μία παρουσίαση των υπαρχόντων εμπειρικών δεδομένων τόσο σε σχέση με την ικανοποίηση των δραστών από τη διαδικασία, η οποία τους οδηγεί σε μελλοντική συμμόρφωση προς τον νόμο, όσο και σε σχέση με την επίδραση στην υποτροπή. Η εργασία, τέλος, κλείνει με μία ανακεφαλαίωση και διατύπωση συμπερασμάτων.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΙΔΕΑΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

1. Η στροφή προς μία εναλλακτική μορφή δικαιοσύνης

Η σύγχρονη εποχή χαρακτηρίζεται από την αναζήτηση εναλλακτικών παραδειγμάτων στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης σε μια προσπάθεια ανεύρεσης ενός δικαιότερου και αποτελεσματικότερου συστήματος ποινικής δικαιοσύνης που θα επιφέρει λιγότερα δεινά στα πρόσωπα που επηρεάζονται περισσότερο από αυτό, στο θύμα και στον δράστη, αλλά και θα απαλλάξει τα δικαστήρια από τον υπερβολικό φόρτο εργασίας που συχνά επωμίζονται εξαιτίας του φαινομένου της «δικαστικοποίησης»⁶ της καθημερινής ζωής.

Το γεγονός ότι το θεμελιώδες δικαίωμα του κάθε ανθρώπου στην δικαστική προστασία φτάνει να ασκείται πια πολλές φορές καταχρηστικά, συνεπάγεται – εκτός των άλλων – βραδύτητα και καθυστέρηση κατά την εκδίκαση των υποθέσεων και ως εκ τούτου ταλαιπωρία των προσώπων που με οποιαδήποτε ιδιότητα αναμειγνύονται σε αυτήν. Από την στιγμή που τίθεται σε λειτουργία ο ποινικός μηχανισμός, τα υποκείμενα της εγκληματικής πράξης μετατρέπονται σε αντικείμενα δικαστικών πράξεων αναφορικά με τις οποίες γνωρίζουν και συμμετέχουν στο ελάχιστο⁷. Επιπλέον, ο συνακόλουθος εργασιακός φόρτος των δικαστών τους πιέζει χρονικά και βιολογικά με κίνδυνο την έκδοση μη δίκαιων αποφάσεων⁸.

Το πρόσωπο βέβαια που περισσότερο από κάθε άλλο ταλαιπωρείται από το φαινόμενο αυτό είναι το θύμα του εγκλήματος. Τα θύματα βρίσκονται σε πλήρη σύγχυση, είναι φοβι-

⁶ Αλεξιάδης Σ., «Η συνδιαλλαγή θύματος – δράστη, ένας δρόμος προς αποκατάσταση του θύματος», στο : Β. Αρτινοπούλου, Α. Μαγγανάς, με τη συμβολή των Σ. Αλεξιάδη, Αγλ. Τσήτουρα, Ε. Fattah, εισαγωγικό σημείωμα Ιακ. Φαρσεδάκης, *Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης*. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1996, σελ. 195 - 204(195)

⁷ Τσιλιάκου Μ., *Εναλλακτική Δικαιοσύνη και Δράστες Σεξουαλικών Εγκλημάτων*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 23

⁸ Αλεξιάδης, 1996, ό.π., σελ. 196

σμένα και θυμωμένα. Αναζητούν να μάθουν γιατί συνέβη σε αυτούς αυτό το γεγονός και διακατέχονται από ένα αίσθημα ανασφάλειας, χωρίς να γνωρίζουν ποιον να εμπιστευτούν ενώ ταυτόχρονα αισθάνονται μπερδεμένα μπροστά στην πολυπλοκότητα του μηχανισμού της ποινικής δικαιοσύνης⁹. Αυτό που εύλογα αναμένουν, επιδιώκουν και ελπίζουν με τη συμμετοχή τους στην ποινική διαδικασία (αρχικά στο στάδιο της κίνησης της ποινικής δίωξης με την ιδιότητα του εγκαλούντος και κατόπιν κατά την άσκησή της με την ιδιότητα του μάρτυρα) είναι να επιτύχουν τελικά ως «παθόντες» την αποκατάσταση των προσβολών που υπέστησαν από τη διάπραξη σε βάρος τους συγκεκριμένου αδικήματος¹⁰.

Ένα αμιγώς κατασταλτικό σύστημα βέβαια, δεν προκαλεί πολλά δεινά μόνο στο θύμα του εγκλήματος, αλλά και στο δράστη και την οικογένειά του. Αυτό που ο δράστης αισθάνεται είναι πως δεν του αποδόθηκε δικαιοσύνη, αφού το έγκλημά του αντιμετωπίζεται ψυχρά και αντικειμενικά έξω από το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο έλαβε χώρα. Δεδομένου εξάλλου ότι η ποινική διαδικασία όπως λειτουργεί προσφέρει πολύ λίγα για την υπευθυνοποίηση του ατόμου, είναι αδύνατο να εμπεδωθεί στο άτομο αυτό ο σεβασμός προς τους άλλους και προς το δίκαιο.¹¹

Από την άλλη πλευρά και το κοινό έχει ελάχιστη εμπιστοσύνη στην ικανότητα του συστήματος δικαιοσύνης να ελέγξει το έγκλημα. Θεωρεί ότι οι ποινές είναι αρκετά ελαστικές, ότι οι κρατούμενοι αφήνονται ελεύθεροι προτού εκτίσουν την ποινή τους, ότι οι επιτροπές της υφ' όρον απόλυσης αδυνατούν να προσδιορίσουν την επικινδυνότητα ενός ατόμου και ότι πολλά σωφρονιστικά ιδρύματα έχουν καταντήσει πραγματικά ξενοδοχεία.¹² Ταυτόχρονα, επικρατεί η αντίληψη ότι οι νομικές αποφάσεις δεν είναι ικανές να συναντήσουν τις ανάγκες

⁹ Μαγγανάς, Α., «Εναλλακτικές μορφές απονομής της ποινικής δικαιοσύνης», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τευχ. 3, 2006, σελ. 298 - 304 (298)

¹⁰ Αλεξιάδης, Σ., 1996, ό.π., σελ.196

¹¹ Μαγγανάς, Α., 2006, ό.π. , σελ. 298

¹² Στο ίδιο , σελ. 298

της κοινωνίας για κοινωνικά ενοποιητικές παρεμβάσεις αλλά και σκεπτικισμός απέναντι στα υποτιθέμενα ειδικά και γενικά προληπτικά αποτελέσματα των επίσημων ποινικών αντιδράσεων. Πράγματι, πολλές μελέτες δεν μπορούν να επιβεβαιώσουν το αποτρεπτικό αποτέλεσμα της τιμωρίας είτε σε παραβάτες (με την έννοια του ελέγχου της συμπεριφοράς) είτε σε μη παραβάτες (με την έννοια της διατήρησης των κανονιστικών προτύπων) καθιστώντας έτσι καταννητικό ότι η αντίληψη ότι το έγκλημα διώχθηκε ποινικώς δεν έχει πρακτική σημασία.

Διαπιστώνεται πως ο μηχανισμός της ποινικής δικαιοσύνης αποτελεί – ιδιαίτερα στη χώρα μας - έναν από τους πιο σκληρούς τομείς της κοινωνικής ζωής, αφού εξελίσσεται δύσκολα, λειτουργεί με ρυθμούς του παρελθόντος και ενδιαφέρεται περισσότερο για τη συντήρηση και την διατήρησή του παρά για την εξυπηρέτηση των στόχων και των ποινών για τις οποίες προορίζεται.¹³

Το ενδιαφέρον για την επανορθωτική δικαιοσύνη φαίνεται να ξεκίνησε την δεκαετία του '70, όπου οι εγκληματολόγοι σε ολόκληρο τον κόσμο άρχισαν να διάκινται λιγότερο ευνοϊκά απέναντι σε αυτό που αντιλαμβανόμαστε ως σύστημα ποινικής δικαιοσύνης και να αναζητούν εναλλακτικά παραδείγματα.¹⁴ Μέχρι τότε, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Nils Christie, η Εγκληματολογία, λειτουργώντας σε μεγάλο βαθμό ως μία βοηθητική επιστήμη για τους επαγγελματίες του συστήματος ελέγχου του εγκλήματος, ήταν επικεντρωμένη κατά κύριο λόγο στον δράστη καθιστώντας τον ένα αντικείμενο για μελέτη, χειραγωγήση και έλεγχο. Επρόκειτο, με άλλα λόγια, για μία επιστήμη που μείωνε το θύμα σε ασήμαντο άτομο και τον δράστη σε αντικείμενο.¹⁵

¹³ Αλεξιάδης, Σ. 1996, ό.π. , σελ. 204

¹⁴ Gavrielides, T., «Restorative Practices: From the early societies to the 1970's», *Internet Journal of Criminology*, 2011, σελ. 2

¹⁵ Christie, N., «Conflicts as Property», *The British Journal of Criminology*, Vol. 17 (1977), σελ. 1 - 15(5)

Η διαπίστωση ότι ο τρόπος λειτουργίας του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης εμφανίζεται μονοδιάστατος, ξεπερασμένος αλλά και επικίνδυνος οδήγησε στην επιτακτική ανάγκη για διεύρυνση και εκσυγχρονισμό της έννοιας της δικαιοσύνης, ώστε να την εξοπλίσει κατά των επικρίσεων που δέχεται και να της δώσει την δυνατότητα και την ευελιξία να αντιμετωπίζει ευχερέστερα τα προβλήματα που την πιέζουν. Τις τελευταίες δεκαετίες προτείνονται όλο και περισσότεροι νέοι τρόποι απονομής της δικαιοσύνης, όπως η θεραπευτική, η συμμετοχική, η συναινετική, η μεταρρυθμιστική και η επανορθωτική δικαιοσύνη.¹⁶

Δεν πρέπει να παραβλέψουμε επίσης το γεγονός ότι στην εμφάνιση και εξάπλωση της επανορθωτικής δικαιοσύνης σημαντικό ρόλο έπαιξε και η εμφάνιση του κινήματος για την προστασία των θυμάτων, το οποίο μέσα από τις πιέσεις που άσκησε κατόρθωσε να προωθήσει αλλαγές στο σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης. Εξάλλου, μπορεί οι πρώτοι που μίλησαν επίσημα για ένα εναλλακτικό παράδειγμα που θα αντικαθιστούσε το τιμωρητικό να ήταν οι καταργητιστές Randy Barnett, Nils Christie και Albert Eglash, το έδαφος ωστόσο για την εμφάνιση της επανορθωτικής δικαιοσύνης είχε προετοιμαστεί από το έργο θυματολόγων όπως ο Hans Von Hertig, ο Benjamin Mendelsohn, ο Stephen Schafer και η Margery Fry, οι οποίοι υποστήριξαν ότι τα θύματα αγνοούνται από το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης και πρότειναν μία επίσημη χρήση της αποκατάστασης, την οποία μάταια προσδοκούσαν τα θύματα του εγκλήματος¹⁷.

Έτσι, οι θεωρητικές και πρακτικές εξελίξεις της δεκαετίας του '70, ολοκλήρωσαν τον κύκλο των πρακτικών της επανορθωτικής δικαιοσύνης¹⁸, οι οποίες είχαν πρωτοεμφανιστεί στον ανθρώπινο πολιτισμό από τα αρχαία χρόνια. Το κίνημα της επανορθωτικής δικαιοσύνης της δεκαετίας του '70, το οποίο κατά την εμφάνισή του ήταν ευθυγραμμισμένο με τα ιδανικά και

¹⁶ Μαγγανάς, Α., 2006, ό.π. , σελ. 298

¹⁷ Gavrielides, T., ό.π., 2011, σελ. 2

¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 12

τα οράματα των καταργητιστών, άρχισε σταδιακά να συνυπάρχει και να συμπληρώνει το τιμωρητικό σύστημα ποινικής δικαιοσύνης¹⁹ και έφτασε τη δεκαετία του 1990 η επανορθωτική δικαιοσύνη να αποτελεί ένα ενωτικό σύνθημα που περιλαμβάνει έναν αριθμό από ανεπίσημες παραδόσεις δικαιοσύνης αιχμαλωτίζοντας την φαντασία πολλών από αυτούς που ενδιαφέρονταν για την αναμόρφωση του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης²⁰.

Πρώτα στις ΗΠΑ και τον Καναδά, έπειτα και στην Ευρώπη, αυτή η ανεπίσημη μορφή δικαιοσύνης, η οποία σχεδίαζε να δημιουργήσει καλύτερη πρόσβαση στον νόμο, ειδικά στον τομέα των ήσσονος σημασίας συγκρούσεων όπου οι πολύπλοκες νομικές διαδικασίες παρεμπόδιζαν την ενδυνάμωση των νομικών ισχυρισμών, άρχισε να κερδίζει όλο και περισσότερο έδαφος.²¹ Προγράμματα επανορθωτικής δικαιοσύνης εγκαθιδρύθηκαν σε όλο τον κόσμο, από τις απομονωμένες κοινότητες των ιθαγενών της Αυστραλίας μέχρι τις μεγαλύτερες αμερικανικές πόλεις.²² Παρότι είναι δύσκολο να εκτιμηθεί ο αριθμός των προγραμμάτων αποκαταστατικής δικαιοσύνης που εφαρμόζονται παγκοσμίως, εν μέρει επειδή υπάρχει διαφωνία σχετικά με τον ορισμό της επανορθωτικής δικαιοσύνης και εν μέρει επειδή υπάρχουν τόσα πολλά και μικρά προγράμματα τα οποία δεν έχουν σωστά καταγραφεί ή αξιολογηθεί, πρόσφατες εκτιμήσεις από διάφορες χώρες και περιοχές δίνουν μια γενική εικόνα για την αύξηση στην κάθε περιοχή.²³

Η απογοήτευση, λοιπόν, που προκάλεσε το επίσημο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης σε συνδυασμό με την αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για την διατήρηση και ενδυνάμωση του εθιμοτυπικού δικαίου (customary law) και των πρακτικών της παραδοσιακής δικαιοσύνης έχουν οδηγήσει τις τελευταίες δεκαετίες σε αναζήτηση εναλλακτικών απαντήσεων στο έ-

¹⁹ Στο ίδιο, σελ. 12

²⁰ Declan, R., *Accountability in Restorative Justice*, Oxford University Press, 2003, σελ. 6

²¹ Heinz Messmer and Hans-Uwe Otto, *Restorative Justice on Trial, Pitfalls and Potentials of Victim-Offender Mediation-International Research Perspectives*, Boston : Kluwer Academic Publishers, 1992, σελ. 1

²² Declan, R, 2003, ό.π., σελ. 6

²³ Στο ίδιο, σελ. 6

γκλημα και την κοινωνική αταξία.²⁴ Έχει αρχίσει να εμπεδώνεται η αντίληψη ότι το έγκλημα μπορεί τελικά να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά με τη δημιουργία μιας ευρύτερης αίσθησης κοινωνικής ευθύνης και μιας κοινωνίας που νοιάζεται για τους πολίτες της²⁵, ώστε είναι πλέον γεγονός ότι στις συζητήσεις για τις πιο σωστές, καλύτερες και πιο αποτελεσματικές παρεμβάσεις στην παραβατική συμπεριφορά, η αποκατάσταση δεν μπορεί πλέον να απορριφθεί. Η πρόσφατη δραστηριότητα σε κυβερνητικό και κοινοτικό επίπεδο καταδεικνύει ότι, η επανορθωτική δικαιοσύνη στις διάφορες μορφές της αναδύεται σαν ένα ολοένα και περισσότερο σημαντικό στοιχείο στην κυρίαρχη εγκληματολογική πρακτική. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα κοινοβούλια ορισμένων χωρών έχουν ήδη υιοθετήσει νομοθεσία που αναγνωρίζει και ρυθμίζει την επανορθωτική δικαιοσύνη, ενώ ήδη στον Καναδά, τις ΗΠΑ και την Ν. Ζηλανδία τα δικαστήρια εκδίδουν αποφάσεις που διευθετούν την έννοια.²⁶ Σε διαφορετικές περιόδους και σε διαφορετικό βαθμό, επιμέρους χώρες έχουν ήδη υιοθετήσει την έννοια της επανορθωτικής δικαιοσύνης στο επίσημο ποινικό δίκαιο.²⁷ Φαίνεται πως ίσως έχουμε βρει μια φιλόδοξη απάντηση στη διάβρωση του νοήματος και της αποτελεσματικότητας του επίσημου ποινικού δικαίου που είναι πιο κοντά στις ανάγκες των ατόμων και την κοινωνική έννοια της δικαιοσύνης, χωρίς ωστόσο η επανορθωτική δικαιοσύνη να έχει ακόμα επιτύχει να κατοχυρωθεί εννοιολογικά.²⁸

Συμπερασματικά, τα δικαστήρια αν και στοχεύουν πάντοτε να βρουν λύσεις δίκαιες που στηρίζονται σε αρχές, δεν κατορθώνουν πολλές φορές να ανταποκριθούν με επιτυχία στις πραγματικές ανάγκες των ατόμων αφού τα υποχρεώνουν σε παρακολούθηση πολυδάπανων

²⁴ United Nations, Office on Drugs and Crime, *Handbook on Restorative Justice Programmes*, Criminal Justice Handbook Series, New York, 2006, σελ. 5

²⁵ Gavrielides, T., 2011, ό.π., σελ. 21

²⁶ Declan, R., 2003, ό.π., σελ. 6 - 7

²⁷ Heinz Messmer and Hans-Uwe Otto, ό.π., σελ. 4

²⁸ Στο ίδιο, σελ. 5

και μακροχρόνιων – άρα και ψυχοφθόρων δικαστικών αγώνων,²⁹ τα μέτρα αποκατάστασης που λαμβάνονται δεν είναι τα κατάλληλα³⁰, ενώ δεν επιτυγχάνουν καμία θετική επίδραση στην μελλοντική συμπεριφορά των δραστών. Η κατάσταση αυτή οδήγησε στην απογοήτευση όχι μόνο των επαγγελματιών της ποινικής δικαιοσύνης αλλά και του κοινού απέναντι στις παραδοσιακές προσεγγίσεις της ποινικής δικαιοσύνης. Άρχισε να γίνεται αντιληπτό ότι οι ανάγκες των θυμάτων, των δραστών και γενικά της κοινότητας δεν ήταν ανεξάρτητες και ότι οι υπηρεσίες της δικαιοσύνης πρέπει να εμπλακούν ενεργά και με τις τρεις προκειμένου να πετύχουν οποιαδήποτε επίδραση³¹. Ως εκ τούτου, η επανορθωτική δικαιοσύνη άρχισε να αναδύεται σαν μια ολοένα και πιο δημοφιλής εναλλακτική στο σύστημα ανταποδοτικής δικαιοσύνης που κυριαρχεί. Πλέον διαφαίνεται έντονα ότι το μέλλον της δικαιοσύνης – της ποινικής και όχι μόνο - θα περιλαμβάνει σίγουρα αποκαταστατικά στοιχεία.³²

2. Η επανορθωτική δικαιοσύνη στον αντίποδα της ανταποδοτικής

Δεδομένου ότι η επανορθωτική δικαιοσύνη ορίζεται συνήθως με βάση αυτό στο οποίο είναι εναλλακτική, δηλαδή στο ανταποδοτικό σύστημα δικαιοσύνης, το κεφάλαιο αυτό προηγείται του κεφαλαίου όπου παρατίθενται οι διάφοροι ορισμοί και έννοιες της ιδέας της επανορθωτικής δικαιοσύνης.

Οι δύο αυτές μορφές δικαιοσύνης – επανορθωτική και ανταποδοτική - διαφέρουν κυρίως ως προς τον τρόπο με τον οποίο ορίζουν το έγκλημα και ως προς τον τρόπο με τον οποίο

²⁹ Σπυρόπουλος, Φ., «Συνδιαλλαγή δράστη – θύματος στα πλαίσια της αποκαταστατικής και συμφιλιοτικής δικαιοσύνης», *The art of crime*, Τεύχος 7, 2008, σελ. 2

³⁰ Μαγγανάς, Α., 2006, ό.π., σ. 302

³¹ Marshall, T., *Restorative Justice: An Overview*, A report by the Home Office Research Development and Statistics Directorate, 1999, σελ. 7

³² «Issues in Restorative Justice», Speech given by Ross Ray QC, President, Law Council of Australia at the Queensland Law Society Forum – Law and Order Issues in the 21st Century, April 2008, σ. 10

απαντούν σε αυτό. Ειδικότερα, σύμφωνα με τις αντιλήψεις του κλασσικού ποινικού δικαίου, μία πράξη θεωρείται ότι προξενεί βλάβη από την στιγμή που παραβαίνει τον Ποινικό Κώδικα και ανεξάρτητα από τις συνέπειες που έχει σε ένα συγκεκριμένο άτομο. Αντίθετα, βασική αρχή της συμμετοχικής δικαιοσύνης (μορφή της οποίας αποτελεί η επανορθωτική), είναι η αντίληψη ότι η βλάβη προκλήθηκε καταρχάς σε ένα άτομο και δευτερευόντως θεωρείται ως μία πράξη που θα έχει επιπτώσεις στο σύνολο της κοινότητας. Θεωρείται ότι η βλάβη που προκλήθηκε δεν βρίσκεται, αναγκαστικά, στην πράξη που την προκάλεσε ούτε είναι μία άμεση συνέπεια της παραβίασης ορισμένων κανόνων, αλλά αποτελεί συνέπεια των επιπτώσεων που έχει πάνω στους άλλους, είτε ως άτομα είτε ως μέλη της κοινωνίας.³³ Ακριβώς επειδή η επανορθωτική δικαιοσύνη δεν εκλαμβάνει το έγκλημα σαν μια προσβολή του κράτους και της κοινωνίας, αλλά ως μια διαπροσωπική ιδιωτική διαφορά που προκάλεσε κακό/ζημία/βλάβη στο θύμα, τα σχετιζόμενα με το έγκλημα μέρη ενθαρρύνονται να συμμετάσχουν άμεσα στη διαδικασία της δικαιοσύνης. Μέσα από μία διαδικασία εκούσιας αλληλεπίδρασης, τους δίνεται η ευκαιρία να εκφράσουν τα συναισθήματά τους, να παρουσιάσουν τη δική τους πλευρά της ιστορίας, να θέσουν ερωτήματα, να λάβουν απαντήσεις και σε μια ιδανική περίπτωση να συμφωνήσουν συλλογικά για το τι μπορεί να γίνει για να αποκατασταθεί η βλάβη που επήλθε και να αποδοθεί δικαιοσύνη. Αυτή η κατανόηση των προσβολών ως συγκρούσεων αποτελεί το κυρίαρχο μοτίβο της επανορθωτικής δικαιοσύνης, η οποία δίνει έμφαση στην επούλωση και όχι στην τιμωρία. Πράγματι, η επανορθωτική δικαιοσύνη αποσκοπεί στην επούλωση του θύματος και στην αποζημίωσή του, η οποία μπορεί να είναι είτε άμεση στο συγκεκριμένο θύμα, είτε έμμεση σε θύματα παρόμοιων προσβολών, ή να συνίσταται ακόμα και στην παροχή μιας υπηρεσίας στην ευρύτερη κοινωνία. Μπορεί ακόμα να περιλαμβάνει και τιμωρία για το δράστη, όμως πρόκειται για πιο εναλλακτικές και εποικοδομητικές ποινές. Και εδώ ακριβώς έγκειται η δεύτερη βασική διαφορά των δύο μορφών δικαιοσύνης, αφού μέσα στο πλαίσιο

³³ Μαγγανάς, Α., 2006, ό.π., σελ. 303

της ανταποδοτικής δικαιοσύνης οι ποινές επιβάλλονται με σκοπό την πρόκληση στο δράστη πόνου ανάλογου με αυτόν που εκείνος προκάλεσε στα θύματα και τις κοινότητες. Με άλλα λόγια, η ανταποδοτική δικαιοσύνη αρκείται στη μονομερή επιβολή μίας ποινής στο δράστη, με βάση αυτό που θεωρείται ότι του «αξίζει». Μια τέτοια απάντηση της πολιτείας στο έγκλημα μπορεί να είναι αρκετή για την αποκατάσταση του κοινωνικού στάτους που διαταράχθηκε, περιορίζεται όμως στην απαγγελία της κατηγορίας, χωρίς να ενδιαφέρεται για την αποκατάσταση των ζημιών που επήλθαν και την αποφυγή παρόμοιων καταστάσεων στο μέλλον³⁴, ενώ επιπλέον στιγματίζει το δράστη, ο οποίος έχει έκτοτε λίγες πιθανότητες αποβολής της ιδιότητας του εγκληματία που του αποδόθηκε. Στα πλαίσια της ανταποδοτικής δικαιοσύνης φυσικά, αυτός ο φόβος στιγματισμού αποθαρρύνει ακόμα περισσότερο τον δράστη από το να ομολογήσει την πράξη του, αφού το κόστος της ομολογίας του θα είναι γι' αυτόν πολύ μεγάλο. Αντίθετα, μέσα σε ένα πλαίσιο επανορθωτικής δικαιοσύνης, αυτός ο στόχος της τιμωρίας για τον αυτοσκοπό της αντικαθίσταται με τον στόχο της αποκατάστασης – της επανόρθωσης της βλάβης και του επαναχτισίματος των σχέσεων. Σύμφωνα με τους υποστηρικτές της επανορθωτικής δικαιοσύνης, ο στόχος της επανόρθωσης μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω προγραμμάτων και πρακτικών που επεκτείνονται πέρα από τον δράστη ως το μοναδικό επίκεντρο και που είναι σχεδιασμένα για να συναντήσουν τις ανάγκες της ποικίλης πελατείας του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης, περιλαμβάνοντας τους δράστες, τα θύματα και την κοινότητα.³⁵ Μάλιστα, οι υποστηρικτές της επανορθωτικής δικαιοσύνης συχνά διαχωρίζουν τα επανορθωτικά προγράμματα από τα παραδοσιακά βασιζόμενα στη διάκριση μεταξύ «ανταπόδοσης» (π.χ. η φιλοσοφία «οφθαλμός αντί οφθαλμού») και «αποκατάστασης» (π.χ. η αποκατάσταση της βλάβης που συνδέεται με το έγκλημα).

³⁴ Wenzel M., Okimoto T., Feather N. and Platow M., *Retributive and Restorative Justice*, Law and Human Behavior, vol. 32, No 5, 2008, σελ. 375 - 389

³⁵ Levran, S., Cullen, F., Fulton, B., Wozniak, J., «Reconsidering Restorative Justice, The Corruption of Benevolence Revisited?», *Crime & Delinquency*, 1999 45:3, σελ. 4

Αυτό που τελικά κατορθώνει η επανορθωτική δικαιοσύνη, σε αντίθεση με την ανταποδοτική είναι μέσα από έναν εποικοδομητικό διάλογο στον οποίο συμμετέχουν τα σχετιζόμενα με την προσβολή μέρη, μέσα από μια διαδικασία αμοιβαίου σεβασμού, να ενθαρρύνει από τη μια μεριά τους δράστες να αναλάβουν την ευθύνη των πράξεών τους και να εκφράσουν συγγνώμη προς το θύμα και να βοηθήσει από την άλλη τα θύματα να ξεπεράσουν τα τραύματα που τους προκάλεσε η άδικη πράξη και να συμφιλιωθούν με τον δράστη.³⁶

Ως εκ τούτου, οι δύο αυτές μορφές δικαιοσύνης διαφέρουν επίσης ως προς τον ρόλο που η καθεμία δίνει στα θύματα των εγκλημάτων. Ειδικότερα, τα θύματα έχουν έναν περιορισμένο και παθητικό ρόλο στις παραδοσιακές διαδικασίες, ενώ αντίθετα, στις διαδικασίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης τους δίνεται ενεργητικός ρόλος και ενθαρρύνονται να συμμετάσχουν ενεργά, για παράδειγμα μέσω της διαπροσωπικής επαφής με τους δράστες, αφού κατά τη διάρκεια της μεταξύ τους συνάντησης τους δίνεται η ευκαιρία να εκφράσουν τα συναισθήματά τους, να κάνουν ερωτήσεις στον δράστη και να μιλήσουν για την επίδραση που είχε πάνω τους το εγκληματικό γεγονός.³⁷

Σημαντική διαφορά τέλος, είναι φυσικά οι διαδικασίες που ακολουθούνται σε καθεμία εκ των δύο αυτών μορφών δικαιοσύνης, με κυριότερη την αποχή από την διαδικασία του ακροατηρίου που αποτελεί την κύρια διαδικασία της ανταποδοτικής δικαιοσύνης.

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε πως η διαφορά μεταξύ των δύο μορφών δικαιοσύνης έγκειται στο γεγονός ότι η ανταποδοτική δικαιοσύνη αναφέρεται κυρίως στην αποκατάσταση της δικαιοσύνης μέσω μιας μονομερούς επιβολής τιμωρίας, ενώ η επανορθωτική σημαίνει την

³⁶ Wenzel M., Okimoto T., Feather N. and Platow M., ό.π., σελ. 378

³⁷ Bergseth, K., Bouffard, J., «The long term impact of Restorative Justice programming for juvenile offenders», *Journal of Criminal Justice*, σελ. 433 - 451(434)

αποκατάσταση της δικαιοσύνης μέσω της επιβεβαίωσης μιας κοινά αποδεκτής αξίας σε μια διμερή και αμφιλεγόμενη διαδικασία.³⁸

3. Οι ρίζες της επανορθωτικής δικαιοσύνης

Το έγκλημα δεν θεωρούνταν πάντα ως μία προσβολή εναντίον του κράτους. Αντιθέτως, στους πρώιμους πολιτισμούς, το έγκλημα θεωρούνταν ως μία ιδιωτική διαφορά. Σταδιακά, άρχισε «να μετατρέπεται από ιδιωτική διαφορά σε τιμωρητέα συμπεριφορά και από βεντέτα στο δικαίωμα της πόλης - κράτους να τιμωρεί το δράστη»³⁹. Μπορεί, λοιπόν, η σύγχρονη επαναφορά του όρου «επανορθωτική δικαιοσύνη» να εντάσσεται και να ερμηνεύεται στο πεδίο της Κοινωνιολογίας της γνώσης και της μετατόπισης των παραδειγμάτων στην κοινωνιολογική και εγκληματολογική σκέψη⁴⁰, ωστόσο οι ρίζες της επανορθωτικής δικαιοσύνης φαίνεται να είναι αρχαίες. Αυτή η μορφή δικαιοσύνης ακολούθησε έναν κύκλο ανόδου και πτώσης στη διάρκεια του χρόνου προτού εμφανιστεί στην τωρινή μορφή της. Οι αποκαταστατικές πρακτικές ευνοήθηκαν από τις αρχαίες κοινωνίες, όπου σκοπό δεν αποτελούσε η τιμωρία του δράστη αλλά η αποκατάσταση του ατόμου και η ενδυνάμωση των διαπροσωπικών σχέσεων.

Η μελέτη της ιστορικής διαδρομής της επανορθωτικής δικαιοσύνης και των γεγονότων που την πλαισίωσαν σε κάθε χρονική περίοδο είναι απαραίτητη για την κατανόηση των θεωρητικών δυνατοτήτων και των πρακτικών συνεπειών της.⁴¹

³⁸ Ζαραφωνίτου, Χ., «Από την ανταποδοτική στην αποκαταστατική δικαιοσύνη: τιμωρητικότητα ή άμβλυνση των συγκρούσεων;», Η Εγκληματολογία απέναντι στις σύγχρονες προκλήσεις. Επετειακό Συνέδριο για τα 30 χρόνια της Ελληνικής Εταιρείας Εγκληματολογίας, Δ/νση έκδ. Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011, σσ. 115-129

³⁹ Αρτινοπούλου, Β., 2010, ό.π., σελ. 7

⁴⁰ Στο ίδιο, ό.π., σελ. 9

⁴¹ Gavrielides, T., 2011, ό.π., σελ. 4

Όπως υποστηρίζεται από τους περισσότερους, μολονότι κάποιοι έχουν διαφωνήσει με αυτή τη θέση, «η επανορθωτική δικαιοσύνη ήταν το κυρίαρχο μοντέλο ποινικής δικαιοσύνης στο μεγαλύτερο μέρος της ανθρώπινης ιστορίας και για όλους τους λαούς του κόσμου».⁴² Σύμφωνα με τον Braithwaite, η ιδέα της επανορθωτικής δικαιοσύνης ανευρίσκεται στις παραδόσεις για την δικαιοσύνη του αραβικού, ελληνικού και ρωμαϊκού πολιτισμού, στο βουδισμό, στον ταοϊσμό, τον ινδουισμό και σε χριστιανικές παραδόσεις⁴³.

Όσον αφορά τώρα στον όρο «επανορθωτική δικαιοσύνη», η κρατούσα στη βιβλιογραφία για την επανορθωτική δικαιοσύνη άποψη υποστηρίζει ότι ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο «επανορθωτική δικαιοσύνη» ήταν ο A. Eglash το 1977 περιγράφοντας τον ένα από τους τρεις τύπους ποινικής δικαιοσύνης (ανταποδοτική, διανεμητική, αποκαταστατική)⁴⁴ και υποστηρίζοντας ότι αυτή η μορφή δικαιοσύνης εστιάζει στην αποκατάσταση των βλαπτικών συνεπειών των εγκληματικών πράξεων και ότι σε αυτήν όλα τα μέρη συμμετέχουν ενεργά στην ποινική διαδικασία. Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Eglash, η επανορθωτική δικαιοσύνη παρέχει «μία εθελούσια ευκαιρία για τον δράστη και το θύμα να αποκαταστήσουν τη σχέση τους, μαζί με μία ευκαιρία για τον δράστη να προβάλει ένα μέσο για να αποκαταστήσει την βλάβη που προκάλεσε στο θύμα ...».⁴⁵ Ωστόσο, η άποψη αυτή αμφισβητείται έντονα από την καθηγήτρια Β. Αρτινοπούλου δεδομένου ότι όπως η ίδια υποστηρίζει, η πρώτη ρητή αναφορά στο επανορθωτικό δίκαιο γίνεται από τον Αριστοτέλη⁴⁶ στο έργο του «Ηθικά Νικομάχεια» (Βιβλίο V)⁴⁷. Ειδικότερα, στο 5^ο βιβλίο του έργου αυτού, ο Σταγειρίτης φιλόσοφος αναλύει το περιεχόμενο του επανορθωτικού δικαίου και διακρίνει – στο πλαίσιο της επανορθωτικής δικαιοσύνης – τις άδικες πράξεις σε ακούσιες και εκούσιες με κριτήριο το κίνητρο της πρά-

⁴² Στο ίδιο, σελ. 16

⁴³ Braithwaite J., *Restorative Justice and Responsible Regulation*, Oxford University Press, 2002, σ. 3

⁴⁴ Αρτινοπούλου Β., 2010, ό.π., σελ. 9 και Gavrielides T., 2011, ό.π., σελ. 12

⁴⁵ Gavrielides, T., 2011, ό.π., σελ. 12

⁴⁶ Αρτινοπούλου, Β., 2010, ό.π., σελ. 9

⁴⁷ Στο ίδιο, σελ. 7

ξης⁴⁸. Η επανορθωτική δικαιοσύνη στοχεύει κατά τον Αριστοτέλη στην επανόρθωση των αγαθών και της βλάβης που έχουν υποστεί τα θύματα μέσω της κρίσιμης συμβολής του δικαστή.⁴⁹ Ορίζει με τον τρόπο αυτό την επανορθωτική δικαιοσύνη *strictu sensu*.⁵⁰ Μπορεί, λοιπόν, να υποστηριχθεί η υπόθεση ότι ο Αριστοτέλης ήταν ο απώτερος πρόδρομος της επανορθωτικής δικαιοσύνης⁵¹ και να αναζητηθεί η ρίζα των εναλλακτικών διαδικασιών στο αρχαίο ελληνικό δίκαιο και συγκεκριμένα στην λεγόμενη «ηρωική εποχή» και στα ομηρικά έπη – στα οποία αυτή χαρακτηριστικά απεικονίζεται -. Πράγματι, τότε ίσως να έχουμε και μία πρώτη μορφή διαμεσολάβησης σε κοινωνικό επίπεδο ακόμα και σε εγκλήματα στα οποία δεν θα μπορούσε να φανταστεί κανείς ότι θα υποχωρούσε η ποινική αξίωση της πολιτείας στις σύγχρονες δικαιοτικές τάξεις χάριν της διαμεσολάβησης, όπως π.χ. στην ανθρωποκτονία. Κατά την πρακτική αυτή οι συγγενείς, οι γείτονες ή οι πολιτικοί εταίροι (φίλοι) του θύματος αλλά και το ίδιο το θύμα μπορούν να επιδιώξουν να συνδιαλλαγούν με τον δράστη και να ρυθμίσουν ένα ποσό ως χρηματικό αντάλλαγμα έναντι της «ποινής». Με την απόδοση του χρηματικού αυτού ανταλλάγματος επέρχεται «αιδεσις» (συγχώρεση) ακόμα και του φονέα από τους συγγενείς (όπως αναφέρεται και στην Ιλιάδα του Ομήρου).⁵²

4. Το πλαίσιο της επανορθωτικής δικαιοσύνης

4.1. Έννοιες και ορισμοί

Πολλοί ορισμοί έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί όσον αφορά στο περιεχόμενο του όρου «επανορθωτική δικαιοσύνη», παρόλ' αυτά γύρω από το νόημα της επανορθωτικής δικαιοσύ-

⁴⁸ Αρτινοπούλου, Β., 2010, ό.π., σελ. 7 - 8

⁴⁹ Στο ίδιο, σελ. 8

⁵⁰ Στο ίδιο, 2010, ό.π., σελ. 9

⁵¹ Στο ίδιο, σελ. 11

⁵² Σπυρόπουλος, Φ., ό.π., σελ. 1

νης υπάρχει ακόμα εννοιολογική ασάφεια⁵³. Ο όρος («επανορθωτική δικαιοσύνη», «restorative justice») εισήχθη για πρώτη φορά στη σύγχρονη βιβλιογραφία για την ποινική δικαιοσύνη και πρακτική την δεκαετία του 1970. Ωστόσο, όπως αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο όρος «επανορθωτική δικαιοσύνη» είχε διατυπωθεί πολύ νωρίτερα από τον Αριστοτέλη. Παρόλ' αυτά, όσον αφορά στη σύγχρονη βιβλιογραφία, οι Van Ness και Strong ισχυρίζονται ότι ο όρος επινοήθηκε από τον Albert Eglash σε ένα άρθρο του 1977, όμως ο Skelton μετά από έρευνά του διαπίστωσε ότι το κεφάλαιο του 1977 ήταν μία επανέκδοση του άρθρου από μία σειρά που ο Eglash δημοσίευσε την περίοδο 1958 – 59, οπότε και χρησιμοποίησε για πρώτη φορά τον όρο.⁵⁴

Η επανορθωτική δικαιοσύνη είναι μία έννοια ομπρέλα που περιλαμβάνει μία μεγάλη ποικιλία πρακτικών, όπως μεσολάβηση, συνεδρίες, κύκλους προσδιορισμού της ποινής και κοινωνικά συμβούλια αποκατάστασης.⁵⁵ Για τους φιλελεύθερους, η επανορθωτική δικαιοσύνη αποτελεί ένα λιγότερο τιμωρητικό σύστημα δικαιοσύνης. Για τους συντηρητικούς, είναι μια μεγάλη έμφαση στην ενδυνάμωση του θύματος, στην ενδυνάμωση των οικογενειών (όπως συμβαίνει με τις οικογενειακές συνεδρίες), και στην εξοικονόμηση δημόσιων δαπανών μέσω της φειδωλής χρήσης της τιμωρίας.⁵⁶

Ο όρος «επανορθωτική δικαιοσύνη» δεν φαίνεται λοιπόν να έχει ξεκάθαρο και εδραιωμένο νόημα, αλλά τείνει να χρησιμοποιείται με διάφορους τρόπους. Παρ' όλ' αυτά, η έννοια της επανορθωτικής δικαιοσύνης δεν είναι απλά μία επίμονα αβέβαιη έννοια, αλλά στην πραγματικότητα πρόκειται για μία βαθιά αμφισβητούμενη έννοια.⁵⁷ Κατά συνέπεια, η προσπάθεια εύρεσης ενός κοινά αποδεκτού ορισμού εμφανίζεται ιδιαίτερα προβληματική. Ο Theo Gavrie-

⁵³ Gavrielides, T., 2011, ό.π., σελ. 2

⁵⁴ Στο ίδιο, σελ. 2

⁵⁵ Shapland, J., Atkinson, A., Atkinson, H., Colledge, E., Dignan, J., Howes, M., Johnstone, J., Robinson, G., Sorsby, A., "Situating Restorative Justice within criminal justice", *Theoretical Criminology*, Vol 10(4), 2006 σελ. 505 - 532(506)

⁵⁶ Braithwaite, J., 2002, ό.π., σελ. 10

⁵⁷ Johnstone, G., Van Ness, D., *Handbook of Restorative Justice*, Willan Publishing, 2007, σελ. 5

lides⁵⁸, σε μια προσπάθεια αναζήτησης ορισμών για την επανορθωτική δικαιοσύνη, διεξήγε ένα εκτενές ερευνητικό σχέδιο και συγκέντρωσε τους ορισμούς 40 διεθνών επαγγελματιών της επανορθωτικής δικαιοσύνης, καταλήγοντας σε ένα πολυσέλιδο βιβλίο (*Restorative Justice Theory and Practice: Addressing the Discrepancy*). Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε ήταν ότι «η μόνη συμφωνία που υπάρχει στη βιβλιογραφία για την έννοια της επανορθωτικής δικαιοσύνης είναι ότι δεν υπάρχει συμφωνία για το ακριβές της νόημα».⁵⁹ Πράγματι, μέσα στο ευρύ περιεχόμενο της, η αποκαταστατική δικαιοσύνη περιλαμβάνει τόσο την πολιτική της ποινικής δικαιοσύνης, όσο και την πολιτική για τη ρύθμιση της ευημερίας των παιδιών, σχολείων, εταιριών, αστικών υποθέσεων και των αυταρχικών καθεστώτων που καταπατούν τα ανθρώπινα δικαιώματα.⁶⁰ Πολλές απόπειρες ορισμού έχουν ωστόσο επιχειρηθεί, από τους οποίους άλλοι δίνουν έμφαση στην έννοια της διαδικασίας κατά την οποία όλες οι πλευρές που σχετίζονται με ένα συγκεκριμένο έγκλημα συγκεντρώνονται με στόχο να αντιμετωπίσουν συλλογικά τις συνέπειες της πράξης τους και τις επιπλοκές στο μέλλον (Paul McCord), ενώ άλλοι τονίζουν τις «αξίες» της αποκαταστατικής δικαιοσύνης, όπως η λογοδοσία των δραστών στα θύματα, η αποκατάσταση της ζημίας ή της βλάβης, η επανένταξη των δραστών στην κοινότητα, ο σεβασμός στο διάλογο κ.ά. (Howard Zehr)⁶¹.

Παρόλ' αυτά, ο πιο συχνά χρησιμοποιούμενος ορισμός είναι αυτός του Tony Marshall, σύμφωνα με τον οποίο η αποκαταστατική δικαιοσύνη είναι μία διαδικασία μέσω της οποίας όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη συγκεντρώνονται, προκειμένου να αντιμετωπίσουν

⁵⁸ Ο ίδιος ορίζει την επανορθωτική δικαιοσύνη ως «ένα ήθος με πρακτικούς στόχους μεταξύ των οποίων είναι και η αποκατάσταση της βλάβης by including affected parties σε μία (άμεση ή έμμεση) συνάντηση και διαδικασία κατανόησης μέσω voluntary και honest διαλόγου. Υποστηρίζει ότι η επανορθωτική δικαιοσύνη «υιοθετεί μία νέα προσέγγιση των συγκρούσεων και του ελέγχου τους, διατηρώντας την ίδια στιγμή ορισμένους αποκαταστατικούς (rehabilitative) στόχους».⁵⁸

⁵⁹ Restorative Justice- *Alaska Journal of Dispute Resolution (University of Alaska, Fairbanks)* - 2013

⁶⁰ Declan, R., «Dimensions of Restorative Justice», *Journal of Social Issues*, vol, 62, no 2, 2006, σελ. 217-238(...)

⁶¹ Αρτινοπούλου Β., Οι γκριζες ζώνες της αποκαταστατικής δικαιοσύνης, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.theartofcrime.gr/index.php?pgtp=1&aid=1257406096>, τελευταία επίσκεψη 30/8/2013 και McCord, P., *Restorative Justice, variations on a theme* In, Walgrave, L (ed) *Potentialities, Risks and Problems for Research*, Belgium, Leuven University Press, 1998, pp. 19 – 53 και Αρτινοπούλου, Β., 2010, ό.π., σελ. 19

συλλογικά τα επακόλουθα της προσβολής και τις συνέπειές της για το μέλλον» (*«Restorative justice is a process whereby parties with a stake in a particular offence come together to resolve collectively how to deal with the aftermath of the offence and its implications for the future»*)⁶².

Ο ορισμός αυτός, μολονότι θεωρείται μεταξύ των επιστημόνων ως ο πιο αποδεκτός έχει δεχθεί επικρίσεις από πολλούς συγγραφείς. Κάποιοι υποστηρίζουν ότι είναι πολύ στενός γιατί περιλαμβάνει μόνο τις κατά πρόσωπο συναντήσεις, δίνει περισσότερο έμφαση στη διαδικασία παρά στον πρωταρχικό στόχο της επανόρθωσης μιας βλάβης, ενώ επίσης οι πράξεις για την επανόρθωση της βλάβης μπορεί να χρειάζεται να περιλαμβάνουν καταναγκαστικές απαντήσεις. Αυτοί οι υποστηρικτές κάνουν έκκληση για ένα «μαξιμαλιστικό» μοντέλο, όπου η επανορθωτική δικαιοσύνη ορίζεται ως η «κάθε πράξη που προσανατολίζεται πρωταρχικά προς την απονομή της δικαιοσύνης με την αποκατάσταση της βλάβης που προκλήθηκε από το έγκλημα»⁶³.

Σύμφωνα με τους ορισμούς που έχουν διατυπωθεί, η επανορθωτική δικαιοσύνη μπορεί να αναφέρεται σε μία εναλλακτική διαδικασία επίλυσης διαφορών, σε εναλλακτικές επιλογές κυρώσεων ή σε ένα ριζικά διαφορετικό μοντέλο ποινικής δικαιοσύνης που είναι οργανωμένο με βάση συγκεκριμένες αρχές αποκατάστασης των θυμάτων, των δραστών και των κοινωνιών. Επίσης, μπορεί να αναφέρεται σε απόκλιση από τις επίσημες διαδικασίες των δικαστηρίων, σε δράσεις που λαμβάνονται εκ παραλλήλου με τις δικαστικές αποφάσεις και σε συναντήσεις δραστών και θυμάτων σε οποιοδήποτε στάδιο της ποινικής διαδικασίας.⁶⁴

⁶² Marshall T., «The Evaluation of Restorative Justice in Britain», *European Journal of Criminal Policy and Research*, 4(4):21-43, 1996, σελ. 37

⁶³ Kathleen, D., «Restorative Justice, The real story», *Punishment & Society*, Vol. 4, σελ. 55 - 79(58)

⁶⁴ Στο ίδιο, σελ. 20

Όσον αφορά στο νόημα της ιδέας της επανορθωτικής δικαιοσύνης, υπάρχουν πολλοί τρόποι με τους οποίους οι υποστηρικτές και οι επικριτές της μπορούν να απαντήσουν στο ερώτημα «Τι σημαίνει επανορθωτική δικαιοσύνη;». Έτσι, παρά την αυξημένη προσοχή που έχει δοθεί, η έννοια παραμένει προβληματική προκειμένου να ορίσει τις πολυάριθμες απαντήσεις που μπορεί να μουν κάτω από την ομπρέλα της επανορθωτικής δικαιοσύνης.⁶⁵

Για κάποιους είναι κυρίως μία διαδικασία συνάντησης, μία μέθοδος αντιμετώπισης του εγκλήματος και της αδικίας που εμπλέκει τα μέρη στην λήψη μίας απόφασης για το τι πρέπει να γίνει. Για άλλους πάλι πρόκειται για μία εναλλακτική έννοια της κατάστασης των πραγμάτων που συνιστούν την δικαιοσύνη, μία δικαιοσύνη που προσπαθεί να επουλώσει και να αποκαταστήσει την βλάβη που προκλήθηκε από το έγκλημα και όχι να την αγνοήσει ή να προσπαθήσει να προκαλέσει κάποιου είδους ισοδύναμη βλάβη στον παραβάτη. Άλλοι θα απαντήσουν ότι είναι ένα ξεχωριστό σύνολο αξιών που επικεντρώνεται στην ομαδική επίλυση της σύγκρουσης, μία επίλυση που είναι επανορθωτική στη φύση της. Άλλοι υποστηρίζουν ότι η επανορθωτική δικαιοσύνη απευθύνει έκκληση για το μετασχηματισμό των δομών της κοινωνίας και του δικού μας τρόπου αλληλεπίδρασης με τους άλλους και το περιβάλλον μας. Για πολλούς, τέλος, η επανορθωτική δικαιοσύνη αποτελεί ένα όραμα ότι τα πράγματα μπορούν να γίνουν καλύτερα, ότι είναι δυνατό να εμπνεύσουν κάτι περισσότερο από δίκαιες διαδικασίες και αναλογικότητα της ποινής.⁶⁶ Η κατανόηση του νοήματος της έννοιας δεν πρέπει να έχει σαν στόχο την επίλυση αυτών των διαφορών, αλλά μια βαθύτερη εκτίμηση του πλούτου της έννοιας και ίσως νέα οράματα για το πώς να εφαρμοστούν τα επανορθωτικά μέτρα ώστε να γίνουν τα πράγματα καλύτερα από ότι είναι τώρα.⁶⁷

⁶⁵ Latimer, J., Dowden, G., Muise, D., «The effectiveness of Restorative Justice: A meta-analysis», *The Prison Journal*, Vol. 85 No. 2, June 2005 127-144, σελ. 128

⁶⁶ Johnstone, G., Van Ness, D., «The meaning of Restorative Justice» στο Johnstone, G., Van Ness, D., *Handbook of restorative justice*, Willan Publishing, 2007, σελ. 5 - 23(19)

⁶⁷ Στο ίδιο, σελ. 19

Γενικά, θα λέγαμε ότι η επανορθωτική δικαιοσύνη είναι μία προσέγγιση για την αντιμετώπιση της προσβολής που βασίζεται στην κοινότητα και αποτελεί μία εναλλακτική της ποινικής δίωξης και της καταδίκης, αποτελώντας έτσι ένα υποκατάστατο του ποινικού συστήματος. Είναι ένας τρόπος απάντησης στην εγκληματική συμπεριφορά με την επίτευξη της ισορροπίας ανάμεσα στην κοινότητα, τα θύματα και τους δράστες. Αυτό που προσδοκάται από αυτήν είναι να επουλώσει τους δεσμούς της κοινότητας και να έχει μία επίδραση εξανθρωπισμού στο σύστημα της τιμωρητικής δικαιοσύνης. Επιτρέπει στα μέρη (δράστη -ες, θύματα, κοινότητα και άλλους) να συνεργαστούν και να καταλήξουν σε μία κοινή συμφωνία για τις ποινές και τα κατάλληλα αποτελέσματα στα διαφορετικά στάδια της ποινικής διαδικασίας. Συνεπώς, η αποτελεσματικότητά της εξαρτάται κατά κύριο λόγο από την ειλικρίνεια του θύματος και του δράστη. Αποτελεί μία εξελισσόμενη έννοια με διαφορετική ερμηνεία σε διαφορετικές χώρες, μία έννοια όπου δεν υπάρχει η τέλεια συναίνεση. Επιπλέον, εξαιτίας της δυσκολίας της ακριβούς μετάφρασης της έννοιας στις διαφορετικές γλώσσες υπάρχει μία ποικιλία ορολογίας. Υπάρχουν πολλοί όροι που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν το κίνημα της επανορθωτικής δικαιοσύνης, όπως «communitarian justice», «making amends», «positive justice», «relational justice», «reparative justice», «community justice» και «restorative justice».⁶⁸

Η ιδιαιτερότητα και πρωτοτυπία της επανορθωτικής δικαιοσύνης έγκειται στο ότι κάθε γεγονός είναι, μέσα στα πλαίσιά της, μοναδικό. Κι αυτό γιατί, η επανορθωτική δικαιοσύνη εξ' ορισμού δημιουργεί κάθε φορά εκ νέου μία ομάδα συμμετεχόντων που έρχονται σε επαφή για να σκεφτούν τι μπορεί να γίνει για τη συγκεκριμένη προσβολή. Δεν πρόκειται για ένα έτοιμο πακέτο ρόλων, πράξεων και αποτελεσμάτων, αλλά πρέπει κάθε φορά να δημιουργείται – μερικές φορές επίπονα – από τα βασικά της συστατικά, από τους συγκεκριμένους συμμετέ-

⁶⁸ United Nations, Office on Drugs and Crime, *Handbook on Restorative Justice Programmes*, Criminal Justice Handbook Series, New York, 2006, σελ. 6

χοντες που βρέθηκαν μαζί της εξαιτίας της προσβολής. Σε αυτή την μοναδικότητά της έγκειται για πολλούς υποστηρικτές της η δύναμή της να αλλάζει ζωές.⁶⁹

4.2.Στόχοι και προοπτικές

Η εισαγωγή μιας αντισταθμιστικής προοπτικής στο ποινικό δίκαιο είναι κάτι περισσότερο από μια απλή διόρθωση. Τα προγράμματα της αποκαταστατικής δικαιοσύνης απευθύνονται κυρίως προς τα θύματα και τους δράστες του εγκλήματος, χωρίς όμως να αφήνουν έξω την κοινότητα. Η επανορθωτική δικαιοσύνη αποτελεί την μία από τις δύο κύριες μορφές της συμμετοχικής δικαιοσύνης.⁷⁰ Προσανατολίζεται προς μία διαδικασία για την επίλυση του εγκλήματος που επικεντρώνεται στην αποκατάσταση της βλάβης που επήλθε στα θύματα και στην υπευθυνοποίηση των δραστών, εμπλέκοντας συχνά και την κοινότητα στην επίλυση της σύγκρουσης⁷¹. Αυτό που η επανορθωτική δικαιοσύνη, ως μορφή της συμμετοχικής δικαιοσύνης, θέτει ως στόχο είναι να συμμετάσχουν στην λύση του προβλήματος όλα τα άτομα που θίγονται από μία διαφορά και εν πάσει περιπτώσει να επιτραπεί στα μέρη να επιλύσουν τη διαφορά τους σε ένα πλαίσιο μη κατηγορητικό.⁷² Κατά συνέπεια, αυτό που επιδιώκει η επανορθωτική δικαιοσύνη σε αντίθεση με το παραδοσιακό σύστημα ποινικής δικαιοσύνης δεν είναι η τιμωρία του δράστη αλλά η αποκατάσταση της βλάβης που επήλθε από την άδικη πράξη σε όλα τα μέρη (θύμα, δράστη και κοινότητα). Προς τον σκοπό αυτό, ενθαρρύνει τους δράστες να αναλάβουν την ουσιαστική ευθύνη των πράξεών τους και να αποζημιώσουν το θύμα με έναν τρόπο όπου τα παραδοσιακά συστήματα δικαιοσύνης δεν το κάνουν. Πράγματι,

⁶⁹ Shapland, J., Atkinson, A., Atkinson, H., Colledge, E., Dignan, J., Howes, M., Johnstone, J., Robinson, G., Sorsby, A., ό.π., σελ. 3

⁷⁰ Η άλλη της μορφή είναι η συναινετική και αφορά τον αστικό τομέα (σε αντίθεση με την επανορθωτική που αφορά τον ποινικό). (Μαγγανάς, Α., 2006, ό.π., σελ. 303)

⁷¹ United Nations, Office on Drugs and Crime, *Handbook on Restorative Justice Programmes*, Criminal Justice Handbook Series, New York, 2006, σελ. 6

⁷² Μαγγανάς, Α., 2006, ό.π., σελ. 302

το καθιερωμένο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, με το τεκμήριο αθωότητας και τα υπόλοιπα δικαιώματα που κατοχυρώνει στον κατηγορούμενο δίνει ελάχιστα κίνητρα στους κατηγορούμενους να αναλάβουν την ευθύνη για τις πράξεις τους και πολλά για να παραμείνουν απαθείς όταν το κράτος παρουσιάζει την υπόθεσή τους. Αντιθέτως, οι συνεδρίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης ενθαρρύνουν και βοηθούν τους δράστες να αναλάβουν ευθέως την ευθύνη για τις πράξεις τους, στρέφοντας την προσοχή από την ποινή στη λογοδοσία, την αποκατάσταση και την επούλωση.⁷³ Κάθε διαφορά είναι για την επανορθωτική δικαιοσύνη μοναδική λαμβανομένων υπ' όψιν των περιστάσεων, των εμπλεκόμενων μερών και των συνεπειών για το καθένα και δεν επιδιώκει να δημιουργήσει ένα ενιαίο σύνολο κανόνων ως μέσο για να απονείμει δικαιοσύνη. Μολονότι αυτό φαίνεται εκ πρώτης όψεως αντίθετο προς τις κλασσικές πρακτικές που ακολουθούνται στο ποινικό δίκαιο καθώς και προς την αρχή της νομιμότητας, μάλλον εννοείται ότι μέσα στο πλαίσιο των κανόνων που ισχύουν για όλες τις περιπτώσεις κάθε υπόθεση θα προσεγγίζεται ατομικά και ως προς τα αίτια και ως προς τη λύση που θα δοθεί.⁷⁴ Έτσι, επαναπροσδιορίζοντας τον ρόλο του θύματος, του δράστη και της κοινότητας στη διαδικασία της ποινικής δικαιοσύνης, η επανορθωτική δικαιοσύνη υπόσχεται να παράσχει οφέλη σε κάθε ένα από τα μέρη.⁷⁵

Καθώς η παραβατική συμπεριφορά αποτελεί επιπλέον και παραβίαση των βασικών προσωπικών δικαιωμάτων, τα θύματα έρχονται συχνά αντιμέτωπα με συναισθηματικό στρες, φόβο και κατεστραμμένη αυτοεκτίμηση. Πρέπει λοιπόν, να λάβουν ενεργό στήριξη στην λήψη της αποζημίωσης – και της υλικής αλλά κυρίως της συναισθηματικής - και αυτό το δικαίωμα πρέπει να αποκτήσει προτεραιότητα έναντι της τιμωρίας. Στόχος, επομένως, της επανορ-

⁷³ Ray, R., "Issues in Restorative Justice", Speech given at the Queensland Law Society Forum – Law and Order Issues in the 21st Century, April 2008, σελ. 3

⁷⁴ Μαγγανάς Α., 2006, ό.π., σελ. 302

⁷⁵ Ray, R., ό.π., σελ. 2

θωτικής δικαιοσύνης είναι να βοηθήσει τα θύματα να διεκδικήσουν τις προσδοκίες τους σχετικά με την μη υλική, συναισθηματική αποζημίωσή τους.

Η επανορθωτική δικαιοσύνη δεν παρέχει όμως υποσχέσεις μόνο στα θύματα αλλά και στους δράστες του εγκλήματος. Μολονότι το βάρος πέφτει στο θύμα, το οποίο αποτελεί – μαζί με την κοινότητα – τον κύριο στόχο των προγραμμάτων, η επανορθωτική δικαιοσύνη ασκεί σημαντική επίδραση και στον παραβάτη, ο οποίος ως μέλος της κοινωνίας καταλήγει συχνά να θυματοποιείται⁷⁶ και υπόσχεται ότι θα του παράσχει ευκαιρίες για να αναλάβει την ευθύνη του για την αδικία που διέπραξε και ότι θα τον βοηθήσει να επανεκτιμήσει την συμπεριφορά του. Σε κάθε περίπτωση, η επανόρθωση πρέπει και επιδιώκει να οδηγεί στην αποφυγή της δευτερογενούς εγκληματικότητας που απορρέει από τις επίσημες ποινικές αντιδράσεις.

Το σημαντικότερο, όμως, αποτέλεσμα που επιδιώκει η επανορθωτική δικαιοσύνη αφορά στην αμοιβαία αποδοχή και συμμόρφωση προς την λύση που συμφωνήθηκε. Η ανεπίσημη διαπραγμάτευση που ασχολείται με την κατανομή και την αποδοχή της ευθύνης πρέπει να καταδεικνύει την δικαιοσύνη της από την εθελούσια συμμετοχή, την ισότητα της μεταχείρισης, όπως επίσης και την ευκαιρία για διαφωνία.⁷⁷

Επόμενος στόχος της επανορθωτικής δικαιοσύνης είναι η ενεργοποίηση της κοινότητας στην αντιμετώπιση του εγκλήματος. Δεδομένου ότι το έγκλημα εκλαμβάνεται με όρους κοινωνικής σύγκρουσης, η τοπική κοινότητα αποτελεί μία επιπλέον σημαντική όψη της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Μέσω των διαδικασιών της επανορθωτικής δικαιοσύνης παρέχεται

⁷⁶ Τσιλιάκου, Μ., ό.π., σελ. 23

⁷⁷ Heinz Messmer and Hans-Uwe Otto, ό.π., σελ. 2

στην κοινότητα η ευκαιρία να προσφέρει αποκατάσταση μέσα από την επανένταξη των θυμάτων και των δραστών.⁷⁸

Συνεπώς, πρωταρχικό στόχο των προγραμμάτων της επανορθωτικής δικαιοσύνης αποτελεί η αποκατάσταση των θυμάτων και των δραστών, όπως και η αποκατάσταση της βλάβης που επήλθε στην ευρύτερη κοινωνία, της οποίας ο ιστός επηρεάστηκε αρνητικά από το έγκλημα. Ως εκ τούτου, η επανορθωτική δικαιοσύνη με τις διάφορες μορφές της, περιλαμβάνει μία σειρά στρατηγικών που προσπαθούν να φέρουν σε επαφή αυτούς που επηρεάστηκαν περισσότερο από ένα εγκληματικό περιστατικό (δράστες, θύματα και μέλη της κοινότητας) σε μια διαδικασία χωρίς αντιδικία ώστε να προωθήσει την λογοδοσία του δράστη και την αποκατάσταση της βλάβης που επήλθε από το έγκλημα.⁷⁹ Πρόκειται, λοιπόν, για μία προσέγγιση της επίλυσης του προβλήματος που στις διάφορες μορφές της περιλαμβάνει το θύμα, τον δράστη, τα κοινωνικά τους δίκτυα, τις υπηρεσίες της δικαιοσύνης και την κοινότητα. Τα προγράμματα της επανορθωτικής δικαιοσύνης βασίζονται στην βασική αρχή ότι η εγκληματική συμπεριφορά όχι μόνο παραβιάζει τον νόμο αλλά βλάπτει επίσης τα θύματα και την κοινότητα και ότι οποιαδήποτε προσπάθεια διαχείρισης των συνεπειών της εγκληματικής συμπεριφοράς πρέπει όταν είναι δυνατό να περιλαμβάνει και τον δράστη μαζί με τα βλαπτόμενα μέρη, ενώ επίσης να παρέχει την βοήθεια και την υποστήριξη που απαιτούν το θύμα και ο δράστης.⁸⁰ Για τον λόγο αυτό, η συμμετοχή των μερών είναι ένα βασικό μέρος της διαδικασίας που δίνει έμφαση στο χτίσιμο των σχέσεων, τη συμφιλίωση και την ανάπτυξη συμφωνιών γύρω από ένα επιθυμητό από τα θύματα και τον δράστη αποτέλεσμα. Οι διαδικασίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης μπορούν να προσαρμοστούν σε πολλά πολιτισμικά πλαίσια και στις ανάγκες διαφορετικών κοινοτήτων. Μέσω αυτών, το θύμα, ο δράστης και η κοινότητα επανακτούν κάποιο έλεγχο στη διαδικασία. Επιπλέον, η διαδικασία από μόνη της μπορεί συχνά

⁷⁸ Latimer, J., Dowden, G., Muise, D., ό.π., σελ. 129

⁷⁹ Bergseth, K., Bouffard, J., ό.π., σελ. 434

⁸⁰ Johnstone, G., Van Ness, D., ό.π., σελ. 6

να μετασχηματίσει τις σχέσεις μεταξύ της κοινότητας και του συστήματος δικαιοσύνης ως συνόλου.⁸¹

Ενδεικτικά, οι στόχοι των προγραμμάτων της επανορθωτικής δικαιοσύνης μπορούν να συνοψισθούν στα εξής στοιχεία - κλειδιά:

A) στην υποστήριξη των θυμάτων (αλλά και των ατόμων που είναι κοντά στο θύμα και μπορεί να επηρεάστηκαν κατά παρόμοιο τρόπο), στην ενθάρρυνσή τους να εκφράσουν τις ανάγκες τους, να συμμετάσχουν στη διαδικασία της επίλυσης⁸² και φυσικά στην πλήρη εξυπηρέτηση των αναγκών τους – υλικών, οικονομικών, συναισθηματικών και κοινωνικών –.

B) στην αποκατάσταση των σχέσεων που διαλύθηκαν από το έγκλημα με την κατάληξη σε μια συμφωνία για το πώς θα αντιμετωπιστεί καλύτερα η κατάσταση. Συχνά υποστηρίζεται ότι η απάντηση δεν πρέπει να επικεντρώνεται μόνο στο περιστατικό καθαυτό αλλά στις σχέσεις που αυτό επηρέασε ή κατέστρεψε. Η ενδυνάμωση μάλιστα της κοινότητας μπορεί ορισμένες φορές να προλάβει την περαιτέρω βλάβη.⁸³

Γ) στην αποκήρυξη της εγκληματικής συμπεριφοράς ως μίας μη αποδεκτής μορφής συμπεριφοράς και στην επιβεβαίωση των αξιών της κοινότητας. Η αποκήρυξη ορισμένων συμπεριφορών αποτελεί έναν από τους στόχους της αποκαταστατικής δικαιοσύνης, όπως άλλωστε αποτελούσε και για το ποινικό δίκαιο για αιώνες. Παρόλ' αυτά διαφέρει ο τρόπος με τον οποίο γίνεται αυτή η αποκήρυξη. Με την επανορθωτική δικαιοσύνη η αποκήρυξη επιτυγχάνεται με έναν πιο ευέλικτο τρόπο που λαμβάνει υπόψη όχι μόνο τους κανόνες, αλλά και τις ατομικές περιστάσεις της προσβολής, το θύμα και το δράστη.

⁸¹ United Nations, Office on Drugs and Crime, *Handbook on Restorative Justice Programmes*, Criminal Justice Handbook Series, New York, 2006, σελ. 6

⁸² Στο ίδιο, σελ. 9

⁸³ Στο ίδιο, σελ. 10

Δ) στην ενθάρρυνση της ανάληψης της ευθύνης από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη και κυρίως από τους δράστες. Η επανορθωτική διαδικασία έχει ως στόχο να κάνει πιο εύκολη για τους δράστες την ανάληψη της ευθύνης για τη συμπεριφορά τους και τις συνέπειές της. Μία επανορθωτική διαδικασία δεν αποδίδει απλά και παθητικά νομική ενοχή αλλά ενθαρρύνει την ενεργή αναγνώριση και αποδοχή της προσωπικής ευθύνης για το έγκλημα και τις συνέπειές του από όλα τα μέρη που είχαν κάποια συμμετοχή στο περιστατικό.⁸⁴

Ε) στην αναγνώριση των επανορθωτικών μακροπρόθεσμων αποτελεσμάτων. Αντί να δίνουν έμφαση στους κανόνες που παραβιάστηκαν και στην τιμωρία που πρέπει να επιβληθεί, οι επανορθωτικές προσεγγίσεις συνηθίζουν να δίνουν έμφαση στους ανθρώπους που έχουν υποστεί βλάβη. Μία διαδικασία επανορθωτικής δικαιοσύνης δεν αποκλείει απαραίτητα όλα τα είδη τιμωρίας (π.χ. πρόστιμο, φυλάκιση, κλπ), αλλά το ενδιαφέρον της παραμένει κυρίως στα μελλοντικά – επανορθωτικά - αποτελέσματα. Αυτό που επιδιώκεται είναι η επανόρθωση, όσο είναι δυνατό, της βλάβης που προκλήθηκε από το έγκλημα δίνοντας στο δράστη την ευκαιρία να επανορθώσει ουσιαστικά. Η επανορθωτική δικαιοσύνη βασίζεται στις σχέσεις και επιδιώκει αποτελέσματα που ικανοποιούν μία ευρεία ομάδα ατόμων.⁸⁵

Στ) στην μείωση της υποτροπής ενθαρρύνοντας την αλλαγή των δραστών και διευκολύνοντας την επανένταξή τους στην κοινότητα. Η προγενέστερη συμπεριφορά των ατόμων και οι συνέπειές της είναι η κεντρική ενασχόληση της επανορθωτικής διαδικασίας, το ίδιο όμως συμβαίνει και με την μελλοντική τους συμπεριφορά.⁸⁶

Ζ) στην αναγνώριση των παραγόντων που οδηγούν στο έγκλημα και στην ενημέρωση των αρμόδιων αρχών για την στρατηγική της μείωσης του εγκλήματος. Η αποκαταστατική διαδικασία είναι μία ανοιχτή διαδικασία που ενθαρρύνει μια ειλικρινή συζήτηση για τα βαθύτερα

⁸⁴ Στο ίδιο, σελ. 11

⁸⁵ Στο ίδιο, σελ. 11

⁸⁶ Στο ίδιο, σελ. 11

αίτια της προσβολής σε ένα πνεύμα εξήγησης παρά αναζήτησης δικαιολογιών,⁸⁷ ενώ επιπλέον συμβάλλει στην επαναδημιουργία μίας κοινότητας που εργάζεται ενεργά για την επανένταξη των δραστών και των θυμάτων και την πρόληψη του εγκλήματος.

5. Οι κύριες πρακτικές της επανορθωτικής δικαιοσύνης

Ο όρος επανορθωτική δικαιοσύνη συχνά χρησιμοποιείται για να περιγράψει πολλές διαφορετικές πρακτικές που λαμβάνουν χώρα σε διάφορα στάδια του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης.⁸⁸ Τα προγράμματα επανορθωτικής δικαιοσύνης καλύπτουν ένα ευρύτατο φάσμα και περιλαμβάνουν αρκετές θεματικές όπως η παιδική προστασία, η σχολική βία, η ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων, η ειρηνική επίλυση των διεθνών διαφορών, οι εναλλακτικές μορφές μεταχείρισης των δραστών στα συστήματα απονομής δικαιοσύνης και το σωφρονιστικό.⁸⁹ Οι κύριες διαδικασίες που ακολουθούνται είναι η διαμεσολάβηση δράστη – θύματος, τα κοινοτικά συμβούλια αποκατάστασης, οι οικογενειακές συνεδρίες και οι κύκλοι προσδιορισμού της ποινής.⁹⁰

Τα περισσότερα προγράμματα της επανορθωτικής δικαιοσύνης συμπληρώνουν παρά αντικαθιστούν το υπάρχον σύστημα ποινικής δικαιοσύνης. Αν και ορισμένα διακηρύσσουν ως πρωταρχικό σκοπό τους την αντίθεσή τους στο επίσημο σύστημα απονομής δικαιοσύνης και επικεντρώνονται περισσότερο στην ελαχιστοποίηση της δικαστικής παρέμβασης, πολλά προγράμματα λειτουργούν πιο στενά με τους θεσμούς του ποινικού δικαίου και θεωρούν τους εαυτούς τους ως μία ουσιαστική επέκτασή του.

⁸⁷ Στο ίδιο, σελ. 11

⁸⁸ Australian Institute of Criminology, *AI Crime Reduction Matters*, Vol. 20, 24 February 2004

⁸⁹ Αρτινοπούλου, Β., 2010, ό.π., σελ. 16

⁹⁰ Bergseth, K., Bouffard, J., ό.π., σελ. 434

Μια αποκαταστατική παρέμβαση μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας της ποινικής δικαιοσύνης. Γενικά υπάρχουν τέσσερα βασικά σημεία μέσα σε ένα σύστημα ποινικής δικαιοσύνης από όπου μία επανορθωτική διαδικασία μπορεί επιτυχώς να ξεκινήσει:

A) το στάδιο της αστυνομίας (πριν την απαγγελία της κατηγορίας)

B) το στάδιο της ποινικής δίωξης (μετά την κατηγορία αλλά συνήθως πριν τη δίκη)

Γ) το στάδιο του δικαστηρίου (είτε κατά την προδικασία είτε κατά την καταδίκη) και

Δ) το στάδιο του σωφρονισμού (σαν μία εναλλακτική του εγκλεισμού, σαν μέρος ή μαζί μία μη στερητική της ελευθερίας ποινή, κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού ή μετά την απελευθέρωση από τη φυλακή).⁹¹

Μπορεί, επίσης, σε ορισμένες περιπτώσεις μία επανορθωτική διαδικασία να χρησιμοποιηθεί εναλλακτικά, αντί της παραπομπής ενός εγκλήματος ενώπιον του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, στα σχολικά προγράμματα που χρησιμοποιούν τη διαμεσολάβηση ή άλλες αποκαταστατικές διαδικασίες για να αντιμετωπίσουν ελάχιστονος σημασίας προβλήματα συμπεριφοράς που λαμβάνουν χώρα εντός της σχολικής κοινότητας και στα επανορθωτικά προγράμματα που μπορούν να λειτουργήσουν στο πλαίσιο των κέντρων διαμεσολάβησης των γειτονιών. Βέβαια, υποθέσεις που αφορούν πιο σοβαρά περιστατικά εντάσσονται σε κάποιο πρόγραμμα επανορθωτικής δικαιοσύνης σε μεταγενέστερο στάδιο της διαδικασίας της ποινικής δικαιοσύνης.⁹²

⁹¹ United Nations, Office on Drugs and Crime, *Handbook on Restorative Justice Programmes*, Criminal Justice Handbook Series, New York, 2006, σελ. 13

⁹² United Nations, Office on Drugs and Crime, *Handbook on Restorative Justice Programmes*, Criminal Justice Handbook Series, New York, 2006, σελ. 14

Οι πρακτικές της επανορθωτικής δικαιοσύνης αποτελούνται από: άμεση και έμμεση διαμεσολάβηση, οικογενειακές συνεδρίες, κύκλους (επούλωσης ή προσδιορισμού της ποινής) και κοινοτικά συμβούλια αποκατάστασης.⁹³ Ωστόσο, για τους υποστηρικτές της επανορθωτικής δικαιοσύνης, η κρίση για το πότε μια συγκεκριμένη πρακτική ή κατάσταση χαρακτηρίζεται σωστά ως επανορθωτική δικαιοσύνη δεν είναι απλά ζήτημα ταξινόμησης, είναι ζήτημα αξιολόγησης⁹⁴. Στην πραγματικότητα, λοιπόν, το ερώτημα είναι εάν μία συγκεκριμένη επανορθωτική πρακτική πληροί τις προϋποθέσεις για να χαρακτηρίζεται ως τέτοια. Πράγματι, δεν μπορεί κάθε εποικοδομητική και προοδευτική εναλλακτική των παραδοσιακών παρεμβάσεων στο έγκλημα και την παραβατική συμπεριφορά να περιγραφεί ως επανορθωτική δικαιοσύνη. Αντιθέτως, για να περιγραφεί σωστά πρέπει να έχει ένα ή περισσότερα από τα ακόλουθα στοιχεία (τα οποία δεν παρουσιάζονται με σειρά προτεραιότητας)⁹⁵:

Πρέπει να υπάρχει μία σχετικά ανεπίσημη διαδικασία που να βοηθά τα θύματα, τους δράστες και τα άλλα πρόσωπα που συνδέονται στενά με αυτούς ή με το έγκλημα να αναμειχθούν σε μια συζήτηση για το τι συνέβη, τι ζημία προκάλεσε ή για το τι πρέπει να γίνει για να αποκατασταθεί η βλάβη και ενδεχομένως, να προληφθεί μια μελλοντική σύγκρουση.

Πρέπει να δίνει έμφαση στην ενδυνάμωση των ανθρώπων εκείνων των οποίων οι ζωές επηρεάστηκαν από ένα έγκλημα ή από κάποια άλλη άδικη πράξη.

Πρέπει να γίνεται προσπάθεια από τους διαμορφωτές των διαδικασιών ή τους βοηθούς τους για την προώθηση μιας απάντησης, λιγότερο στιγματιστικής και τιμωρητικής και περισσότερο μιας απάντησης που διασφαλίζει ότι ο αδικοπραγής αναγνωρίζει και αναλαμβάνει την ευθύνη να προσφέρει αποζημίωση για την βλάβη που έχει προκαλέσει με έναν τρό-

⁹³ Gavrielides, T., 2011, ό.π., σελ. 2

⁹⁴ United Nations, Office on Drugs and Crime, *Handbook on Restorative Justice Programmes*, Criminal Justice Handbook Series, New York, 2006, σελ. 6

⁹⁵ Johnstone G., Van Ness D., ό.π., σελ. 7

πο που ωφελεί άμεσα αυτούς που βλάφθηκαν σαν ένα πρώτο βήμα για την επανένταξή τους στην κοινότητα των νομοταγών πολιτών.

Οι διαμορφωτές των διαδικασιών και οι βοηθοί τους πρέπει να ενδιαφέρονται να διασφαλίσουν ότι η διαδικασία λήψης της απόφασης και το αποτέλεσμα της θα καθοδηγείται από ορισμένες αρχές ή αξίες που στη σύγχρονη κοινωνία αντιμετωπίζονται ευρέως ως επιθυμητές σε οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων. Μεταξύ των αρχών αυτών είναι ο σεβασμός που πρέπει να δείχνουμε για τους άλλους, η αποφυγή της βίας και του καταναγκασμού και η προτίμηση της ενσωμάτωσης έναντι του αποκλεισμού.

Οι διαμορφωτές των διαδικασιών και οι βοηθοί τους πρέπει να δίνουν μεγάλη προσοχή στην βλάβη που προκλήθηκε στα θύματα και στις ανάγκες που απορρέουν από αυτή αλλά και στα συγκεκριμένα μέσα που απαιτούνται για να αντιμετωπιστούν αυτές οι ανάγκες.

Πρέπει να δίνεται κάποια έμφαση στην ενδυνάμωση ή επανόρθωση των σχέσεων και στην χρησιμοποίηση της δύναμης των υγιών σχέσεων για την επίλυση δύσκολων καταστάσεων.

Σύμφωνα με τους Llewellyn and Howse, τα βασικά στοιχεία της επανορθωτικής διαδικασίας περιλαμβάνουν την ελεύθερη βούληση, την ειλικρίνεια, και την κατά πρόσωπο συνάντηση. Κατά συνέπεια, η διαδικασία πρέπει να πηγάζει από την ελεύθερη βούληση όλων των συμμετεχόντων: ο δράστης πρέπει να αναλάβει την ευθύνη για την πράξη του και να είναι πρόθυμος να συζητήσει ανοιχτά και ειλικρινά την εγκληματική συμπεριφορά. Και οι συμμετέχοντες πρέπει να συναντώνται σε ένα ασφαλές και οργανωμένο περιβάλλον για να συμφωνήσουν συλλογικά την κατάλληλη μέθοδο της αποκατάστασης της βλάβης.⁹⁶

⁹⁶ Bergseth, K., Bouffard, J., ό.π., σελ. 128

Όπως είδαμε, υπάρχει μία μεγάλη ποικιλία προγραμμάτων επανορθωτικής δικαιοσύνης, τα οποία καλύπτουν μία ευρεία γκάμα διαδικασιών. Το γεγονός αυτό οφείλεται εν μέρει στις διαφορετικές ερμηνείες της σύγκρουσης και εν μέρει στους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους η σύγκρουση αντιμετωπίζεται και επιλύεται.⁹⁷ Εξάλλου, και η ιστορία έχει δείξει μία διαρκή προσαρμογή των εννοιών και των πρακτικών της ποινικής δικαιοσύνης στις πραγματικότητες, τις ανάγκες και τις απαιτήσεις των εκάστοτε κοινωνιών στις οποίες εισάγονταν.

5.1. Διαμεσολάβηση δράστη - θύματος (Victim – Offender Mediation, VOM):

Η διαμεσολάβηση δράστη – θύματος ήταν μεταξύ των πρώτων πρωτοβουλιών της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Το πρώτο πρόγραμμα διαμεσολάβησης δράστη – θύματος έλαβε χώρα στο Kitchener του Οντάριο του Καναδά το 1974. Δύο Καναδοί, ο Mark Yangi και ο Dave Worth ζήτησαν από έναν δικαστή να τους επιτρέψει να δοκιμάσουν μία διαφορετική αντιμετώπιση δύο εφήβων που κατηγορούνταν για βανδαλισμό, καθώς θεωρούσαν ότι η κατά πρόσωπο συνάντηση των δραστών με τα θύματά τους και η αποκατάσταση της ζημίας μπορεί να είχε θεραπευτικό, γι αυτούς, αποτέλεσμα. Το πείραμα αυτό, γνωστό ως η υπόθεση Elmira («the Elmira case») έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην ανάπτυξη των προγραμμάτων διαμεσολάβησης δράστη – θύματος στον Καναδά και τις ΗΠΑ. Μέχρι το 1989, η VOM ήταν βασικά η μοναδική αποκαταστατική διαδικασία⁹⁸, έως τα τέλη της δεκαετίας του '90, όμως, ένα δίκτυο

⁹⁷ United Nations, Office on Drugs and Crime, *Handbook on Restorative Justice Programmes*, Criminal Justice Handbook Series, New York, 2006, σελ. 14

⁹⁸ Ann Raye Barbara and Warner Roberts, στο Johnstone, G, Van Ness, D., *Handbook of restorative justice*, Wil-lan Publishing, σελ. 211 -227(212)

από 300 περίπου προγράμματα διαμεσολάβησης ή συμφιλίωσης είχαν ήδη δημιουργηθεί στις ΗΠΑ και 26 στον Καναδά.⁹⁹

Παρόλ' αυτά, από τα αρχαία ακόμη χρόνια, είχαν παρατηρηθεί μορφές διαλόγου με ουδέτερα ή σοφά τρίτα μέρη σε ρόλο διαμεσολαβητή που χρησιμοποιούνταν ευρέως σε κοσμικές και θρησκευτικές παραδόσεις για να επιλύσουν συγκρούσεις, μεταξύ των οποίων και συγκρούσεις μεταξύ θυμάτων και δραστών. Είναι γεγονός ότι πολλοί φυλετικοί πολιτισμοί και μικρές κοινωνίες χρησιμοποίησαν συμφιλιωτικές, συνεργατικές, συναινετικές προσεγγίσεις για να διατηρήσουν την κοινωνική αρμονία στην κοινότητα. Παρόλ' αυτά, ενώ αυτές οι προσεγγίσεις ήταν «σχεδόν παγκόσμιες σε όλα τα είδη των κοινωνιών από την πιο απλή μέχρι την πιο σύνθετη», οι νομικοί ανθρωπολόγοι τις υποβάθμισαν σε ανεπίσημες διαδικασίες.¹⁰⁰

Η αρχική μορφή της διαμεσολάβησης δράστη – θύματος επρόκειτο για μία πρόσωπο με πρόσωπο συνάντηση του θύματος και του δράστη με την παρουσία ενός τρίτου προσώπου που συμπεριφερόταν αμερόληπτα. Με το πέρασμα του χρόνου τα προγράμματα της διαμεσολάβησης απομακρύνθηκαν από αυτό το αρχικό μοντέλο με διάφορους τρόπους. Πολλές συναντήσεις άρχισαν να περιλαμβάνουν περισσότερους συμμετέχοντες, όπως τους γονείς των θυμάτων και των δραστών και/ή άλλους υποστηρικτές τους και ενώ ο ένας διαμεσολαβητής αποτελούσε στην αρχή τον κανόνα, η χρησιμοποίηση συν-διαμεσολαβητών άρχισε να γίνεται πιο συνήθης.¹⁰¹

Στην σημερινή μορφή της, η διαμεσολάβηση δράστη – θύματος είναι ένα από τα πιο γνωστά και συχνά χρησιμοποιούμενα σύγχρονα αποκαταστατικά προγράμματα. Στην τυπική μορφή της φέρνει σε επαφή το άμεσο θύμα και τον δράστη χρησιμοποιώντας έναν εκπαιδευ-

⁹⁹ Umbreit Mark, Coates Robert, Warner Roberts Ann, Victim-offender mediation in Canada The im-pact of an emerging social work intervention, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/crq.3900170303/pdf> (τελευταία επίσκεψη 10/6/2012)

¹⁰⁰ Ann Raye Barbara and Warner Roberts, ό.π., σελ. 211

¹⁰¹ Στο ίδιο, ό.π., σελ. 212

μένο μεσολαβητή για να συντονίσει τη συνάντηση. Όταν και τα δύο μέρη έχουν πάρει τον λόγο, ο μεσολαβητής τους βοηθά να σκεφτούν τρόπους να κάνουν τα πράγματα σωστά. Σύμφωνα με τον Fuller, η ουσία της διαμεσολάβησης είναι «η ικανότητά της να επαναπροσανατολίζει τα μέρη το ένα απέναντι στο άλλο, όχι θέτοντάς τους κανόνες, αλλά βοηθώντας τα να επιτύχουν μία νέα κοινή αντίληψη που θα επαναπροσδιορίσει τις στάσεις και τις αντιλήψεις του ενός απέναντι στο άλλο».¹⁰²

Αυτό που η διαμεσολάβηση και ο διάλογος ανάμεσα στο δράστη και το θύμα προσφέρει στα ενδιαφερόμενα θύματα είναι η ευκαιρία να συναντηθούν με τον δράστη σε ένα ασφαλές και δομημένο περιβάλλον με στόχο την ανάληψη από τον δράστη της ευθύνης της πράξης του και την παροχή στήριξης και βοήθειας στο θύμα. Με τη βοήθεια ενός ειδικού διαμεσολαβητή που διευκολύνει το διάλογο μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών, δίνεται η ευκαιρία στο θύμα να εξηγήσει στο δράστη με ποιο τρόπο το αδίκημα το επηρέασε, να λάβει απαντήσεις σε ερωτήματα που μπορεί να έχει και να συμμετάσχει άμεσα στην κατάρτιση ενός σχεδίου αποκατάστασης των ζημιών που υπέστη. Ο δράστης από την άλλη πλευρά, έχει την δυνατότητα να αναλάβει την ευθύνη της πράξης του, να εκφράσει τη συγγνώμη του στο θύμα και να βρει και αυτός έναν τρόπο αποκατάστασης των ζημιών που του προκάλεσε.¹⁰³

Η διαμεσολάβηση είναι, λοιπόν, μία διαδικασία η οποία βασίζεται αποκλειστικά στο διάλογο και δίνει έμφαση στην ανακούφιση του θύματος, την υπευθυνοποίηση του δράστη και την αποκατάσταση των υλικών – και μη – ζημιών που προκλήθηκαν. Αυτό που διαπιστώθηκε από έρευνες που διεξήχθησαν στην Β. Αμερική και την Ευρώπη, ήταν υψηλά επίπεδα ικανοποίησης των εμπλεκόμενων μερών από την διαδικασία που ακολουθήθηκε και την έ-

¹⁰² Gavrielides, T., *Restorative Justice Theory and Practice: Addressing the Discrepancy*, European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI), Publication Series No 52, Helsinki, 2007, σελ. 31

¹⁰³ Umbreit, M., Coates, R., Warner A., «Victim-offender mediation in Canada: The impact of an emerging social work intervention», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/crq.3900170303/pdf> (τελευταία επίσκεψη 4/9/2013)

κβασή της. Ορισμένες μάλιστα έρευνες διαπίστωσαν υψηλότερα ποσοστά αποκατάστασης, μειωμένο φόβο του εγκλήματος και μειωμένη μελλοντική εγκληματική συμπεριφορά¹⁰⁴.

5.2. Συνεδρίες (Conferencing)

Οι οικογενειακές συνεδρίες (family group conferencing – FGC) πρωτοεμφανίστηκαν το 1989 στην Νέα Ζηλανδία σύμφωνα με τις προβλέψεις της Πράξης για τα παιδιά, του νέους και τις οικογένειες και αφορούσαν σε ζητήματα ευημερίας των παιδιών και δικαίου ανηλίκων. Αυτή η μεταρρύθμιση είχε ως στόχο την ενδυνάμωση των Maori, των αυτόχthonων πληθυσμών που κατοικούσαν στη χώρα πριν από την άφιξη των Ευρωπαίων, τα παιδιά των οποίων υπερεμφανίζονταν στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης. Η διαδικασία ήταν έτσι προσαρμοσμένη ώστε να φέρει σε επαφή τις οικογένειες των θυμάτων και των δράστών και να τους βοηθήσει να διευθετήσουν μόνοι τους τις διαφορές τους, με τη βοήθεια ενός διαμεσολαβητή που όριζε η κυβέρνηση. Επρόκειτο ουσιαστικά για μια παραλλαγή της διαμεσολάβησης του θύματος με το δράστη που όμως περιλάμβανε περισσότερα μέρη (την οικογένεια του δράστη, την οικογένεια του θύματος ή και περισσότερα θύματα μαζί) αλλά και την επαφή του δράστη με φορείς της κοινότητας οι οποίοι είχαν τη δυνατότητα να του προσφέρουν στήριξη και βοήθεια (δάσκαλοι, εργαζόμενοι, γείτονες, εκκλησία κλπ).¹⁰⁵

Αυτή η μορφή επανορθωτικής δικαιοσύνης μεταφέρθηκε στη συνέχεια στην Αυστραλία και συγκεκριμένα στο νησί Wagga Wagga, όπου αναπτύχθηκε περισσότερο. Η διαφορά των προγραμμάτων της πόλης Wagga Wagga από τα αντίστοιχα προγράμματα της Νέας Ζηλανδίας ήταν ότι αφορούσαν λιγότερο σοβαρές περιπτώσεις, καθοδηγούνταν από αστυνομικούς υπαλλήλους και η διαδικασία είχε μια συγκεκριμένη και πιο επίσημη μορφή, ενώ το θύ-

¹⁰⁴ Στο ίδιο

¹⁰⁵ Ann Raye Barbara and Warner Roberts, ό.π., σελ. 213

μα ήταν απλά ένα από τα πολλά μέρη που λάμβαναν μέρος στη διαδικασία και όχι το μόνο μαζί με το δράστη κεντρικό πρόσωπο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.¹⁰⁶ Το μοντέλο αυτό χρησιμοποιήθηκε επίσης και στην Canberra, όπου και αναπτύχθηκε το λεγόμενο πρόγραμμα RISE (Reintegration Shaming Experiment), ένα πρόγραμμα επανορθωτικής δικαιοσύνης, το οποίο βασίζεται στο μοντέλο των συνεδριών της Wagga Wagga και το οποίο αποτελεί μία μορφή παρέκκλισης από την κλασική διαδικασία του ακροατηρίου. Αυτό που οι ερευνητές του RISE διαπίστωσαν ήταν ότι οι συνεδρίες αυξάνουν το σεβασμό των δραστών απέναντι στον νόμο και αποτελούν μια πιο δίκαιη διαδικασία σε σχέση με αυτήν που ακολουθείται από τα δικαστήρια, ενώ παράλληλα διαπίστωσαν και υψηλά επίπεδα ικανοποίησης των θυμάτων.¹⁰⁷

Το μοντέλο αυτό των οικογενειακών συνεδριών δεν επεκτάθηκε όμως μόνο στην Αυστραλία αλλά σιγά σιγά και σε χώρες πέρα από αυτήν όπως τις ΗΠΑ, τον Καναδά και το Ηνωμένο Βασίλειο. Παρόλα' αυτά, δεν λείπουν και οι επικρίσεις κατά αυτής της μορφής αποκαταστατικής δικαιοσύνης κυρίως από τους υποστηρικτές της πρωτότυπης μορφής διαμεσολάβησης δράστη – θύματος, με το επιχείρημα ότι αποτελούν απλά και μόνο μία παραλλαγή της και δεν διαφέρουν ουσιαστικά από τη διαμεσολάβηση που πραγματοποιείται με τη συμμετοχή περισσότερων μερών. Άλλοι, πάλι, υποστηρίζουν ότι αυτή η μορφή επανορθωτικής δικαιοσύνης, η οποία διεξάγεται με τη συμμετοχή της οικογένειας προκαλεί αισθήματα ντροπής και αμηχανίας στο δράστη και το θύμα, εξαιτίας της παρουσίας των ενηλίκων.¹⁰⁸ Παρόλ' αυτά, οι συνεδρίες χρησιμοποιούνται και μάλιστα σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας.

5.3. Κύκλοι (Circles)

¹⁰⁶ Newburn, T., *Criminology*, Willan publishing, 2007, σελ. 753 - 754

¹⁰⁷ Στο ίδιο, σελ. 754

¹⁰⁸ Ann Raye Barbara and Warner Roberts, ό.π. , σελ. 214

Αυτή η μορφή αποκαταστατικής δικαιοσύνης, γνωστή ως κύκλοι προσδιορισμού της ποινής (sentencing circles), κύκλοι της κοινότητας (community circles) ή κύκλοι επούλωσης (healing circles) αντλεί την προέλευσή της από τις αντιλήψεις για τη δικαιοσύνη των πρωτόγονων λαών του Καναδά. Εφαρμόστηκε για πρώτη φορά το 1992 στην πόλη Mayo του διαμερίσματος Yukon του Καναδά, ύστερα από πρόταση του δικαστή Barry Stuart. Η υπόθεση αφορούσε έναν εικοσιεξάχρονο δράστη με ένα ιστορικό μακρόχρονης εξάρτησης από το αλκοόλ και 43 καταδίκες. Είχε οδηγηθεί πολλές φορές στην φυλακή και σε άλλα ιδρύματα, αφού κάθε φορά οι αξιολογήσεις έκριναν ότι χρειαζόταν επιπλέον μακρόχρονη συμβουλευτική θεραπεία και θεραπεία απεξάρτησης από το αλκοόλ, η οποία δεν όμως δεν του παρεχόταν ποτέ. Θεωρώντας ότι επρόκειτο για ένα φαύλο κύκλο που δεν θα σταματούσε ποτέ αν ο 26χρονος συνέχιζε να υποβάλλεται στην ίδια μεταχείριση, ο δικαστής άρχισε να εξετάζει το ενδεχόμενο της συμμετοχής στη διαδικασία καθορισμού της ποινής της οικογένειάς του, του θύματος και άλλων μελών της κοινότητας. Προέβη έτσι στη μετατροπή της κλασσικής αίθουσας του δικαστηρίου και στη δημιουργία ενός κύκλου από 30 καρέκλες, στον οποίο μπορούσαν να συμμετέχουν ο δικαστής, το θύμα και όλοι οι άλλοι και η ακροαματική διαδικασία μετατράπηκε τελικά σε μία ανεπίσημη συζήτηση.¹⁰⁹

Αυτό που ο δικαστής εντόπισε σε αυτή τη διαδικασία ήταν μια σειρά από πλεονεκτήματα συγκριτικά με την επίσημη ακροαματική διαδικασία. Έσπασε το μονοπώλιο των επαγγελματιών ενθαρρύνοντας τη συμμετοχή και άλλων ατόμων, αύξησε την ποιότητα και την ποσότητα των διαθέσιμων στοιχείων, προώθησε μία αίσθηση κοινής ευθύνης, ενθάρρυνε τον δράστη να συμμετάσχει, έδωσε τη δυνατότητα στο θύμα να συντελέσει στον καθορισμό της

¹⁰⁹ Dignan, J., *Understanding Victims and Restorative Justice*, Open University Press, 2005

ποινής και παρείχε σε όλους μία καλύτερη κατανόηση των ορίων του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης.¹¹⁰

Αυτή η μορφή αποκαταστατικής δικαιοσύνης παρουσιάζει αρκετά κοινά χαρακτηριστικά με τις συνεδρίες καθώς και σε αυτήν επιδιώκεται η ανάμειξη και άλλων προσώπων στην ποινική διαδικασία εκτός από το δράστη και το θύμα και συγκεκριμένα η συμμετοχή των οικογενειών και των δύο πλευρών αλλά και της κοινότητας για την διευθέτηση της υπόθεσης. Είναι όμως η πιο ενοποιητική διαδικασία μεταξύ των τριών πρωτότυπων μοντέλων διότι επιτρέπει σε οποιοδήποτε μέλος της κοινότητας επιθυμεί να συμμετάσχει να το κάνει ακόμα κι αν δεν γνωρίζει τα εμπλεκόμενα μέρη.¹¹¹ Και σε αυτή τη μορφή υπάρχει ένα πρόσωπο που διευκολύνει τη διαδικασία («the keeper of the circle») και συχνά χρησιμοποιείται ένα «talking piece» (ένα φτερό ή κάποιο άλλο σύμβολο) το οποίο περνάει χέρι με χέρι στους διάφορους συμμετέχοντες του κύκλου και τους δίνει το λόγο.¹¹²

6. Τα πλεονεκτήματα του θεσμού της επανορθωτικής δικαιοσύνης αλλά και η εκφραζόμενη ανησυχία.

Τα πλεονεκτήματα της επανορθωτικής δικαιοσύνης σύμφωνα με τους υποστηρικτές της είναι πολλά και σημαντικά. Η επανορθωτική δικαιοσύνη καθοδηγείται από αξίες που δίνουν έμφαση στο σεβασμό και την αξιοπρέπεια του ατόμου. Δεν αποτελεί μία τυπική διαδικασία που ενδιαφέρεται μόνο για την απαγγελία της ενοχής και την επιβολή ποινής, αλλά για τις πραγματικές ανάγκες όλων όσων συμμετέχουν σε αυτή. Αποτελεί ένα ευέλικτο, ανεπίσημο σύστημα δικαιοσύνης που επιτρέπει στο δράστη να παρουσιάσει ελεύθερα την δική του πλευρά και να λογοδοτήσει ενώπιον όλων όσων επηρέασε η πράξη του (ενώπιον του θύμα-

¹¹⁰ Στο ίδιο

¹¹¹ Ann Raye Barbara and Warner Roberts, ό.π., σελ. 215 – 216

¹¹² Newburn, T., ό.π., σελ. 756

τος, της οικογένειάς του αλλά και της κοινότητας). Του δίνεται η δυνατότητα να εκφράσει τη μεταμέλειά του, να προτείνει τρόπους για την αποκατάσταση του θύματος και τελικά να συμφιλιωθεί μαζί του. Αυτό είναι που τελικά αποκαθιστά την αξιοπρέπεια. Από την άλλη πλευρά, το θύμα πέρα από την υλική του αποκατάσταση πετυχαίνει και την συμβολική, ψυχική του αποκατάσταση. Θέτει ερωτήσεις στο δράστη, εκφράζει τα συναισθήματά του και σε μία ιδανική περίπτωση κατορθώνει να πετύχει την επαναφορά της γαλήνης και της ψυχικής ηρεμίας που έχασε. Εξάλλου, σύμφωνα με τους υποστηρικτές της επανορθωτικής δικαιοσύνης, οι πολίτες μπορούν να διευθετήσουν καλύτερα τη διαφορά τους απ' ό,τι οι επίσημοι φορείς του κρατικού μηχανισμού. Επιπλέον, η επανορθωτική δικαιοσύνη, μέσω της επανακοινωνικοποίησης του δράστη, επιδρά θετικά στην μείωση της υποτροπής, ενώ μέσω της παραδοχής της ενοχής του ενώπιον του θύματος και την ανάληψης των ευθυνών του είναι περισσότερο εφικτή η οποιαδήποτε κοινωνική ή θεραπευτική παρέμβαση προς όφελός του.¹¹³

Στηριζόμενος στα υπάρχοντα ερευνητικά δεδομένα ο Braithwaite καταγράφει στο βιβλίο του «Assessing Restorative Justice: Optimistic and Pessimistic Accounts» δεκαπέντε λόγους για τους οποίους η επανορθωτική δικαιοσύνη υπερτερεί του επίσημου ποινικού συστήματος. Έτσι, ορισμένα από τα πλεονεκτήματα που σύμφωνα με τον Braithwaite συγκεντρώνει η επανορθωτική δικαιοσύνη είναι η επίτευξη μεγαλύτερης ικανοποίησης και αποκατάστασης των θυμάτων, των δραστών και των κοινοτήτων, η σε μεγαλύτερο βαθμό συμβολή της στη μείωση του εγκλήματος, η απαίτηση μικρότερου κόστους και η ενίσχυση της έννοιας της δημοκρατίας και της ελευθερίας.¹¹⁴

Ωστόσο, πολλές είναι και οι επικρίσεις κατά του θεσμού της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Οι διαδικασίες της αποκαταστατικής δικαιοσύνης συνιστούν εξώδικη διευθέτηση των

¹¹³ Τσιλιάκου, Μ., ό.π., πρόλογος

¹¹⁴ Braithwaite, J., *Restorative justice: Assessing Optimistic and Pessimistic Accounts*, *Crime and Justice*, Vol. 25, 1999, pp. 1 - 127

διαφορών και δεν εμπίπτουν όπως είδαμε στα πλαίσια του επίσημου συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης. Η αντιμετώπιση των εγκλημάτων δεν γίνεται από τα αρμόδια ποινικά δικαστήρια, δεν επιδιώκεται η δημιουργία ενός ενιαίου συνόλου κανόνων γιατί κάθε διαφορά θεωρείται μοναδική και λαμβανομένων υπ' όψιν των περιστάσεων, των εμπλεκόμενων μερών και των συνεπειών για το καθένα επιδέχεται διαφορετική αντιμετώπιση, ενώ τέλος προϋποτίθεται ότι η επίλυση της διαφοράς βρίσκεται σχεδόν πάντοτε σε μια συνολική προσέγγιση και όχι μόνο σε μια αντιπαράθεση απ' όπου μόνο το ένα μέρος θα βγει νικητής. Όλα αυτά αποτελούν τη βάση των αμφισβητήσεων και των επικρίσεων που έχει δεχθεί η αποκαταστατική δικαιοσύνη και κυρίως ότι έρχεται σε αντίθεση με τις κλασσικές αρχές της ποινικής διαδικασίας και με την αρχή της νομιμότητας, σύμφωνα με την οποία η αντιμετώπιση των εγκλημάτων γίνεται μόνον και υποχρεωτικά στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας από τα αρμόδια ποινικά δικαστήρια με βάση προϋπάρχοντες κανόνες.

Οι επικριτές της επανορθωτικής δικαιοσύνης υποστηρίζουν επίσης ότι πολλοί υποστηρικτές της παίρνουν ως δεδομένο ότι οι συναντήσεις στα πλαίσια της επανορθωτικής δικαιοσύνης θα βγάλουν τον καλύτερο εαυτό των ανθρώπων που συμμετέχουν σε αυτές και ότι ο θυμός των θυμάτων και η αδιαφορία των δραστών θα δώσουν ως δια μαγείας τη θέση τους στη συμπόνια και τη συμπάθεια. Θεωρούν ότι οι υποστηρικτές μπερδεύουν τις προσδοκίες για τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι οφείλουν να απαντήσουν στη σύγκρουση με την πραγματικότητα.¹¹⁵

Είναι γεγονός ότι ορισμένες μελέτες αξιολόγησης (evaluation studies) έχουν πράγματι αποκαλύψει σημάδια μερικής αδυναμίας και ανεπιθύμητων αποτελεσμάτων των προγραμμάτων της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Σκεπτικισμό προκαλεί σε κάποιο βαθμό και το γεγονός ότι η δυνατότητα εφαρμογής τους εκτείνεται μόνο σε μικρό αριθμό περιπτώσεων και ειδικό-

¹¹⁵ Declan, R., ό.π., σελ. 3

τερα σε ελαφριές περιπτώσεις.¹¹⁶ Οι βασικότερες ανησυχίες σχετικά με τον θεσμό της επανορθωτικής δικαιοσύνης είναι οι εξής¹¹⁷:

- Ότι οι πρακτικές της επανορθωτικής δικαιοσύνης μπορούν να οδηγήσουν στην αύξηση του φόβου επαναθυματοποίησης:

Η έρευνα των Heather Strang και Kathy Daly στην Αυστραλία έδειξε ότι η συμμετοχή στις αποκαταστατικές διαδικασίες είχε αρνητική επίδραση σε ορισμένα θύματα, κυρίως εξαιτίας του φόβου επαναθυματοποίησης που τους δημιούργησε. Ωστόσο, οι μελέτες αυτές έδειξαν επίσης ότι η μείωση του φόβου επαναθυματοποίησης εμφανίστηκε διπλάσια απ' ότι συνήθως μετά τη συμμετοχή των θυμάτων σε ανάλογα προγράμματα επανορθωτικής δικαιοσύνης. Ενώ όμως ως επί το πλείστον τα θύματα εκπλήσσονται από το πόσο ντροπιασμένοι και αμήχανοι αισθάνονται οι δράστες για τις πράξεις τους, δεν λείπουν και οι περιπτώσεις εκείνες όπου οι δράστες εμφανίζονται τρομακτικοί και αδίστακτοι. Τέτοιες περιπτώσεις – μολονότι ελάχιστες- προβαλλόμενες από τα ΜΜΕ μπορούν να αποδυναμώσουν την εικόνα της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Αυτό συνέβη με μία περίπτωση στην Canberra, όπου ο δράστης απείλησε το θύμα του δείχνοντάς του μία σύριγγα γεμάτη με αίμα. Η συνεδρία δεν είχε θετικό αποτέλεσμα, αφού οι σχέσεις δράστη και θύματος χειροτέρευσαν, ενώ όταν μία μέρα το θύμα βρήκε μία σύριγγα με αίμα στο μπροστινό μέρος του αυτοκινήτου του, θεώρησε ότι επρόκειτο για απειλή εκ μέρους του δράστη, κάτι που όμως δεν αποδείχθηκε ποτέ. Σε αυτές τις περιπτώσεις όμως, όπου τα τραύματα του θύματος από το έγκλημα είναι έντονα, είναι που η αποκαταστατική δικαιοσύνη μπορεί και οφείλει να προσφέρει πολλά περισσότερα σε αυτό.

Μια άλλη κριτική που δέχεται ο θεσμός της αποκαταστατικής δικαιοσύνης είναι η αδυναμία της να προσφέρει ουσιαστική και αποτελεσματική βοήθεια στα θύματα, αφού στην

¹¹⁶ Heinz Messmer and Hans-Uwe Otto, σελ. 3

¹¹⁷ Braithwaite, J., Restorative Justice: Theories and Worries, Visiting Experts' Papers, 123rd International Senior Seminar, Resource Material Series No. 63, pp. 47-56

ουσία αποτελεί απλώς ένα δεκανίκι στην προσπάθειά τους για αποκατάσταση. Η ανησυχία αυτή εκφράστηκε εντονότερα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 στη Μ. Βρετανία όταν τέθηκαν σε εφαρμογή προγράμματα διαμεσολάβησης τα οποία δεν βασίζονταν στην κατά πρόσωπο συνάντηση του δράστη με το θύμα αλλά στην έμμεση επαφή τους μέσω ενός διαμεσολαβητή. Είναι αναμενόμενη η συνακόλουθη απογοήτευση των θυμάτων από μία τέτοια έμμεση διαδικασία, αφού είναι σχεδόν αδύνατο να επιτευχθεί η συμβολική αποκατάσταση του θύματος, η οποία είναι γι' αυτό σημαντικότερη από την υλική αποκατάσταση.

Εξάλλου, τα θύματα εμπλέκονται συνήθως στην επανορθωτική διαδικασία προτού να είναι ψυχολογικά έτοιμα να συναντηθούν με το δράστη. Η πίεση για την γρήγορη ολοκλήρωση της διαδικασίας έρχεται σε αντίθεση με αυτό που η ίδια επιδιώκει, δηλαδή την αποκατάσταση. Η καλύτερη λύση θα ήταν ίσως η προηγούμενη συμμετοχή του θύματος σ' ένα κύκλο επούλωσης θυμάτων και έπειτα η κατά πρόσωπο συνάντησή του με το δράστη.

- Ότι οι διαδικασίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης μπορεί να καταστούν μία «μηχανή ντροπής» που αυξάνει τον στιγματισμό των δραστών:

Την ανησυχία τους αυτή εξέφρασαν οι Retzinger και Scheff στη μελέτη τους «Strategy for community references: Emotions and Social Bonds», την οποία έγραψαν ύστερα από την παρατήρηση ενός αριθμού οικογενειακών συνεδρίων στην Αυστραλία και τον προβληματισμό που τους δημιουργήθηκε γύρω από τις καταστροφικές συνέπειες που μπορεί να έχουν.

Η επανορθωτική δικαιοσύνη ενέχει σε μεγάλο βαθμό το αίσθημα της ντροπής. Τόσο το ίδιο το θύμα, όσο και τα μέλη της οικογένειάς του που συμμετέχουν στη διαδικασία εξαπολύουν στο δράστη μία σειρά αρνητικών χαρακτηρισμών. Ο δράστης περιγράφεται ως μία διεστραμμένη, διαταραγμένη, αρρωστημένη και χυδαία προσωπικότητα, χαρακτηρισμοί απέ-

ναντι στους οποίους είναι αδύνατον να σταθεί απαθής και να μην επηρεαστεί ως προς τον τρόπο με τον οποίο βλέπει και αντιλαμβάνεται τον εαυτό του. Κατά παρόμοιο τρόπο επηρεάζεται ο δράστης και όταν οι ίδιοι άνθρωποι που κάθονται ενώπιόν του περιγράφουν τα δυσάρεστα συναισθήματα που τους προκάλεσε η πράξη του. Οι συνεχείς, λοιπόν, κατηγορίες του θύματος και της οικογένειάς του προς τον δράστη, η αναβίωση και η λεπτομερής περιγραφή των δυσάρεστων συναισθημάτων τους, είναι μία κατάσταση που ο δράστης δεν μπορεί εύκολα να διαχειριστεί. Το γεγονός ότι χαρακτηρίζεται από αυτούς ως ένα άτομο αφύσικο και εγκληματικό, ο στιγματισμός που δέχεται με άλλα λόγια, ενδέχεται να επηρεάσει την περαιτέρω εξέλιξη του με αρνητικό τρόπο. Ωστόσο, οι Braithwaite και Mugford υποστηρίζουν ότι υπάρχει τρόπος να αποφευχθεί αυτό το ενδεχόμενο αν προσκληθεί στην επανορθωτική διαδικασία ένας σημαντικός αριθμός υποστηρικτών και των δύο πλευρών. Αυτό είναι που οι Braithwaite και Mugford θεωρούν μεγαλοφυές στο σχεδιασμό μιας συνεδρίας των Maori και αυτό που λείπει από τη δυτικού τύπου διαμεσολάβηση δράστη – θύματος.

- Ότι η επανορθωτική διαδικασία έχει την τάση να καθοδηγείται από την κυρίαρχη ομάδα:

Οι παρατηρήσεις συνεδρίων στις οποίες συμμετείχαν ανήλικοι παραβάτες έδειξαν χαμηλά επίπεδα ανάμειξης των δραστών στις διαδικασίες και αντίθετα μεγάλα ποσοστά ανάμειξης των οικογενειών τους. Ειδικότερα, οι Maxwell and Morris έπειτα από συνεντεύξεις που πήραν από ανήλικους δράστες και από μέλη της οικογένειάς τους διαπίστωσαν ότι το 45% των ανήλικων δραστών δεν είχε καμία ανάμειξη στη διαδικασία έναντι του 20% των μελών της οικογένειάς τους, ενώ και ο Daly κατέγραψε ότι στην Canberra και την Νότια Αυστραλία το 33% των δραστών δεν είχε καμία ανάμειξη στη διαδικασία. Σύμφωνα επίσης με τα δεδομένα των Maxwell και Morris, την μεγαλύτερη επιρροή στο σχηματισμό της απόφασης ασκούσαν οι οικογένειες των δραστών και ακολουθούσαν οι επαγγελματίες, οι δράστες και

τελευταία τα θύματα (γεγονός το οποίο δεν προκαλεί εντύπωση αφού τις περισσότερες φορές τα θύματα απουσίαζαν από τη διαδικασία). Η παρατήρηση που είχε διατυπώσει ο Haines σύμφωνα με την οποία οι συνεδρίες αποτελούν ένα δωμάτιο γεμάτο ενήλικες ήταν συνεπώς σωστή, παρόλ' αυτά όλες αυτές οι διαπιστώσεις είναι σχετικές. Το RISE experiment στην Canberra έδειξε ότι οι δράστες αισθάνονται ότι στις συνεδρίες, σε αντίθεση με ότι συμβαίνει στο δικαστήριο, τους δίνεται η ευκαιρία να ακουστούν και να εκφράσουν την δική τους πλευρά της ιστορίας. Ωστόσο, το καλύτερο αντιστάθμισμα στην καθοδήγηση της διαδικασίας και τη διαμόρφωση του αποτελέσματος από τις οικογένειες των θυμάτων και των δραστών και όχι από τους ίδιους, θα ήταν να δοθεί προσοχή στην προετοιμασία της διαδικασίας και στην ενδυνάμωση των πιο ευάλωτων μερών – του δράστη και του θύματος - και στην αποδυνάμωση αντίθετα των πιο ισχυρών ομάδων – της αστυνομίας, των σχολικών αρχών, των κρατικών αρχών κλπ:

- Ότι οι πρακτικές της επανορθωτικής δικαιοσύνης μπορούν να οδηγήσουν σε καταστρατηγήσεις των δικαιωμάτων του θύματος και του δράστη λόγω της έλλειψης επαρκών δικονομικών εγγυήσεων:

A. Κίνδυνοι για τα δικαιώματα του δράστη¹¹⁸: Το επιχείρημα ότι η εξώδικη διευθέτηση της διαφοράς στα πλαίσια της επανορθωτικής διαδικασίας θέτει σε κίνδυνο τα δικαιώματα του δράστη προφανώς στηρίζεται στη σκέψη ότι σε μια ανάλογη διαδικασία ο δράστης δεν έχει την ιδιότητα του υπόπτου ή του κατηγορούμενου και συνεπώς δεν απολαμβάνει την προστασία που του παρέχουν οι ποινικές δικονομικές διατάξεις. Δεδομένου μάλιστα ότι οι περισσότερες επανορθωτικές διαδικασίες, προϋποθέτουν ο δράστης να έχει παραδεχτεί την πράξη του και να έχει αναλάβει την ευθύνη του για το έγκλημα προκειμένου να συμμετάσχει σε αυτές, το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορούμενου (ή του υπόπτου) παρακάμπτεται και το δικαίω-

¹¹⁸ Skelton Ann and Frank Sheryl, "How does restorative justice address human rights and due process issues?" στο: Howard Zehr and Barb Toews, *Critical Issues in Restorative Justice*, pp. 203 -213(205 – 207)

μα σιωπής του καταργείται. Πέρα όμως από το τεκμήριο αθωότητας και το δικαίωμα σιωπής, το επίσημο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης παρέχει στον κατηγορούμενο και μία σειρά άλλων εγγυήσεων, όπως το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο και το δικαίωμα άσκησης έφεσης. Στις διαδικασίες όμως της επανορθωτικής δικαιοσύνης δεν προβλέπεται διαδικασία αντίστοιχη με αυτή της έφεσης, ενώ όσον αφορά στην παράσταση συνηγόρου, ναι μεν ορισμένα προγράμματα αποκαταστατικής δικαιοσύνης την επιτρέπουν, το γεγονός όμως ότι οι συνήγοροι δεν διαθέτουν την κατάλληλη εκπαίδευση, τις περισσότερες φορές παρακωλύει τη διαδικασία και δεν τη διευκολύνει. Παρόλ' αυτά, το παράδειγμα της Ν. Ζηλανδίας έδειξε ότι κατάλληλα εκπαιδευμένοι δικηγόροι μπορούν να αναμιχθούν επιτυχώς στις αποκαταστατικές διαδικασίες, όπως έγινε με τους συνηγόρους ανηλίκων που συμμετείχαν στις οικογενειακές συνεδρίες.

Δεδομένου επίσης ότι η επανορθωτική δικαιοσύνη προϋποθέτει ότι όλα τα μέρη συμμετέχουν στο διάλογο και τις διαπραγματεύσεις πλήρως και με τη θέλησή τους, προβληματισμός και ανησυχία δημιουργείται γύρω από το θέμα της εθελούσιας συμμετοχής του δράστη σε ένα πρόγραμμα επανορθωτικής δικαιοσύνης. Το κατά πόσον η συμμετοχή σε ένα τέτοιο πρόγραμμα είναι πράγματι εθελούσια και ο δράστης δεν εξαναγκάζεται έμμεσα σε αυτήν με το δέλεαρ της ηπιότερης μεταχείρισής του είναι πράγματι αμφισβητήσιμο¹¹⁹.

Β. Κίνδυνοι για τα δικαιώματα του θύματος¹²⁰: Μπορεί στα πλαίσια μίας ποινικής διαδικασίας τα δικαιώματα του κατηγορούμενου να είναι αυτά που κινδυνεύουν περισσότερο, παρόλ' αυτά και τα δικαιώματα του θύματος έχουν έρθει στο προσκήνιο και έχουν γίνει αντικείμενο συζήτησης τα τελευταία χρόνια. Οι υποσχέσεις που η αποκαταστατική δικαιοσύνη παρέχει στα θύματα των εγκλημάτων είναι πολλές: υλική αποκατάσταση, εξηγήσεις, ανακούφιση, κλπ. Υποστηρίζεται, όμως, ότι εξίσου πολλοί είναι και οι κίνδυνοι που εγκυμονεί για τα δικαιώματά τους και οι οποίοι έχουν να κάνουν με τον εξαναγκασμό τους στη συμμετοχή, με

¹¹⁹ Στο ίδιο, σελ. 209

¹²⁰ Στο ίδιο, σελ. 204

απειλές κατά της σωματικής τους ακεραιότητας καθώς και με την ελλιπή πληροφόρησή τους σχετικά με τα δικαιώματά τους και με το τι έχουν να περιμένουν από μια τέτοια διαδικασία.

Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι παρά την υπόσχεσή της για την προώθηση της επύλωσης και της αρμονίας, η επανορθωτική δικαιοσύνη μπορεί να επιφέρει μία δικαιοσύνη τόσο σκληρή και εκδικητική όπως οποιαδήποτε άλλη.¹²¹ Ωστόσο, εφόσον καταστεί μέρος της επανορθωτικής δικαιοσύνης η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και εφόσον προετοιμάζεται προσεκτικά η κάθε περίπτωση, ελαχιστοποιείται ο κίνδυνος παραμέλησης των δικαιωμάτων των πιο ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού από την προσφυγή σε μια λιγότερο επίσημη διαδικασία. Για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των εμπλεκόμενων στη διαδικασία μερών κρίνεται συνεπώς απαραίτητη η υιοθέτηση κάποιων αρχών, οι οποίες θα διέπουν τις διαδικασίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης και θα αποτελούν εχέγγυο για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Με σκοπό την πληροφόρηση και την προτροπή των κρατών μελών να υιοθετήσουν και να ενσωματώσουν στα ποινικά τους συστήματα μέτρα επανορθωτικής δικαιοσύνης, χωρίς να τα υποχρεώνει προς τούτο, το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο των Ηνωμένων Εθνών υιοθέτησε το 2002 τις βασικές αρχές που διέπουν την εφαρμογή των προγραμμάτων επανορθωτικής δικαιοσύνης σε ποινικές υποθέσεις. Το κύριο μέρος των βασικών αρχών αφορά τη θέσπιση ρυθμίσεων και την υιοθέτηση μέτρων από τα κράτη μέλη προκειμένου να διασφαλιστεί με νομικά μέσα η προστασία όλων όσων συμμετέχουν στις επανορθωτικές διαδικασίες.

Το κεφάλαιο II των αρχών έχει, λοιπόν, τον τίτλο «Εφαρμογή των προγραμμάτων επανορθωτικής δικαιοσύνης» και περιλαμβάνει τις ακόλουθες αρχές:

1. Τα προγράμματα της επανορθωτικής δικαιοσύνης μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας.

¹²¹ Declan, R., ό.π., σελ. 2

2. Οι επανορθωτικές διαδικασίες πρέπει να εφαρμόζονται μόνο με την προϋπόθεση της ελεύθερης συναίνεσης όλων των μερών. Τα μέρη πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να ανακαλούν τη συναίνεσή τους καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας. Οι συμφωνίες πρέπει να λαμβάνονται με την συναίνεση των μερών και να περιλαμβάνουν μόνο εύλογες και ανάλογες με την προσβολή υποχρεώσεις.
3. Όλα τα μέρη πρέπει να βεβαιώνουν τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης προκειμένου να συμμετάσχουν σε μία αποκαταστατική διαδικασία. Η συμμετοχή στο πρόγραμμα όμως, δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείται ως ομολογία ή απόδειξη της ενοχής του δράστη σε τυχόν νομικές διαδικασίες που θα ακολουθήσουν.
4. Προφανείς διαφορές των μερών όπως ανισοροπία δυνάμεων, ηλικιακές διαφορές, διαφορετικά επίπεδα ωριμότητας ή διανοητικής ικανότητας θα πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν και να καθοδηγούν τη διαδικασία.
5. Όταν η διενέργεια μιας επανορθωτικής διαδικασίας ή η επίτευξη συμφωνίας είναι αδύνατη, οι φορείς του ποινικού συστήματος θα πρέπει να κάνουν ότι μπορούν για να ενθαρρύνουν τον δράστη να αναλάβει την ευθύνη της πράξης του απέναντι στο θύμα και την κοινότητα και για την επανένταξη του δράστη ή/και του θύματος στην κοινότητα.¹²²

Επίσης, στο κεφάλαιο ΙΙΙ των αρχών με τίτλο «Λειτουργία των προγραμμάτων αποκαταστατικής δικαιοσύνης» περιλαμβάνονται οι κατευθυντήριες αρχές που θα πρέπει να διέπουν τα προγράμματα αποκαταστατικής δικαιοσύνης και στις οποίες περιλαμβάνεται το δικαίωμα των μερών στην παροχή νομικών συμβουλών πριν αλλά και μετά το πέρας της διαδικασίας, το δικαίωμα πλήρους ενημέρωσης των μερών για τα δικαιώματά τους και η διασφά-

¹²² Skelton Ann and Makubetse Sekhonyane, Human Rights and Restorative Justice, στο Guerry Johnstone and Daniel Van Ness, Handbook of Restorative Justice, pp. 580- 597

λιση της εμπιστευτικότητας της διαδικασίας, δηλαδή η μη δημοσιοποίηση των συζητήσεων, παρά μόνο σε περιπτώσεις όπου υπάρχει η συναίνεση των μερών.¹²³

¹²³ Στο ίδιο

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

1. Η πρόληψη του εγκλήματος ως τμήμα της αντεγκληματικής πολιτικής

Πολλοί ορισμοί που αφορούν το περιεχόμενο της αντεγκληματικής πολιτικής έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί. Κι αυτό είναι φυσικό από την στιγμή που οι σχέσεις μεταξύ της αντεγκληματικής πολιτικής και της δογματικής του ποινικού δικαίου δεν αντιμετωπίζονται με ενιαίο τρόπο από τη σύγχρονη θεωρία. Παρ' όλα αυτά, όταν αναφέρουμε τον όρο αντεγκληματική πολιτική εννοούμε κατά κανόνα «το σύστημα των βασικών αρχών, το οποίο χαρακτηρίζει και επηρεάζει την Πολιτεία κατά την διαδικασία της επιλογής και της εφαρμογής των μέτρων που προτείνει η επιστήμη της Εγκληματολογίας για την αποτελεσματικότερη πρόληψη και την καταστολή του εγκλήματος»¹²⁴. Ωστόσο, για την πληρέστερη κατανόηση της έννοιας παραθέτουμε παρακάτω τις θέσεις γνωστών θεωρητικών αλλά και του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με το περιεχόμενό της.

Ο Γερμανός ποινικολόγος Anselm Feuerbach είχε ορίσει την αντεγκληματική πολιτική ως «το σύνολο των κατασταλτικών διαδικασιών μέσω των οποίων το κράτος αντιδρά στο έγκλημα»¹²⁵, ενώ ο Marc Ancel, θεωρώντας ότι η κοινωνία δεν πρέπει να απαντά στο έγκλημα με τρόπο τυχαίο, σπασμωδικό ή αντιφατικό τόνισε κατά την πρώτη σύσκεψη αντεγκληματικής πολιτικής του Συμβουλίου της Ευρώπης το έτος 1975 ότι «μια πραγματική αντεγκλημα-

¹²⁴ Καραγιαννίδης, Χ., *Προς μια συμμετοχική αντεγκληματική πολιτική*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 18

¹²⁵ Σπινέλλη, Κ., «Η απεικόνιση της εγκληματικότητας στην Ελλάδα και την Ευρώπη προαπαιτούμενο για τη χάραξη αντεγκληματικής πολιτικής» στο Τσήτσουρα Α., *Αντεγκληματική Πολιτική και Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1997, σελ. 29 – 52(29)

τική πολιτική είναι ένα σύστημα συναρτημένο και λογικό αντεγκληματικής κοινωνικής αντίδρασης»¹²⁶.

Έναν ευρύτερο και από τους δύο προηγούμενους ορισμούς για την αντεγκληματική πολιτική έχει υιοθετήσει το Συμβούλιο της Ευρώπης. Ειδικότερα, ο ορισμός του Συμβουλίου της Ευρώπης, ο οποίος δόθηκε σε μια εισήγησή του για τη συμμετοχή του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική¹²⁷ όρισε την αντεγκληματική πολιτική ως «το σύνολο των μέτρων που τείνουν στην προστασία της κοινωνίας από την εγκληματικότητα, στην φροντίδα για την μελλοντική εξέλιξη των εγκληματιών και στην εξασφάλιση των δικαιωμάτων του θύματος». Γίνεται φανερό ότι σύμφωνα με την παραπάνω θέση οι κύριοι τομείς της αντεγκληματικής πολιτικής είναι η πρόληψη της εγκληματικότητας, η κοινωνική αντίδραση (ποινικά και εξωποινικά μέτρα) έναντι του εγκληματία και η προστασία του θύματος¹²⁸.

Για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας, ως αντεγκληματική πολιτική θεωρείται «το σύστημα των βασικών αρχών που διέπουν την επιλογή από την Πολιτεία των κατ' ιδίαν κατευθύνσεων και τη λήψη των μέτρων, που υποδεικνύονται από την εγκληματολογική θεωρία, για την περιστολή του εγκλήματος στη μεγαλύτερη δυνατή έκταση»¹²⁹. Η περιστολή του εγκλήματος αποτελεί, λοιπόν, τον βασικό στόχο της αντεγκληματικής πολιτικής, ο οποίος εξειδικεύεται σε δύο ειδικότερους, σε εκείνον της πρόληψης (prevention) και σε εκείνον της καταστολής (repression). Αυτό που όμως και σε αυτή την τελευταία περίπτωση επιδιώκεται (μέσω της καταστολής) είναι η μελλοντική πρόληψη νέων εγκλημάτων, δηλαδή η πρόληψη της υποτροπής. Έτσι, γίνεται λόγος για: i. πρόληψη του εγκλήματος, η οποία διακρίνεται σε

¹²⁶ Τσήτσουρα Α., «Σχέσεις μεταξύ αντεγκληματικής πολιτικής και εγκληματολογικής έρευνας» στο Κουράκης Ν. (1994), *Αντεγκληματική Πολιτική, Εικοσιέξι μελέτες για τα θεωρητικά της ζητήματα και τις αστοχίες κατά την εφαρμογή της*, Αθήνα – Κομοτηνή: εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 63 – 72(63)

¹²⁷ Conseil de l' Europe, *La participation du public a la politique criminelle*, Strasbourg, 1984

¹²⁸ Στο ίδιο, σελ. 63

¹²⁹ Αλεξιάδης, Σ., «Η Αντεγκληματική Πολιτική, Προσεγγίσεις και Προβληματισμοί» στο Κουράκης Ν., *Αντεγκληματική Πολιτική, Εικοσιέξι μελέτες για τα θεωρητικά της ζητήματα και τις αστοχίες κατά την εφαρμογή της*, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1994, σελ. 15 – 62(18)

κοινωνική πρόληψη (που επιδιώκεται με την εξαφάνιση των κοινωνικών παραγόντων και συνθηκών που το προκαλούν ή οδηγούν στην εμφάνισή του) και σε αποτροπή του (είτε με την παρεμπόδιση της διάπραξης του εγκλήματος υποκειμενικά με κοινωνικοποίηση του ατόμου ή με ανάπτυξη στο άτομο αντικινήτρων – ΓΕΝΙΚΗ ΠΡΟΛΗΨΗ, είτε με την παρεμπόδιση της διάπραξης του εγκλήματος αντικειμενικά με την μείωση των ευκαιριών διάπραξής του ή δυσχέρανσης του ίδιου του στόχου του εγκλήματος – ΠΕΡΙΣΤΑΣΙΑΚΗ ΠΡΟΛΗΨΗ), και για ii. καταστολή του εγκλήματος, η οποία επιδιώκεται με παρέμβαση του ποινικού συστήματος μετά τη διάπραξη του έχοντας ως απώτερο στόχο την πρόληψή του στο μέλλον – ΕΙΔΙΚΗ ΠΡΟΛΗΨΗ»¹³⁰.

Μολονότι το περιεχόμενο της αντεγκληματικής πολιτικής είναι αρκετά στενό, εντούτοις κατά τα τελευταία χρόνια η έννοια της αντεγκληματικής πολιτικής έχει διευρυνθεί σημαντικά, γεγονός που οφείλεται σε διάφορους επιμέρους παράγοντες, όπως η θέση ποικίλων ειδικότερων στόχων, η άσκησή της από διάφορους φορείς και η ανάπτυξή της προς διάφορες κατευθύνσεις¹³¹. Εξάλλου, το ποινικό σύστημα και κατά συνέπεια η διαμόρφωση της αντεγκληματικής πολιτικής επηρεάζεται από την εκάστοτε οικονομικο-κοινωνική διάρθρωση μιας χώρας, τις επικρατούσες αξίες στην κοινωνία και τις ειδικότερες αντιλήψεις περί εγκλημάτων και ποινών¹³².

2. Έννοια και σημασία της πρόληψης του εγκλήματος

Η σχετική με την πρόληψη του εγκλήματος ενασχόληση ανάγεται στην ελληνική αρχαιότητα και μέχρι σήμερα αποτελεί ένα από τα κυρίαρχα ζητήματα και στόχους της σύγχρο-

¹³⁰ Στο ίδιο, σελ. 18

¹³¹ Στο ίδιο

¹³² Κουράκης, Ν., «Βάσεις και τάσεις της συγχρόνου αντεγκληματικής πολιτικής», στο Κουράκης Ν., 1994, ό.π., σελ. 467 – 480(472)

νης αντεγκληματικής πολιτικής¹³³ και πρωταρχικό ενδιαφέρον διεθνών οργανισμών, όπως ο ΟΗΕ και το Συμβούλιο της Ευρώπης.

Η έννοια της πρόληψης του εγκλήματος είναι έννοια πολυεδρική και πολυσήμαντη. Ο ευρύτετος αυτός όρος περιλαμβάνει «ένα ευρύτατο φάσμα παρεμβατικών, αμυντικών και τιμωρητικών μηχανισμών που αποβλέπουν στην αποτροπή από το έγκλημα και γενικά στον περιορισμό της εγκληματικότητας».¹³⁴ Ειδικότερα, με τον όρο «πρόληψη του εγκλήματος» νοείται κάθε προσπάθεια i. ανίχνευσης και κινητοποίησης των θεσμικών εκείνων χαρακτηριστικών και μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου που προορίζονται να παράγουν προσωπικότητες ικανές να συμμορφώνονται προς τον νόμο, δηλαδή άτομα με σύννομες ταυτότητες και μη εγκληματική συμπεριφορά, ii. αναδόμησης των υπάρχοντων θεσμών (π.χ. ποινικού δικαίου, οικονομίας, κοινότητας) ή της δημιουργίας νέων ώστε να παραχθούν οι επιθυμητές εγκληματοαποτρεπτικές συνθήκες και iii. εξάλειψης των συνθηκών εκείνων που τείνουν να υποθάλπουν εγκληματικές συμπεριφορές και ταυτότητες¹³⁵.

Μολονότι ο νομοθέτης του ποινικού δικαίου και ίσως ο εφαρμοστής του περιορίζουν την έννοια της πρόληψης στην ατομική και γενική πρόληψη, διαφαίνεται ότι αυτή αποτελεί μία ευρύτερη από αυτή την διάκριση έννοια, ότι υπάρχει συσχέτιση μεταξύ γενικής πρόληψης και κοινωνικού ελέγχου και ανάγκη συστηματοποίησης των διαφόρων μορφών πρόληψης.¹³⁶ Γενικά, μπορούμε να πούμε ότι η πρόληψη του εγκλήματος μπορεί να περιλαμβάνει κάθε πράξη που έχει ως στόχο την μείωση της βλάβης που σχετίζεται με το έγκλημα. Όπως ορίζεται από τις Κατευθυντήριες αρχές για την πρόληψη του εγκλήματος των Ηνωμένων Εθνών του 2002, η πρόληψη «συμβιβάζει στρατηγικές και μέτρα που προσπαθούν να μειώ-

¹³³ Ζαραφωνίτου, Χ., *Πρόληψη της εγκληματικότητας σε τοπικό επίπεδο*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2003, σελ. 9

¹³⁴ Σπινέλλη, Κ., *Η Γενική Πρόληψη των Εγκλημάτων*, Αθήνα – Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1982, σελ. 57

¹³⁵ Στο ίδιο, σελ. 60

¹³⁶ Στο ίδιο, σελ. 60

σουν τον κίνδυνο των εγκλημάτων που λαμβάνουν χώρα και τα δυνατά βλαπτικά τους αποτελέσματα στα άτομα και την κοινωνία που περιλαμβάνουν το φόβο του εγκλήματος παρεμβαίνοντας για να επηρεάσουν τις πολλαπλές αιτίες τους». Ως εκ τούτου, όλες οι θεωρίες για τα αίτια του εγκλήματος είναι εξ' ορισμού θεωρίες της πρόληψης του εγκλήματος και δεδομένου του εκτεταμένου φάσματος των θεωριών για την αιτιολογία του εγκλήματος που υπάρχουν, ο καμβάς πάνω στον οποίο η πρόληψη του εγκλήματος αποτυπώνεται είναι πολύ μεγάλος.¹³⁷

Στον αντίποδα της πρόληψης του εγκλήματος βρίσκεται η καταστολή του, η οποία όμως εδώ και καιρό φάνηκε ότι έχει αποτύχει.¹³⁸ Η πρόληψη λοιπόν του εγκλήματος, η οποία αποτελεί κατά κοινή παραδοχή σημαντικό μέσο για την ασφάλεια και την προστασία των πολιτών έχει αρχίσει τα τελευταία χρόνια να κερδίζει έδαφος. Μάλιστα, η Συνθήκη της Λισαβόνας περιλαμβάνει την πρόληψη του εγκλήματος στους θεμέλιους λίθους για την δημιουργία και διατήρηση ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, ενώ και το πρόγραμμα της Στοκχόλμης έχει επιβεβαιώσει τη σημασία της.¹³⁹ Το ίδιο και έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στον τομέα της πρόληψης του εγκλήματος κυρίως από χώρες με μακρά παράδοση στα αναλύσεις κόστους – οφέλους όσον αφορά στα προγράμματα πρόληψης του εγκλήματος όπως οι ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Νέα Ζηλανδία και η Αυστραλία, οι οποίες συνάγουν ότι πράγματι η πρόληψη της εγκληματικότητας «αποδίδει» και ότι σε κάθε περίπτωση το κόστος της εγκληματικότητας είναι συχνά μεγαλύτερο από το κόστος της πρόληψής της. Ενδιαφέρον για τον τομέα της πρόληψης έχουν καταδείξει και εξειδικευμένοι οργανισμοί των Η-

¹³⁷ Department of Juvenile Justice (Italian Ministry of Justice), "Restorative Justice and Crime Prevention", April 2010, σελ. 1

¹³⁸ Μαγγανάς, Α., «Οι δύο όψεις του κοινωνικού ελέγχου: καταστολή και εναλλακτικά μέτρα» στο Τσότησουρα Α. (υπεύθ. Έκδοσης), *Αντεγκληματική Πολιτική και Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1997, σελ. 121 – 134(132)

¹³⁹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Έκθεση αξιολόγησης σχετικά με το ευρωπαϊκό δίκτυο πρόληψης του εγκλήματος», Βρυξέλλες, 30.11.2012, σελ. 2

νωμένων Εθνών οι οποίοι επιδιώκουν την προώθηση και στήριξη της σταδιακής μετάβασης σε καινοτόμες μεθόδους πρόληψης της εγκληματικότητας αντί της επιβολής κυρώσεων.¹⁴⁰

3. Μορφές πρόληψης του εγκλήματος

Υπάρχουν δύο τρόποι ταξινόμησης των μορφών της πρόληψης του εγκλήματος, ανάλογα με το αν η προσέγγιση που ακολουθείται είναι νομική ή κοινωνιολογική. Οι νομικοί, όταν εξετάζουν τις δυνατότητες πρόληψης τις εντοπίζουν σε μια μορφή πρόληψης, στην ποινική και ιδιαίτερα στη γενική πρόληψη¹⁴¹. Αντίθετα, οι κοινωνικοί επιστήμονες και συγκεκριμένα οι κοινωνικοί λειτουργοί και κοινωνικοί σχεδιαστές εστιάζουν στην εξωποινική, κοινωνική πρόληψη. Γίνεται, συνεπώς, δυνατή η ταξινόμηση των διάφορων μορφών πρόληψης σε δύο ευρείες κατηγορίες, την ποινική ή νομική πρόληψη και την εξωποινική ή κοινωνική πρόληψη ή προφύλαξη».¹⁴²

3.1. Ποινική ή νομική πρόληψη

Ποινική ή νομική είναι η πρόληψη που επιδιώκεται με τον κατάλληλο χειρισμό των ποινικών κυρώσεων και του όλου συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης. Αυτή η μορφή πρόληψης περιλαμβάνει το κανονιστικό σύστημα που ρυθμίζει τη συμπεριφορά μέσω νομικών κανόνων και παραδοσιακά διακρίνεται σε γενική και ατομική (ειδική) ενεργητική πρόληψη. Πρόκειται δηλαδή για πρόληψη που επιδιώκεται με την προσφυγή στο σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης. Η διάκριση της πρόληψης σε ειδική και γενική οφείλεται στις διδασκαλίες του Feuerbach και του Franz von Liszt.¹⁴³ Παρόλ' αυτά, η θεμελιώδης διάκριση των σκοπών και

¹⁴⁰ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Έκθεση αξιολόγησης σχετικά με το ευρωπαϊκό δίκτυο πρόληψης του εγκλήματος», Βρυξέλλες, 30.11.2012, σελ. 2

¹⁴¹ Σπινέλλη, Κ., 1982, ό.π., σελ. 64

¹⁴² Στο ίδιο, σελ. 66

¹⁴³ Κουράκης, Ν., *Ποινική καταστολή*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Σάκκουλα, 2009, σελ. 10 - 11

των λειτουργιών της ποινής ανάλογα με τον τιμωρητικό ή τον προληπτικό τους χαρακτήρα είναι προϊόν της αρχαίας ελληνικής σκέψης.¹⁴⁴

Η γενική πρόληψη αποτελεί μέρος της εν ευρεία έννοια δικαιοκτικής πρόληψης¹⁴⁵. Ενώ η κοινωνική πρόληψη, όπως θα δούμε παρακάτω, στοχεύει στην ομαλή ενσωμάτωση στο κοινωνικό σύνολο του νεανικού πληθυσμού μιας χώρας μέσα από βασικούς κοινωνικοποιητικούς θεσμούς (οικογένεια, σχολείο, εργασία), η δικαιοκτική γενική πρόληψη έχοντας τον ίδιο σκοπό της κοινωνικοποίησης, αποβλέπει στην ανάδειξη μέσω των κανόνων δικαίου, ορισμένων βασικών κοινωνικών αξιών που τίθενται υπό την προστασία της έννομης τάξης (π.χ. ζωή, υγεία, ιδιοκτησία) και των οποίων ζητείται ο σεβασμός, ακόμα και με την απειλή, κατάγνωση και εκτέλεση ποινικών κυρώσεων.¹⁴⁶ Είναι με άλλα λόγια, η γενική πρόληψη, το εκφοβιστικό αποτέλεσμα της ποινής πάνω στο σύνολο των πολιτών που είναι ικανοί να ακολουθήσουν το παράδειγμα των τιμωρημένων εγκληματιών.¹⁴⁷ Σημαντικό ρόλο προς την κατεύθυνση αυτή παίζει η βεβαιότητα κατάγνωσης της ποινής, η βεβαιότητα δηλαδή ότι ένα έγκλημα θα τιμωρηθεί. Πράγματι, πολλές επιστημονικές παρατηρήσεις υποστηρίζουν ότι η βεβαιότητα αυτή παράγει ένα μικρό αποτέλεσμα γενικής πρόληψης.¹⁴⁸ Όσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα επιβολής της ποινής τόσο μεγαλύτερη είναι η μείωση της εγκληματικότητας και αντίστροφα. Εντούτοις, οι διαπιστώσεις αυτές δεν γίνονται αβίαστα δεκτές. Αντίθετα, δύο θεωρήσεις φαίνεται να μετριάζουν την εμβέλεια αυτών των δεδομένων. Πρώτον, η άποψη ότι η αύξηση της εγκληματικότητας είναι αυτή που θα συντε-

¹⁴⁴ Στο ίδιο, σελ. 11

¹⁴⁵ Η δικαιοκτική πρόληψη ασκείται από τα όργανα άσκησης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου και στοχεύει σε άτομα που παρέβησαν ήδη τον ποινικό νόμο ή βρίσκονται σε κατάσταση «ηθικής παρεκτροπής» και εμφανίζουν βάσιμο κίνδυνο τέλεσης νέων αξιόποινων πράξεων. (Κουράκης Ν., «Η πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων στην Ελλάδα» στο Τσήτσουρα Α. (1997), *Αντεγκληματική Πολιτική και Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Αθήνα – Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 63 – 74(68))

¹⁴⁶ Κουράκης Ν., «Η πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων στην Ελλάδα» στο Τσήτσουρα Α., *Αντεγκληματική Πολιτική και Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1997, σελ. 63 – 74(68)

¹⁴⁷ Maurice Cusson, *Σύγχρονη Εγκληματολογία*, μετάφρ. Ηρώ Σαγκουνίδου – Δασκαλάκη, Νομική Βιβλιοθήκη, έκδοση 2002, σελ. 201

¹⁴⁸ Στο ίδιο, σελ. 202

λέσει στην μείωση της πιθανότητας να επιβληθεί ποινή και όχι το αντίθετο, εάν λόγω υπερβολικού αριθμού των προς εξέταση υποθέσεων οι αστυνομικοί δεν διαθέτουν τον χρόνο να διεξάγουν τις έρευνες και οι δικαστές να ασκήσουν τις διώξεις. Δεύτερον, η διαπίστωση ότι η εγκληματικότητα θα έπρεπε να μειώνεται όταν η πιθανότητα της σύλληψης αυξάνεται. Στην περίπτωση αυτή, η αποτροπή των εγκληματιών από την τέλεση αξιόποινων πράξεων είναι μόνο προσωρινή αφού οι δράστες στρέφουν την προσοχή τους στην αναζήτηση καλύτερων τρόπων μείωσης των κινδύνων σύλληψης που διατρέχουν.¹⁴⁹

Η ειδική πρόληψη, από την άλλη πλευρά, αποτελεί και αυτή μέρος της δικαιοσύνης πρόληψης. Η διαφορά της από την γενική έγκειται στο ότι δεν επικεντρώνεται στο γενικό σύνολο αλλά στο συγκεκριμένο παραβάτη. Φιλοσοφικό της θεμέλιο αποτελεί η σκέψη ότι η ανθρώπινη βούληση δεν είναι ελεύθερη αλλά καθορίζεται από διάφορους ενδογενείς ή εξωγενείς παράγοντες. Έτσι, μέσω του εκφοβισμού, της βελτίωσης και της αποκατάστασης της βλάβης επιδιώκει την αποτροπή του δράστη από συγκεκριμένες παραβάσεις προς όφελος του ίδιου, ενώ με την αχρήστευσή του αποσκοπεί στην προστασία της κοινωνίας στην οποία ζει. Η ειδική πρόληψη ενεργοποιείται όταν αποτύχει η γενική.¹⁵⁰

Εκτός, όμως, από την ενεργητική πρόληψη (γενική και ειδική), η σύγχρονη εγκληματολογική σκέψη υπαγορεύει κατά την γνώμη μας, μια πρόσθετη μορφή ποινικής πρόληψης: την αποθετική. Πρόκειται για την πρόληψη εκείνη που επιτυγχάνεται με την αποφυγή του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης¹⁵¹ και η οποία διακρίνεται σε τρεις ειδικότερες μορφές: 1) σε πρόληψη που επιτυγχάνεται με αποφυγή του ποινικού χαρακτηρισμού, 2) σε πρόληψη που επιδιώκεται με αποφυγή της ποινικής δικαιοσύνης και 3) σε πρόληψη που επιδιώκεται με

¹⁴⁹ Στο ίδιο, σελ. 202 - 204

¹⁵⁰ Λαμπροπούλου, Ε., *Ο κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1994, σελ. 158

¹⁵¹ Σπινέλλη, Κ., 1982, ό.π., σελ. 67

αποφυγή του σωφρονιστικού συστήματος.¹⁵² Η αποθετική ποινική πρόληψη στηρίζεται στο συμπέρασμα ότι το έγκλημα δεν προϋποθέτει αναγκαστικά μια κακή, αρνητική αιτία, όπως είναι η ψυχοπαθητική προσωπικότητα, η διανοητική καθυστέρηση η οικονομική ανέχεια, η οικογενειακή ή κοινοτική αποδιοργάνωση κ.τ.λ, αλλά ακόμα και θετικά κοινωνικά γεγονότα, όπως η οργάνωση της ποινικής δικαιοσύνης ή οι ποινικές διατάξεις ενδέχεται να ευθύνονται για ένα μέρος της εγκληματικότητας. Γι' αυτό και είναι απαραίτητο να καθοριστεί ο ρόλος τους στη γένεση και επομένως και στην πρόληψη των εγκλημάτων.¹⁵³

Παρ' όλ' αυτά, πολλές από τις σύγχρονες τυπολογίες δεν περιλαμβάνουν την ποινική πρόληψη στον ορισμό τους, με το σκεπτικό ότι αυτή θα πρέπει να εξετάζεται χωριστά. Αντίθετα, αναφέρονται μόνο στις δύο βασικές διακρίσεις της κοινωνικής πρόληψης, τη γενική κοινωνική πρόληψη, η οποία «επιδιώκεται υποκειμενικά με κοινωνικοποίηση του ατόμου ή με ανάπτυξη σε κάθε άτομο αντικινήτρων» και την περιστασιακή κοινωνική πρόληψη, η οποία «επιδιώκεται «αντικειμενικά» με την μείωση των ευκαιριών διάπραξης του ή δυσχέρανσης του ίδιου του στόχου του εγκλήματος».^{154 155}

3.2. Εξωποινική ή κοινωνική πρόληψη

Εξωποινική ή κοινωνική είναι η πρόληψη που επιδιώκεται με τον κατάλληλο χειρισμό ορισμένων θεσμών και διαδικασιών. Είναι περίπου το είδος της πρόληψης που στο τέλος του 18^{ου} αιώνα ο Bentham απέδωσε σε «έμμεσες μεθόδους», σε μεθόδους ξένες προς την ποινή. Επιχειρώντας μια συστηματοποίηση των κυριότερων σύγχρονων μορφών εξωποινικής πρόληψης, η καθηγήτρια Σπινέλλη καταλήγει ότι η εξωποινική πρόληψη περιλαμβάνει καταρχήν την κοινωνικοποίηση και άλλες διαδικασίες που δημιουργούν νόμιμες ταυτότητες και μη

¹⁵² Στο ίδιο, σελ. 75

¹⁵³ Στο ίδιο, σελ. 75

¹⁵⁴ Τη διακρίση αυτή υιοθετεί και το Συμβούλιο της Ευρώπης, βλ. R(87) 19 Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την «Οργάνωση της πρόληψης του εγκλήματος»

¹⁵⁵ Ζαραφωνίτου, Χ., 2003, ό.π., σελ. 12

εγκληματικές μορφές συμπεριφοράς στα αναπτυσσόμενα άτομα. Πρόκειται δηλαδή για μία κοινωνικο-ψυχολογική πρόληψη, η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως «εσωτερικός κοινωνικός έλεγχος». Επιπλέον, η εξωποινική πρόληψη περικλείει την αντιμετώπιση με φορείς κοινωνικού ελέγχου (κοινωνιολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς, πολεοδόμους κ. ά.) των κοινωνικών δομών και θεσμών που αναπαράγουν το έγκλημα. Τέτοιες είναι λ.χ. οι υποπολιτισμικές ή περιθωριακές ή υποκοινοβιακές - κατά το Δασκαλόπουλο - ομάδες, το οργανωμένο έγκλημα κλπ. Αυτή τη μορφή πρόληψης ονομάζουμε περιβαλλοντική. Στην εξωποινική πρόληψη συγκαταλέγονται, τέλος, και οι σύγχρονοι τεχνικοί μηχανισμοί που εμποδίζουν την πραγμάτωση της εγκληματικής δράσης, οι οποίοι συνθέτουν τη μηχανική ή τεχνική πρόληψη.¹⁵⁶

Μέσα στο πλαίσιο της κοινωνικής πρόληψης κινείται και η γνωστή τριχοτόμηση της πρόληψης σε πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή. Πρόκειται για την εννοιολογική τυπολογία της πρόληψης του εγκλήματος των Brantingham και Faust (1976) που βασίζεται στην ιατρική αναλογία.¹⁵⁷

Σύμφωνα με την διάκριση αυτή, πρωτογενής είναι η πρόληψη που κατευθύνεται προς τη μετατροπή των εγκληματογόνων συνθηκών του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος σε ευρεία έννοια.¹⁵⁸ Στο πλαίσιό της σχεδιάζονται και εφαρμόζονται ποικίλα μέτρα και πολιτικές (στους τομείς της οικονομίας, της κοινωνικής πρόνοιας, της υγείας, της εκπαίδευσης, κλπ) με απώτερο στόχο (άμεσο ή έμμεσο) την αποδυνάμωση των εγκληματογόνων παραγόντων και την αποτροπή της εκδήλωσης κοινωνικών καταστάσεων και συμπεριφορών που θεωρούνται εγκληματικές¹⁵⁹. Ως δευτερογενής, θεωρείται η πρόληψη που κατευθύνεται στην έγκαιρη ε-

¹⁵⁶ Σπινέλλη, Κ., 1982, ό.π., σελ. 68 - 69

¹⁵⁷ Department of Juvenile Justice (Italian Ministry of Justice), ό.π., σελ. 5

¹⁵⁸ Σπινέλλη, Κ., 1982, ό.π., σελ. 64 και Department of Juvenile Justice (Italian Ministry of Justice), ό.π., σελ. 5

¹⁵⁹ Νικολόπουλος, Γ., *Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως φορέας αντεγκληματικής πολιτικής: Το «πρόγραμμα της Χάγης» και η εφαρμογή του*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008, σελ. 11 - 12

ντόπιση και παρέμβαση στη ζωή των ατόμων ή ομάδων που βρίσκονται σε εγκληματογόνες συνθήκες, ατόμων δηλαδή που αναγνωρίζεται ότι βρίσκονται σε κίνδυνο εξαιτίας κάποιων προδιαθεσιακών παραγόντων. Περιλαμβάνει δηλαδή μέτρα αποτροπής της περαιτέρω εξέλιξης των προβληματικών καταστάσεων ώστε να μην γίνουν μόνιμες και έχει βελτιωτικό και ενταξιακό χαρακτήρα¹⁶⁰. Τριτογενής, τέλος, είναι η πρόληψη που κατευθύνεται προς την πρόληψη της υποτροπής και οι στρατηγικές της στοχεύουν σε ήδη γνωστούς δράστες προκειμένου να μειώσουν περαιτέρω εγκλήματα ή την βλάβη που συνδέεται με αυτά¹⁶¹. Η τριτογενής πρόληψη συνίσταται στη λήψη ποινικών – και όχι μόνο – μέτρων για τη διακοπή της εγκληματικής σταδιοδρομίας και περιλαμβάνει όλο το φάσμα της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης¹⁶².

4. Πρόληψη του εγκλήματος και σύγχρονες τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια ολοένα και μεγαλύτερη ενασχόληση με θέματα εγκληματικότητας ενώ παράλληλα διαπιστώνεται η αποτυχία του παραδοσιακού κατασταλτικού μοντέλου αντεγκληματικής πολιτικής. Ως εκ τούτου, εμφανίζονται νέες τάσεις προληπτικού χαρακτήρα στην σύγχρονη αντεγκληματική πολιτική.¹⁶³

Η τάση ως έννοια αναφέρεται στη διαφοροποίηση που προκύπτει σε σχέση με αυτό που υπήρχε και αυτό που έρχεται ή που ακόμα βρίσκεται στο στάδιο του μη ολοκληρωμένου.¹⁶⁴ Με άλλα λόγια, ο όρος τάση σημαίνει την δυναμική που αναπτύσσεται από τα υπάρχοντα δεδομένα προς μια νέα κατάσταση, προδιαγράφοντας όχι μια παγιωμένη πορεία αλλά

¹⁶⁰ Νικολόπουλος, Γ., ό.π, σελ. 12

¹⁶¹ Σπινέλλη, Κ., 1982, ό.π., σελ. 64 και Department of Juvenile Justice (Italian Ministry of Justice), ό.π., σελ. 5

¹⁶² Νικολόπουλος, Γ., ό.π, σελ. 12

¹⁶³ Ζαραφωνίτου Χ., 2003, ό.π., σελ. 14

¹⁶⁴ Κοτζιάς, Ν., «Θεωρίες για την παγκοσμιοποίηση και οι ασυμμετρίες της πραγματικότητας», προλεγόμενα στο Beck, U. (1999), «Τι είναι παγκοσμιοποίηση», Αθήνα, εκδ. Καστανιώτη, 1999, σελ. 23 - 24

μια γενικότερη προοπτική, έναν προσανατολισμό, μία κατεύθυνση. Συνεπώς, η σύγχρονη αντεγκληματική πολιτική αποτελεί μία πραγματικότητα που τελεί υπό διαμόρφωση, υπό αναθεώρηση και υπό επαναπροσδιορισμό, γεγονός αναμφίβολα θετικό αφού αντιπαραβάλλεται με την παγίωση και καθιστά δυνατή την παρέμβαση απέναντι σε ό,τι μπορεί να αξιολογηθεί ως κοινωνικά μη επιθυμητή τάση. Οι τάσεις της αντεγκληματικής πολιτικής δεν χαρακτηρίζονται πάντα από συνοχή. Πράγματι αυτό δεν συμβαίνει, αφού ενδέχεται να υπάρχουν περισσότερες υποτάξεις, συχνά αντίρροπες ή κατά τα φαινόμενα αντιφατικές μεταξύ τους, μέσα στη διαλεκτική τους πορεία, αποτελώντας όμως περισσότερες εκφάνσεις της ίδιας δυναμικής.¹⁶⁵ Έτσι, βλέπουμε στη σύγχρονη κοινωνία να χαράσσονται ταυτόχρονα προγράμματα και να ασκούνται πολιτικές που αφορούν τόσο τιμωρητικές όσο και επανορθωτικές, αποκαταστατικές κατευθύνσεις. Πάντα όμως κάποιες κυριαρχούν, βρισκόμενες παρ' όλ' αυτά σε συμπληρωματική θέση με άλλες, συνιστώντας όλες μαζί το πλέγμα του επίσημου, ανεπίσημου, ιδιωτικού και δημόσιου κοινωνικού ελέγχου.

4.1. Οι γενικότερες κοινωνικές συνθήκες

Οι σημαντικές και βαθιές μεταβολές που συντελέστηκαν στις οικονομίες των κοινωνιών της Δύσης από την δεκαετία του '70 και μετά είχαν επιπτώσεις στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Η εξέλιξη των επικοινωνιών, των δικτύων πληροφόρησης και των μεταφορών βοήθησαν στην επέκταση των δυνάμεων της παγκόσμιας αγοράς ενώ οι εθνικές οικονομίες σταδιακά αντικαταστάθηκαν από μία ενιαία παγκόσμια αγορά. Οι οικονομικές και πολιτικές αποφάσεις λαμβάνονται πλέον με αποκλειστικό στόχο την ικανοποίηση ισχυρών παγκόσμιων – και όχι εθνικών – συμφερόντων. Τα παραδοσιακά εθνικά προτάγματα αντεγκληματικής πο-

¹⁶⁵ Αντωνοπούλου, Α., *Σύγχρονες τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Σάκκουλα, 2010, σελ. 1 - 2

λιτικής δεν θα μπορούσαν να μην επηρεαστούν από την γενικότερη βίαιη αναπροσαρμογή της σύγχρονης κοινωνικο-πολιτικής πραγματικότητας, η οποία χαρακτηρίζεται από την αποδυνάμωση της εθνικής δικαιοδοσίας και την μεταβίβαση όλο και περισσότερης πολιτικής εξουσίας σε υπερεθνικούς σχηματισμούς.¹⁶⁶

Ως εκ τούτου, οι αλλαγές που συντελέστηκαν στις κοινωνίες της ύστερης νεωτερικότητας, όπως η παγκοσμιοποίηση της ελεύθερης αγοράς, οι δημογραφικές αλλαγές, η παρακμή του κοινωνικού κράτους, η ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων και η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας ευνόησαν την ανάπτυξη ενός κοινωνικού περιβάλλοντος διακινδύνευσης και ανασφάλειας, το οποίο δημιούργησε νέες προκλήσεις για την ποινική καταστολή. Μέσα σε αυτό το νέο περιβάλλον παρατηρείται διεθνώς – με επιμέρους διαφοροποιήσεις και αποκλίσεις – μία τάση ποινικού επεκτατισμού και αυτηροποίησης της ποινικής καταστολής. Το ποινικό δίκαιο και οι κυρώσεις του είναι πιο παρεμβατικές και ο ποινικός έλεγχος πιο αυστηρός, καθώς επιβάλλονται ποινές μεγαλύτερης διάρκειας για τα σοβαρά αδικήματα. Επιπλέον, η μαζική προσφυγή στη χρήση της φυλάκισης αυξάνει σε διεθνές επίπεδο τον αριθμό των κρατουμένων, ενώ θεσπίζονται αυστηρά καθεστώτα κράτησης για τους κρατούμενους, που χαρακτηρίζονται¹⁶⁷ ιδιαίτερα επικίνδυνοι για την κοινωνία και την δημόσια ασφάλεια.¹⁶⁸ Από την άλλη πλευρά, παρατηρείται στη σωφρονιστική πολιτική πολλών ανεπτυγμένων χωρών μια αντίφαση. Με δεδομένες τις αρνητικές συνέπειες του εγκλεισμού σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο, αλλά και τα προβλήματα που δημιουργεί ο συνωστισμός στα σωφρονιστικά καταστήματα, οι περισσότερες χώρες προσφεύγουν στη θέσπιση νέων εναλλακτικών της φυλάκισης ή κοινοτικών μέτρων,¹⁶⁹ ενώ θέματα που σχετίζονται με το έγκλημα και την πρόληψή του ενδιαφέρουν όσο ποτέ τον πολιτικό λόγο και διάλογο. Ωστόσο, από την συζήτηση για την

¹⁶⁶ Καραγιαννίδης, Χ., ό.π., σελ. 6

¹⁶⁷ Κουράκης Ν., 2009, ό.π., σελ. 25

¹⁶⁸ Στο ίδιο, σελ. 26

¹⁶⁹ Στο ίδιο, σελ. 26

πρόληψη και την μείωση της εγκληματικότητας δεν λείπει η αναζήτηση των ανάλογων στρατηγικών και των μεθόδων με απώτερο στόχο, όχι την κοινωνική ένταξη των εγκληματιών, αλλά την αποτελεσματική διαχείριση μορφών συλλογικής διακινδύνευσης.¹⁷⁰

4.2. Το διαχειριστικό πρότυπο αντεγκληματικής πολιτικής

Το έγκλημα, σήμερα, περισσότερο από ποτέ προσλαμβάνεται ως μία δυνητική κατάσταση διακινδύνευσης, η οποία αφορά δυνητικά τον καθένα. Αντιμετωπίζεται ως μία μορφή διακινδύνευσης που πρέπει¹⁷¹ να υπολογιστεί και να ρυθμιστεί περίπου με τον ίδιο τρόπο που αντιμετωπίζονται ανάλογες μορφές καθημερινής διακινδύνευσης, όπως για παράδειγμα, η οδική κυκλοφορία. Η νέα κοινωνιολογική πρόσληψη του εγκλήματος ως μία σύγχρονη μορφή διακινδύνευσης είχε μεγάλες και πολλαπλές επιπτώσεις στη διαμόρφωση των δημοσίων πολιτικών των σύγχρονων κρατών, τις οποίες συνεχίζει ακόμα να επηρεάζει. Βασικό χαρακτηριστικό αυτών των κοινωνιών είναι η ανασφάλεια, και η διαρκής ανησυχία και ο φόβος των πολιτών δημιουργούν τη νέα βάση για την¹⁷² ορθολογική κρατική δράση που προσανατολίζεται μέσω του ελέγχου στη διαμόρφωση μιας ασφαλιστικής λογικής ως μια γενικευμένη τεχνική εκλογίκευσης αυτών των κοινωνιών που κινούνται και διαμορφώνονται υπό την επίδραση πλήθους ανεξέλεγκτων κινδύνων. Διαμορφώνεται μία τάση που επικεντρώνεται στην «τεχνολογική εξουδετέρωση» του εγκληματικού κινδύνου, κυρίως μέσα από την διαχείριση των φορέων του, μέσα από τον περιορισμό δηλαδή της κινητικότητας των επικίνδυνων υποκειμένων με την συνδρομή σύγχρονων τεχνολογικών πρακτικών και μεθόδων στον απαιτούμενο κάθε φορά βαθμό. Η τάση αυτή αναλύεται στη στατιστική αποτελεσματικότητα του κράτους στο πεδίο του ποινικού ελέγχου, στην εγκληματοποίηση της φτώχειας και της κοι-

¹⁷⁰ Καραγιαννίδης, Χ., ό.π., σελ. 13

¹⁷¹ Αντωνοπούλου, Α., ό.π., σελ. 20

¹⁷² Στο ίδιο, σελ. 21

νωνικής απειθαρχίας, στο άνοιγμα της κρατικής προς τον τομέα της ιδιωτικής ασφάλειας, στην τεχνολογική έρευνα και την υπεραξιοποίηση των νέων επιτευγμάτων στον τομέα της επιτήρησης.¹⁷³ Πλήθος μελετητών χαρακτηρίζουν αυτή την τάση ως «διαχειριστική» (managerial) και υπογραμμίζουν την «ασφαλιστική» (insurance) και την «αναλογιστική» (actuarial) λογική της, τόσο στον έλεγχο του εγκλήματος όσο και στον τρόπο απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Η νέα αντεγκληματική τάση χαρακτηρίζεται ως διαχειριστική διότι το κριτήριο αξιολόγησης για το σχεδιασμό ή την εφαρμογή ενός ειδικότερου μέτρου ή ακόμη και ενός ολοκληρωμένου προγράμματος δεν είναι η μακροπρόθεσμη εκρίζωση και η δυναμική «καταπολέμηση» του εγκληματικού προβλήματος – αλλά στο πνεύμα του νέου δημόσιου μάνατζμεντ στον τομέα της ασφάλειας και με τη χρησιμοποίηση όρων – κλειδιών που χρησιμοποιούνται κυρίως στη διοίκηση επιχειρήσεων – η «αποτελεσματικότητα» και η «αποδοτικότητα» του συγκεκριμένου μέτρου ή προγράμματος, η «υπευθυνοποίηση» των υποκειμένων επί των οποίων θα εφαρμοσθεί, και η «υπευθυνότητα» των φορέων που πρόκειται να το υλοποιήσουν. Στα πλαίσια της παραπάνω μεταμοντέρνας αντιμετώπισης του εγκληματικού ζητήματος, η πρόληψη και η καταστολή αποτελούν μέσα αποτελεσματικής διαχείρισης, τα οποία με την παράλληλη χρησιμοποίηση άλλων εξίσου πρόσφορων καταφέρνουν να συγκρατήσουν εντός υποφερτών επιπέδων το βαθμό διακινδύνευσης που η εγκληματικότητα παράγει στην κοινωνία. Τόσο η πρόληψη όσο και η καταστολή του εγκλήματος αφομοιώνονται από λογικές και πολιτικές ασφάλειας και επαναπροσδιορίζονται ριζικά, συχνά πέρα από το γνώμονα του ποινικού δικαίου, χρησιμεύοντας πάνω σε μια διοικητική κλίμακα ως μέθοδοι για τη ρύθμιση του εγκληματικού κινδύνου σύμφωνα με τις επιμέρους πολιτικές αναγκαιότητες κάθε κράτους.¹⁷⁴ Κατεξοχήν μέθοδος πρόληψης της νέας διαχειριστικής τάσης είναι η περιστασιακή πρόληψη. Η προληπτική αυτή διοργάνωση, οργανώνεται στη βάση τεσσάρων κεντρι-

¹⁷³ Στο ίδιο., σελ. 22

¹⁷⁴ Στο ίδιο., σελ. 28

κών αξόνων δράσης: α) στην επιτήρηση των χώρων που συνήθως διαπράττονται αξιόποινες πράξεις, β) στον έλεγχο της πρόσβασης σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα, γ) στη μείωση του κέρδους που θα μπορούσε να επιτευχθεί από τη διάπραξη μιας αξιόποινης πράξης και δ) στον έλεγχο των μέσων (όπλων ή εργαλείων) που εξυπηρετούν στην διάπραξη εγκλημάτων. Το άτομο – στόχος της περιστασιακής πρόληψης αναπτύσσει προς το έγκλημα μία λογική οικονομική, αποχρωματισμένη από οποιαδήποτε ηθική. Καθίσταται έτσι η στάθμιση μεταξύ του κόστους και του οφέλους της πράξης η πλέον καθοριστική παράμετρος διαχείρισης του εγκληματικού φαινομένου.¹⁷⁵ Η πρόληψη του εγκλήματος στην περίπτωση αυτή ταυτίζεται με τον ανατρεπτικό ανακαθορισμό των πιθανοτήτων υπέρ του αρνητικού για το δράστη ενδεχομένου, εξισώνεται με μια διαδικασία μεταβολής των εξωτερικών συνθηκών που θα τον αποτρέψουν τελικά να ενεργήσει εγκληματικά στη συγκεκριμένη περίπτωση. Στα πλαίσια της διαχειριστικής και αναλογιστικής δικαιοσύνης, η κατάσταση του δυνάμει θύματος, όπως και στην περίπτωση του δυνητικού δράστη δεν γίνεται αντιληπτή παρά ως το αποτέλεσμα μιας ορθολογικής επιλογής του συγκεκριμένου ατόμου. Η πρόληψη έτσι καθίσταται συχνά ευθύνη του ίδιου του θύματος και η ατομική του ασφάλεια αρχίζει να ρυθμίζεται παράλληλα από τον ιδιωτικό τομέα, με ευθύνη και πρωτοβουλία κάθε ιδιώτη ξεχωριστά που πρέπει να επιδιώκει την ικανοποίηση των ατομικών του συμφερόντων και όχι απλώς να αναμένει την κρατική παρέμβαση.¹⁷⁶

4.3. Το συμμετοχικό πρότυπο αντεγκληματικής πολιτικής:

Από τις αρχές της δεκαετίας του '60 και μέχρι σήμερα το έγκλημα και η ανασφάλεια σταδιακά αποτέλεσαν ζητήματα τεράστιας σημασίας για τις αρχές ως φαινόμενα παθολογίας

¹⁷⁵ Στο ίδιο, σελ. 31

¹⁷⁶ Στο ίδιο, σελ. 31

του περιβάλλοντος των πόλεων. Διατυπώνεται κατ' επανάληψη μία απαίτηση για ασφάλεια η οποία δημιούργησε πολιτικές πρόληψης που στοχεύουν να επηρεάσουν τους κινδύνους και τις αιτίες ορισμένων μορφών εγκλήματος και να αναβαθμίσουν τη συμμετοχή των πολιτών και την κοινή ευθύνη για τα τοπικά προβλήματα. Άρχισαν έτσι να εφαρμόζονται συγκεκριμένες τεχνικές πρόληψης σε εθνικά, περιφερειακά και τοπικά επίπεδα, οι οποίες συνεπάγονταν την ενδυνάμωση της κοινότητας και οι οποίες περιόριζαν τον ρόλο των επίσημων μηχανισμών της ποινικής δικαιοσύνης.¹⁷⁷

Η εγκληματολογική θεωρία και οι διακηρύξεις των διεθνών οργανισμών έχουν επανειλημμένα επισημάνει τη σημασία της συμμετοχής του κοινού στην πολιτική της πρόληψης του εγκλήματος. Έχει αρχίσει να αναγνωρίζεται ότι οι δράσεις για την πρόληψη του εγκλήματος δεν αποτελούν αποκλειστικότητα της αστυνομίας και του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης γενικότερα, αλλά είναι επιπλέον κρίσιμη η συμβολή και άλλων υπηρεσιών και οργανισμών που δραστηριοποιούνται σε θέματα πρόληψης του εγκλήματος, αλλά και της ίδιας της τοπικής κοινωνίας και των μελών της¹⁷⁸. Υποστηρίζεται ότι προϋπόθεση για αποτελεσματική πολιτική κατά του εγκλήματος αποτελεί η τόνωση της εμπιστοσύνης των πολιτών στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης και η ενεργός συμμετοχή τους στη χάραξη και την υλοποίηση του αντεγκληματικού σχεδιασμού. Τελικά, η πρόληψη του εγκλήματος φαίνεται να είναι ένα ζήτημα που μας αφορά όλους.¹⁷⁹ Η πρόληψη μάλιστα που δίνει έμφαση στη συμμετοχική φύση της κοινωνίας των πολιτών αποσκοπεί επιπλέον στη μείωση του φόβου του εγκλήματος και της ανασφάλειας του πληθυσμού¹⁸⁰. Ως εκ τούτου, παρατηρείται σήμερα μια ολοένα και μεγαλύτερη προτίμηση στη λεγόμενη συμμετοχική αντεγκληματική πολιτική, ιδίως στην α-

¹⁷⁷ Κουλούρης, Ν., «Όνειρα και εφιάλτες της πρόληψης του εγκλήματος – Φοβού τους Δαναούς και δώρα ασφαλείας φέροντες», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://www.intellectum.org/articles/issues/intellectum5/ITL05P043070_Oneira_Efialtes.pdf#sthash.u4fB0AJE.dpuf, (τελευταία επίσκεψη 5/7/2013), σελ. 46

¹⁷⁸ Καραγιαννίδης, Χ., ό.π., σελ. 41

¹⁷⁹ Στο ίδιο, σελ. 43

¹⁸⁰ Κουλούρης, Ν., ό.π., σελ. 45 - 46

ντεγκληματική πολιτική που λαμβάνει την μορφή των τοπικών σχεδίων συμμετοχικής πρόληψης της εγκληματικότητας.¹⁸¹

Η σημασία του συμμετοχικού προτύπου στην πρόληψη του εγκλήματος υποστηρίχθηκε στην R(83)7 Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη «συμμετοχή του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική»¹⁸². Η εν λόγω σύμβαση υπογραμμίζει με έμφαση τον προσανατολισμό της αντεγκληματικής πολιτικής προς «την πρόληψη της εγκληματικότητας και την επανένταξη του εγκληματία και όχι προς την καταστολή και την τιμωρία του»¹⁸³ και υποστηρίζει την άποψη ότι «μία παρόμοια πολιτική δεν μπορεί να είναι αποτελεσματική δίχως τη θετική στάση και την ενεργό συμμετοχή του κοινού»¹⁸⁴.

Παρόμοιες συστάσεις που τονίζουν την σημασία της συμμετοχής του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική επαναλήφθηκαν και πιο πρόσφατα από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Έτσι, η Σύσταση R(96)8 αναφέρει συγκεκριμένα, πως «κάθε κράτος – μέλος θα πρέπει να υιοθετήσει μια συνεκτική και ορθολογική αντεγκληματική πολιτική, η οποία να περιλαμβάνει την κοινωνική πρόληψη (π.χ. με μέτρα κοινωνικο-οικονομικά, εκπαιδευτικά κλπ), την περιστασιακή πρόληψη (π.χ. με μέτρα που αποσκοπούν στη μείωση των ευκαιριών και των μέσων διάπραξης αδικημάτων κλπ), την εξατομίκευση των ποινικών αντιδράσεων, την προώθηση εναλλακτικών ποινικών κυρώσεων, την κοινωνική επανένταξη των εγκληματικών και τη βοήθεια στα θύματα»¹⁸⁵ ενώ παράλληλα επισημαίνεται ο σημαντικός ρόλος της «ενεργού» συμμετοχής του κοινού, ως απαραίτητης προϋπόθεσης για την αποτελεσματικότητα της αντε-

¹⁸¹ Καραγιαννίδης, Χ., ό.π., σελ. 43

¹⁸² Conseil de l' Europe, *La participation du public a la politique criminelle*, Comite Europeen pour les Problemes Criminels, Strasbourg, 1984

¹⁸³ Conseil de l' Europe, *La participation du public a la politique criminelle*, Comite Europeen pour les Problemes Criminels, Strasbourg, 1984, σελ. 17 στο Ζαραφωνίτου(2003), ό.π., σελ. 14

¹⁸⁴ Στο ίδιο

¹⁸⁵ Conseil de l' Europe, *Politique criminelle et droit penal dans une Europe en transformation*, Strsbourg 1999, σελ. 9 στο Ζαραφωνίτου(2003),ό.π., σελ. 15

γκληματικής πολιτικής και του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης¹⁸⁶. Υπό αυτές τις συνθήκες, η απάντηση στο έγκλημα παύει να αποτελεί μονοπώλιο του κράτους και γίνεται υπόθεση ολόκληρη της κοινωνίας, υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι αυτή η απάντηση είναι οργανωμένη.¹⁸⁷

Οι υποστηρικτές του συμμετοχικού προτύπου αντεγκληματικής πολιτικής ισχυρίζονται ότι η εμπλοκή του κοινού στην πρόληψη του εγκλήματος μπορεί να συμβάλει στο μεγαλύτερο εκδημοκρατισμό της τοπικής ζωής. Εξάλλου, η συμμετοχή των πολιτών στα κοινά είναι ένα από τα βασικότερα θεμέλια της δημοκρατίας. Από την άλλη πλευρά, οι επικριτές του υποστηρίζουν ότι η εφαρμογή του συμμετοχικού προτύπου στην πρόληψη του εγκλήματος αντανακλά ιδεολογίες για «λιγότερο κράτος».¹⁸⁸

Είναι γεγονός, ότι το συμμετοχικό «εγχείρημα» εγκυμονεί σημαντικούς κινδύνους, αφού αρκετά συχνά μπορεί να οδηγήσει σε μη αναμενόμενα και μη επιθυμητά αποτελέσματα, αφενός μεν επειδή υπάρχει ο κίνδυνος υιοθέτησης μιας «πολιτικής του μερικού» σε βάρος ίσως του γενικού συμφέροντος και αφετέρου επειδή υπάρχει ο κίνδυνος ενός έντονου και δι-
αρκούς ελέγχου κάθε ατόμου από τους συμπολίτες του.¹⁸⁹ Ενώ εκ πρώτης όψεως φαίνεται ότι το πρότυπο αυτό εξυπηρετεί τις ανάγκες του κοινού, οι μειονότητες και οι αδύναμοι κινδυνεύουν να αποκλεισθούν από τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που οι πλειοψηφίες και οι ισχυροί απολαμβάνουν¹⁹⁰. Κι αυτό βέβαια οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην μερική και ανακριβή πληροφόρηση μεγάλης μερίδας του κοινού σχετικά με την εγκληματικότητα και το εγκληματικό φαινόμενο. Κατά συνέπεια, ο σχετικός με το έγκλημα φόβος και οι εκάστοτε ανησυχητικές διαστάσεις του, όπως και η πολιτική εκμετάλλευση του εγκληματικού ζητήματος

¹⁸⁶ Στο ίδιο

¹⁸⁷ Ζαραφωνίτου, Χ., 2003, ό.π., σελ. 15

¹⁸⁸ Στο ίδιο, σελ. 15

¹⁸⁹ Στο ίδιο, σελ. 15

¹⁹⁰ Κουλούρης, Ν., ό.π., σελ. 47

έχουν οδηγήσει στη διαμόρφωση ιδιαίτερα τιμωρητικών στάσεων στους πολίτες.¹⁹¹ Τέτοιου είδους εγχειρήματα μάλιστα, όπως είναι το συμμετοχικό πρότυπο εμφανίζουν τον κίνδυνο δημιουργίας εξωποινικών δομών καταστολής και αφετέρου παρουσιάζουν προβλήματα συναντίληψης ανάμεσα σε φορείς που ακολουθούν διαφορετικές λογικές και αναπτύσσουν εξειδικευμένες πρακτικές.¹⁹² Επιπλέον, η πρόληψη σύμφωνα με το συμμετοχικό πρότυπο η οποία υλοποιείται κυρίως μέσω των τοπικών συμβούλιων πρόληψης αντικατοπτρίζει κατά κάποιο τρόπο τις ελλείψεις της κοινωνικής και οικονομικής υποδομής στις πόλεις. Το κράτος έχει χάσει την ικανότητά του να απορροφά τις κοινωνικές εντάσεις και να αμβλύνει τις ανισότητες ή δεν ενδιαφέρεται να το κάνει και επιζητεί τη χαμένη ισορροπία μέσω της εντατικοποίησης των πολιτικών για τον έλεγχο του εγκλήματος και την επιβολή του νόμου και της τάξης.¹⁹³ Οι κίνδυνοι ωστόσο μπορούν να περιοριστούν εάν δοθεί μέριμνα για την ευρεία ενημέρωση του κοινού εκ μέρους της επιστημονικής κοινότητας αλλά και των φορέων της αντεγκληματικής πολιτικής.¹⁹⁴

Οι πολίτες μπορούν να συμμετάσχουν στην πολιτική για την πρόληψη του εγκλήματος μέσα από ποικίλες γενικοπροληπτικές δράσεις που αξιοποιούν τον ρόλο του οικογενειακού και σχολικού περιβάλλοντος ή της γειτονιάς, καθώς και μέσα από αθλητικές και πολιτιστικές δραστηριότητες, οι οποίες τείνουν στη δημιουργική χρήση του ελεύθερου χρόνου, κύρια από τους ανηλίκους και τους νέους. Η περιστασιακή πρόληψη εφαρμόζεται και στο συμμετοχικό μοντέλο με την ανάληψη ατομικών πρωτοβουλιών εξουδετέρωσης των ευκαιριών διάπραξης αδικημάτων ή δυσχέρανσης του στόχου αλλά και συλλογικών δράσεων επιτήρησης της γειτονιάς.¹⁹⁵

¹⁹¹ Ζαραφωνίτου, Χ., 2003, ό.π., σελ. 17 - 18

¹⁹² Νικολόπουλος, Γ., ό.π., σελ. 13

¹⁹³ Κουλούρης, Ν., ό.π., σελ. 47 - 48

¹⁹⁴ Ζαραφωνίτου, Χ., 2003, ό.π., σελ. 15

¹⁹⁵ Στο ίδιο, σελ. 16

4.4. Η πολιτική της μηδενικής ανοχής

Η αντεγκληματική πολιτική που στηρίζεται στην πολιτική της μηδενικής ανοχής επιδιώκει τη διαχείριση του εγκληματικού φαινομένου μέσα από την αυστηρή και επιθετική αστυνόμευση συγκεκριμένων κατηγοριών ατόμων και δραστηριοτήτων ήσσονος σημασίας που συνδέονται με την αταξία των δημόσιων χώρων. Οι έννοιες της κοινωνικής απειθαρχίας και των απρεπών δραστηριοτήτων άρχισαν από τις αρχές της δεκαετίας του '90 να αποκτούν ιδιαίτερη εγκληματολογική αξία και να χρησιμοποιούνται συστηματικά στον επανασχεδιασμό προγραμμάτων αντεγκληματικής πολιτικής και πολιτικών ασφαλείας των πόλεων.¹⁹⁶ Βασικό στόχο της πολιτικής αυτής που εφαρμόστηκε ως επί το πλείστον στις ΗΠΑ και πιο συγκεκριμένα στην Ν. Υόρκη, αποτελεί η εμπέδωση του αισθήματος της δημόσιας ασφάλειας μέσα από την καταστολή της μικροεγκληματικότητας και της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, αφού θεωρεί πως κάθε ρωγμή σ' ένα σύστημα τάξης μπορεί να ανοίξει το δρόμο για τη συνέχιση και τη διεύρυνση αυτής της ρωγμής, οδηγώντας στον εκφυλισμό των νόμων και στο έγκλημα.¹⁹⁷ Σύμφωνα με αυτό το πρότυπο, η ανομική συμπεριφορά και η κοινωνική αταξία είναι απαράδεκτες και πρέπει να αντιμετωπιστούν ευθύς εξαρχής και ριζικά για να αποφευχθεί η περαιτέρω ανάπτυξή τους.¹⁹⁸

Βάση της πολιτικής της μηδενικής ανοχής αποτελεί η θεωρία των «σπασμένων τζαμιών» που διατυπώθηκε από τους James Wilson και George Kelling το 1982 μέσα από το άρθρο τους "Broken Windows: The Police and The Neighborhood Safety".¹⁹⁹ Η αμφισβητούμενη αυτή εγκληματολογική θεωρία κατόρθωσε να αξιοποιηθεί πολιτικά για την αξιοποίηση ενός μοντέλου αντεγκληματικής πολιτικής με εξίσου αμφισβητούμενη αποτελεσματικότητα,

¹⁹⁶ Αντωνοπούλου, Α., ό.π., σελ. 73

¹⁹⁷ Βιδάλη, Σ., «Η ελληνική αστυνομία του 21^{ου} αιώνα: ένα μεσογειακό μοντέλο αντεγκληματικής πολιτικής», στο Πανούσης Γ. – Βιδάλη Σ. (2001), *Κείμενα για την αστυνομία και την αστυνόμευση*, Αθήνα: Α Ν. Σάκκουλας, σειρά Εγκληματο-Λογικά, 2001, σελ. 15 – 26(17)

¹⁹⁸ Κουλούρης, Ν., ό.π., σελ. 48 - 49

¹⁹⁹ Αντωνοπούλου, Α., ό.π., σελ. 74

στρέφοντας το ενδιαφέρον της εγκληματολογικής επιστήμης προς την κοινωνική αταξία και την απειθαρχία των πολιτών και αναδιατυπώνοντας τα θεμελιώδη ζητήματα της αντεγκληματικής πολιτικής γύρω από τις έννοιες της ανοχής, της δημόσιας βλάβης και της κοινωνικά μη αποδεκτής συμπεριφοράς.²⁰⁰

Πολλοί πολίτες και δημόσιοι λειτουργοί πιστεύουν ότι η μεγαλύτερη αστυνόμευση συνεπάγεται λιγότερο έγκλημα. Η αστυνόμευση, όμως, σύμφωνα με τις επιταγές της πολιτικής της μηδενικής ανοχής αποτελεί μία άτεγκτη και επιθετική αστυνομική υπεραντίδραση ακόμα και σε ασήμαντες εκδηλώσεις αταξίας²⁰¹ και οι κοινωνικοί επιστήμονες υποστηρίζουν ακριβώς το αντίθετο, ότι δηλαδή η αστυνομία έχει μόνο μία μικρή συμβολή στην πρόληψη του εγκλήματος σε σχέση με άλλους, πιο ισχυρούς κοινωνικούς θεσμούς, όπως για παράδειγμα η οικογένεια. Εξάλλου, η πολιτική της μηδενικής ανοχής μπορεί να επιφέρει ανεπανόρθωτες συνέπειες στους ανθρώπους που συλλαμβάνονται για ήσσονος σημασίας προσβολές. Μία σύλληψη, για παράδειγμα, που έχει καταγραφεί στο μητρώο κάποιου είναι δυνατό να δυσχεράνει την εύρεση εργασίας στο μέλλον, ενώ μπορεί επίσης, να προκαλέσει και την υποτροπή του, η οποία σε άλλη περίπτωση θα αποφεύγονταν. Γενικά, ένα βασικό μειονέκτημα της πολιτικής της μηδενικής ανοχής που επιφέρει αντίθετα από αυτά της πρόληψης του εγκλήματος αποτελέσματα, είναι ο μη σεβασμός από την αστυνομία των πολιτών γενικά και των υπόπτων ειδικότερα, που επιφέρει την μη συμμόρφωσή τους προς τον νόμο. Γίνεται φανερό ότι η αυστηρή επιβολή του νόμου όπως την υπογραμμίζει η πολιτική της μηδενικής ανοχής εγκυμονεί πολλούς κινδύνους.²⁰²

²⁰⁰ Αντωνοπούλου, Α., ό.π., σελ. 73

²⁰¹ Κουλούρης, Ν., ό.π., σελ. 48

²⁰² Grabosky, P.N., Zero Tolerance Policing, *Australian Institute of Criminology*, No. 102, January 1999, Canberra, Australia

4.5. Το πρότυπο της αποκαταστατικής δικαιοσύνης

Η στροφή των εγκληματολόγων προς την αποκαταστατική δικαιοσύνη εκδηλώθηκε ως αποτέλεσμα της συνειδητοποίησης ότι η εμπλοκή στα γρανάζια του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης και του σωφρονιστικού συστήματος συντελεί σε μεγάλο βαθμό στην αύξηση της εγκληματικότητας που εκδηλώνεται με τη μορφή της δευτερογενούς απόκλισης εκείνου που ήδη και για διαφορετική αιτία (π.χ. βρασμός ψυχής, μεγάλη και έκτακτη οικονομική ανάγκη) επέδειξε αποκλίνουσα συμπεριφορά.²⁰³

Οι απόψεις και οι ερευνητικές εργασίες των αποκαλούμενων οπαδών «της κατευθύνσεως της ετικέτας» (labeling approach) επισήμαναν τη διαδικασία της εγκληματοποίησης ή σωστότερα της δημιουργίας της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Όπως επιγραμματικά αναφέρει ο Becker, «η απόκλιση δεν είναι μία ιδιότητα της πράξης την οποία τελεί ένα άτομο, αλλά μάλλον μια συνέπεια της επιβολής κανόνων και κυρώσεων από άλλους προς τον δράστη».²⁰⁴ Αν δεχθεί κανείς την κατεύθυνση αυτή, δέχεται και ότι αφού το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης γενικά, από τις ποινικές διατάξεις ως την εκτέλεση των ποινών συμπράττει στην «κατασκευή» και την δημιουργία εγκληματιών, η πρόληψη των εγκλημάτων θα πρέπει αναγκαστικά να στραφεί και προς την «αποδημιουργία» των εγκληματιών.²⁰⁵ Η επανορθωτική δικαιοσύνη μπορεί να συμβάλλει στην πρόληψη του εγκλήματος στοχεύοντας στην εξουδετέρωση/παράκαμψη εκείνων των μηχανισμών του ποινικού συστήματος που προκαλούν τον στιγματισμό των δραστών και στη δημιουργία νομοταγών προσωπικοτήτων με απώτερο στόχο την μελλοντική συμμόρφωση προς τον νόμο.

Υπό το πρίσμα αυτών των θέσεων, άρχισαν να αναζητούνται εναλλακτικοί τρόποι επίλυσης των διαφορών με την αποφυγή της τιμωρίας του δράστη και πράγματι το ζήτημα αυ-

²⁰³ Σπινέλλη, Κ., 1982, ό.π., σελ. 77

²⁰⁴ Στο ίδιο, σελ. 75

²⁰⁵ Στο ίδιο, σελ. 77

τό έχει αποτελέσει προ πολλού αντικείμενο έρευνας τόσο για την θεωρητική όσο και για την εμπειρική εγκληματολογία. Έτσι, έχουν διατυπωθεί προτάσεις για την δημιουργία επιτροπών συμβιβασμού και συμφιλίωσης δράστη και θύματος, τα δικαιώματα των οποίων δεν είναι ασυμβίβαστα μεταξύ τους, χωρίς την ενεργοποίηση και ανάμειξη του μηχανισμού ποινικής δικαιοσύνης ή την επιβολή ποινών προσφοράς στην κοινότητα και μορφών αποκαταστατικής δικαιοσύνης αντί της επιβολής ποινών φυλάκισης ή χρηματικών ποινών, προτάσεις που είναι δυνατή η εφαρμογή τους στις περιπτώσεις της «εγκληματικότητας του δρόμου» ή της «εγκληματικότητας της καθημερινότητας». Αποτελούν στην πραγματικότητα οι προτάσεις αυτές εναλλακτική λύση αντί της τιμώρησης²⁰⁶, η οποία συμβάλλει στην μείωση της εγκληματικότητας μέσω της μείωσης της υποτροπής.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι το περιεχόμενο της πρόληψης σήμερα έχει αλλάξει. Η πρόληψη του εγκλήματος δεν σημαίνει πλέον μόνο την εξιχνίαση των εγκλημάτων και την μεταχείριση των εγκληματιών με τέτοιο τρόπο ώστε να αποτρέπει τους άλλους κοινωνούς από την τέλεση αξιόποινων πράξεων και να τροποποιεί τη συμπεριφορά των δραστών ώστε να αποφεύγεται η υποτροπή τους, αλλά σημαίνει επίσης ποικίλες στρατηγικές παρέμβασης προσανατολισμένες στη μείωση των αιτίων που υπάρχουν και των ευκαιριών που δίνονται για την τέλεση εγκληματικών πράξεων πριν αυτές συμβούν²⁰⁷.

Έτσι, οι τάσεις καταστολής που υποστηρίζονται από ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, έχουν γίνει αντικείμενο σφοδρής κριτικής, εφόσον φαίνεται να οδηγούν σε αδιέξοδο. Η τιμωρητική προσέγγιση των προβλημάτων που συνδέονται με την εγκληματικότητα έχει λίγα να προσφέρει στον τομέα της προστασίας της κοινωνίας. Πράγματι, στο σύνολό του, το σύ-

²⁰⁶ Καραγιαννίδης, Χ., ό.π., σελ. 28 - 29

²⁰⁷ Κουλούρης, Ν., ό.π., σελ. 44

στημα των φυλακών, το οποίο παράγει τα αντίθετα αποτελέσματα από εκείνα που περιμένουμε, είναι δύσκολο να μπει υπό έλεγχο, αποτελώντας το ίδιο ένα από τα κύρια κοινωνικά προβλήματα.²⁰⁸

Είναι αναμφισβήτητο ότι η προσφυγή στην ποινική καταστολή πρέπει να αποτελεί την ultima ratio, διότι αποτελεί το επαχθέστερο μέσο. Πρέπει συνεπώς, η προσφυγή σε ποινικά μέτρα να γίνεται όταν έχουν ήδη αποδειχθεί αναποτελεσματικά όποια άλλα μέτρα πρόληψης, αποτροπής ή καταναγκασμού διαθέτει η Πολιτεία.²⁰⁹ Παρ' ολ' αυτά, έχει αποδειχθεί ότι ακόμα και τότε η ποινική καταστολή έχει από πολλές απόψεις αποτύχει. Το θύμα του εγκλήματος δεν αποζημιώνεται για την βλάβη που υπέστη – υλική ή ψυχική -, ο παραβάτης τις περισσότερες φορές δεν αποτρέπεται από την τέλεση νέων αδικημάτων αλλά αντίθετα, εξαγριώνεται και γίνεται «επαγγελματίας», ενώ υπάρχουν δυσμενείς συνέπειες τόσο εις βάρος της οικογένειας του δράστη όσο και εις βάρος του κρατικού προϋπολογισμού αφού τα έξοδα φυλάκισης είναι πολύ μεγάλα²¹⁰. Μετά την αποτυχία των διαφόρων μέτρων που αφορούν στην καταστολή του εγκλήματος και τη «μεταχείριση» του εγκληματία, η προσοχή όλων στρέφεται προς την πρόληψη, αφού αποτελεί τη μόνη ελπίδα για μια ριζική αντιμετώπιση του φαινομένου.²¹¹ Παράλληλα, αναπτύσσεται μία κίνηση για τον εκσυγχρονισμό και τη βελτίωση του συστήματος ποινικής καταστολής αλλά και για την απαλλαγή του από το φόρτο που άστοχα του ανατέθηκε και χαράσσονται οι κατευθύνσεις για την από-εγκληματοποίηση ή αποποινικοποίηση, για την υιοθέτηση νέων μορφών ποινών στη θέση ή παράλληλα προς τις ως τώρα υπάρχουσες, και για την παράκαμψη της ποινικής διαδικασίας (diversion)²¹². Για τη επιτυχία αυτής της αναμόρφωσης όμως απαιτείται συντονισμός, σχεδιασμός, μεγάλα έργα υποδομής και διε-

²⁰⁸ Μαγγανάς, Α., *Θέματα Εγκληματολογικά και Ποινικού Δικαίου*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1999, σελ. 23

²⁰⁹ Αλεξιάδης, Σ., 1994, ό.π., σελ. 34

²¹⁰ Μαγγανάς, Α., 1999, ό.π., σελ. 25

²¹¹ Στο ίδιο, σελ. 1

²¹² Αλεξιάδης, Σ., 1994, ό.π., σελ. 41

πιστημονική προσέγγιση. Τελικά η πρόληψη φαίνεται να κοστίζει πολύ περισσότερο από ότι η καταστολή, φαίνεται όμως και ότι τα αποτελέσματα αξίζουν τον κόπο.²¹³

Δυστυχώς, διαπιστώνουμε ότι η αντεγκληματική πολιτική αποτελεί πλέον πολιτική ασφάλειας. Επικεντρώνεται περισσότερο στα αποτελέσματα της εγκληματικότητας (θυματοποίηση, φόβος του εγκλήματος, κόστος αντιμετώπισης του εγκληματικού φαινομένου) και λιγότερο στην αναζήτηση, τον εντοπισμό και την επίλυση των προβλημάτων που δρουν εγκληματογόνα.²¹⁴ Διαφαίνεται, όμως, δειλά μία προσπάθεια βελτίωσης του αντεγκληματικού μηχανισμού και προτείνονται νέοι μέθοδοι κοινωνικού ελέγχου με στόχο την αποζημίωση και όχι την ανταπόδοση. Οι οπαδοί του καταργητικού προτύπου ισχυρίζονται ότι μετά τη συνειδητοποίηση της περιπλοκότητας του εγκλήματος ως ενός φαινομένου κοινωνικά κατασκευασμένου, η προσφυγή σε μια τέτοια απλοϊκή λύση όπως η τιμωρία γίνεται πράγματι προβληματική. Αντίθετα, υποστηρίζουν ότι μόνο μια συμμετοχική διαδικασία με τη συμμετοχή του δράστη και του θύματος είναι ικανή να προσφέρει μια νέα συμβιβαστική και συμφιλιοτική μορφή στον ποινικό μηχανισμό, ο οποίος έχει εμπλακεί στην χωρίς πραγματικό νόημα αντίθεση μεταξύ «δικαίου» και «αδίκου».²¹⁵ Πρόκειται για μία μορφή της αποθετικής ποινικής πρόληψης (ή πρόληψης με αποφυγή του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης), η οποία τα τελευταία χρόνια έχει αρχίσει σταδιακά να ενισχύεται.

5. Η σχέση της πρόληψης του εγκλήματος με την επανορθωτική δικαιοσύνη

Κύριο αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της επανορθωτικής δικαιοσύνης και της πρόληψης του εγκλήματος και συγκεκριμένα της πρόληψης που συνδέεται με την αποφυγή τέλεσης νέων αδικημάτων στο μέλλον από ήδη

²¹³ Μαγγανάς, Α., 1999, ό.π., σελ. 26

²¹⁴ Καραγιαννίδης, Χ., ό.π., σελ. 42

²¹⁵ Μαγγανάς, Α., 1999, ό.π., σελ. 23

γνωστούς δράστες, ήτοι με την πρόληψη της υποτροπής. Οι δύο αυτές έννοιες – πρόληψη του εγκλήματος και επανορθωτική δικαιοσύνη - επιδέχονται ευρεία ερμηνεία ώστε στο περιεχόμενό τους περιλαμβάνεται μία ποικιλία θεωριών, ιδεών, αρχών και πρακτικών.²¹⁶ Τόσο η πρόληψη του εγκλήματος όσο και η επανορθωτική δικαιοσύνη ενδιαφέρονται και προσανατολίζονται προς το μέλλον. Αυτό που τις απασχολεί περισσότερο είναι η προσπάθεια πραγματοποίησης κάποιας αλλαγής στο μέλλον και όχι η κανονιστική αναδιάταξη του παρελθόντος, το οποίο έχει καταστεί κυρίαρχο – αν όχι αποκλειστικό – αντικείμενο του παραδοσιακού συστήματος δικαιοσύνης.²¹⁷ Ειδικότερα, πρωταρχική μέριμνα της επανορθωτικής δικαιοσύνης αποτελεί η διευθέτηση του μέλλοντος με την καθοδήγηση της μελλοντικής συμπεριφοράς. Η διαφορά της από την πρόληψη έγκειται στο ότι αυτή αποβλέπει αποκλειστικά στο μέλλον, τη στιγμή που η επανορθωτική δικαιοσύνη προσπαθεί να συνδέσει το παρελθόν (κρατώντας τα άτομα υπόλογα για τις προηγούμενες πράξεις τους) με τους μελλοντικούς στόχους και φιλοδοξίες της αποκατάστασης και της επανένταξης.²¹⁸

Πιο αναλυτικά, τα μέτρα πρόληψης της εγκληματικότητας και της υποτροπής στοχεύουν στην ένταξη ή στην επανένταξη του ατόμου. Αποτελούνται από κοινωνικο – εκπαιδευτικά μέτρα που στοχεύουν στην καλύτερη δυνατή ανάπτυξη του ατόμου για την αποφυγή ή την μείωση του κινδύνου εμφάνισης εγκληματικότητας. Γενικά, τα μέτρα πρόληψης στοχεύουν στη διευκόλυνση της πρόσβασης σε βασικά αγαθά, όπως στέγη, υγεία, εκπαίδευση, εργασία, κλπ.²¹⁹ Αυτό που με άλλα λόγια επιδιώκουν οι στρατηγικές της πρόληψης του εγκλήματος

²¹⁶ Department of Juvenile Justice (Italian Ministry of Justice), “Restorative Justice and Crime Prevention”, April 2010, σελ. 1

²¹⁷ Στο ίδιο, σελ. 3

²¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 3

²¹⁹ Marie – Pierre de Liege, “La prevention sociale”, στο Τσήτσουρα Α., *Αντεγκληματική Πολιτική και Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1997, σελ. 53 – 61(58)

είναι η εξασφάλιση στο άτομο των θεμελιωδών δικαιωμάτων του και μιας αξιοπρεπούς ζωής.²²⁰

Αντίστοιχα, η επανορθωτική δικαιοσύνη στοχεύει – μεταξύ άλλων – στην πρόληψη της τέλεσης νέων αδικημάτων στο μέλλον από άτομα ήδη δράστες με την εξασφάλιση κατά την διευθέτηση του εγκληματικού περιστατικού των βασικών δικαιωμάτων του ανθρώπου και επιδιώκοντας την ομαλή επανένταξή τους στην κοινότητα και την επανακοινωνικοποίησή τους.

Η επανορθωτική δικαιοσύνη γίνεται ευρέως κατανοητή ως μία αντίδραση σε μια εγκληματική προσβολή. Εξ' ορισμού, λοιπόν, φαίνεται να αποκλείει την πρωτογενή και την δευτερογενή πρόληψη. Παρ' όλ' αυτά, η επανορθωτική δικαιοσύνη μπορεί να λειτουργήσει προληπτικά για την αποφυγή της εκδήλωσης εγκληματικών δραστηριοτήτων. Έτσι, μπορούμε να αναγνωρίσουμε τις ακόλουθες μορφές πρόληψης στις οποίες μπορεί να συμβάλει η επανορθωτική δικαιοσύνη:

Α. Την πρόληψη που προσανατολίζεται προς τον δράστη, για την μείωση της υποτροπής.

Β. Την πρόληψη που προσανατολίζεται προς το θύμα, για την μείωση της βλάβης του θύματος, της μελλοντικής θυματοποίησης και της μελλοντικής πιθανής εγκληματικής συμπεριφοράς του θύματος.

Γ. Την πρόληψη που προσανατολίζεται προς την κοινότητα, για την μείωση του εγκλήματος στις γειτονιές ή τις κοινότητες με την εμπλοκή και άλλων προσώπων πέρα από τους άμεσα ενδιαφερόμενους στις συμμετοχικές διαδικασίες ή μέσω της επίλυσης του προβλήματος.

Δ. Την πρόληψη που προσανατολίζεται προς την ευρύτερη κοινωνία, με την προώθηση μιας κουλτούρας συμμόρφωσης με νομικούς κανόνες και αρχές.

²²⁰ Στο ίδιο, σελ. 59

Ε. Την πρόληψη μέσω της διαχείρισης προβλημάτων που δεν συνδέονται άμεσα με το έγκλημα.²²¹

Αναλυτικά, ο τρόπος με τον οποίο συμβάλει η επανορθωτική δικαιοσύνη στην πρόληψη της υποτροπής είναι ένα ζήτημα που θα εξετασθεί στο επόμενο μέρος της εργασίας.

²²¹ Στο ίδιο, σελ. 7

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΤΗΣ ΥΠΟΤΡΟΠΗΣ

1. Γενικά

Είναι ευρέως αποδεκτό ότι το σημερινό σύστημα ποινικής δικαιοσύνης δομείται με τέτοιο τρόπο όπου οι διαδικασίες του επικεντρώνονται στον δράστη και στο πλαίσιο του οι απαντήσεις στην παραβατική συμπεριφορά είναι τιμωρητικές. Έχει για το λόγο αυτό δεχτεί κριτική για την επικέντρωση της προσοχής του στην εδραίωση της ενοχής, για το κοινωνικό στίγμα ενοχής που αποδίδει αλλά και για την αποτυχία του να συναντήσει τις ανάγκες των θυμάτων του εγκλήματος.²²² Οι επανορθωτικές παρεμβάσεις από την άλλη πλευρά, εξισορροπούν τις ανάγκες των δραστών και των θυμάτων, εμπλέκουν τους δράστες στη διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης και τους ενθαρρύνουν να αναλάβουν την ευθύνη για τις πράξεις τους ενώ δίνουν ταυτόχρονα στα θύματα έναν ενεργό ρόλο στην επίσημη διαδικασία της ποινικής δικαιοσύνης. Απαντούν με δίκαιο τρόπο στην παραβατική συμπεριφορά και τις ανάγκες των θυμάτων με το να συμπεριφέρονται σε όλα τα μέρη με κύριο γνώμονα τη δικαιοσύνη και το σεβασμό. Τα συνήθη αποτελέσματά τους περιλαμβάνουν έκφραση συγγνώμης από τους δράστες προς τα θύματα, παροχή εργασίας στα θύματα ή τις κοινότητες, χρηματική αποζημίωση, και όπου είναι κατάλληλο αναμόρφωση.²²³

Η μείωση του εγκλήματος με την έννοια της πρόληψης της υποτροπής των δραστών δεν αποτελεί πρωταρχικό στόχο της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Αντίθετα, στόχος της είναι η παροχή επανορθωτικών ή επουλωτικών τρόπων απάντησης στο έγκλημα. Παρ' όλ' αυτά, οι

²²² Robinson G., Shapland J., «REDUCING RECIDIVISM, A task for restorative justice?», *British Journal of Criminology*, (2008), 48, pp. 337 – 358(339)

²²³ Hennessey, H., “Reoffending and restorative justice” στο Johnstone G, Van Ness D., *Handbook of restorative justice*, Willan Publishing, σελ. 426 - 445(427)

υποστηρικτές της πιστεύουν ότι όταν η αποκαταστατική δικαιοσύνη έχει πετύχει πολλούς από τους στόχους της, (π.χ. να κρατήσει τους δράστες υπόλογους και να τους δώσει την ευκαιρία να αποζημιώσουν το θύμα συμβολικά ή υλικά, να ενθαρρύνει τη συμφιλίωση μεταξύ των δραστών, των θυμάτων και των κοινοτήτων τους), μπορούμε να περιμένουμε ότι οι επανορθωτικές διαδικασίες θα έχουν θετική επίδραση στην υποτροπή των δραστών²²⁴ και ότι τελικά η επανορθωτική δικαιοσύνη είναι πιθανόν πιο αποτελεσματική από την παραδοσιακή στην πρόληψη του εγκλήματος²²⁵.

Στο επίπεδο του σωφρονιστικού συστήματος πολλοί πιστεύουν ότι η διαβίωση στις φυλακές δεν είναι αρκετά αυστηρή. Ωστόσο, όσοι γνωρίζουν καλά το σύστημα θεωρούν ότι η υποτροπή αποτελεί άμεση συνέπεια της βίας, του υπερπληθυσμού και των συνθηκών διαβίωσης που επικρατούν μέσα σε αυτές.²²⁶ Ίσως η ιδέα της επανορθωτικής δικαιοσύνης να μπορέσει να αποτελέσει μία προσπάθεια για την μείωση των επιβλαβών συνεπειών της φυλάκισης και ο ισχυρισμός για την ικανότητα της να προλαμβάνει την μελλοντική εγκληματικότητα να προωθήσει την κυρίαρχη τάση που θέλει να αντιλαμβανόμαστε την επανορθωτική δικαιοσύνη σαν μία τεχνική ελέγχου του εγκλήματος²²⁷.

Παρά τις διακηρύξεις των υποστηρικτών της επανορθωτικής δικαιοσύνης σχετικά με τη δυνατότητά της να ελέγχει το έγκλημα, οι κυβερνήσεις και οι υπηρεσίες της ποινικής δικαιοσύνης υποβάλλουν σε αυστηρό έλεγχο την ικανότητά της αυτή.²²⁸ Όμως και οι επιστήμονες εμφανίζονται ιδιαίτερα επιφυλακτικοί. Όπως υποστηρίζουν οι Bazemore και O' Brien, κανένας δεν μπορεί να περιμένει ότι οι σύντομες συναντήσεις στα πλαίσια των επανορθωτικών διαδικασιών θα επιφέρουν δραματικά αναμορφωτικά αποτελέσματα. Παρόμοιο δισταγμό

²²⁴ Στο ίδιο, σελ. 426

²²⁵ Στο ίδιο, σελ. 427

²²⁶ Μαγγανάς, Α., «Εναλλακτικές μορφές απονομής της ποινικής δικαιοσύνης», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τευχ. 3, 2006, σελ. 298 - 304(298)

²²⁷ Hennessey, H., ό.π., σελ. 427

²²⁸ Στο ίδιο, σελ. 426

έχει επιδείξει και ο Dignan, υποστηρίζοντας ότι οι φορείς χάραξης της πολιτικής πρέπει να διατηρήσουν μία αίσθηση ρεαλισμού για την δυνατότητα της επανορθωτικής δικαιοσύνης να συμβάλλει στην πρόληψη του εγκλήματος, ενώ ο Hudson έχει τονίσει ότι η μείωση του εγκλήματος δεν είναι αυτό που πρέπει να «πουλήσει» η επανορθωτική δικαιοσύνη.²²⁹

Ενώ συμφωνούμε με αυτή τη θέση, πιστεύουμε επίσης ότι θα ήταν σκόπιμο να γίνει μία αλλαγή στον τρόπο σκέψης για την δυνατότητα της επανορθωτικής δικαιοσύνης να μειώσει την υποτροπή. Αντί να αντιλαμβανόμαστε την επανορθωτική δικαιοσύνη ως ένα νέο στυλ παρέμβασης – κάτι που πρέπει να γίνει στους δράστες – είναι καλύτερο να την επαναοριοθετήσουμε σαν μια προσπάθεια αποτροπής τους από την εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς στο μέλλον.²³⁰

2. Ένα νέο πεδίο για έρευνα

Για ορισμένους συγγραφείς, όπως είδαμε, η μείωση της υποτροπής όχι μόνο δεν αποτελεί στόχο της επανορθωτικής δικαιοσύνης, αλλά κάτι τέτοιο δεν μπορεί καν να αποτελέσει ρεαλιστικό στόχο για αυτήν. Για κάποιους (Bazemore και O' Brien) η παρουσίαση της αναμόρφωσης του δράστη ή της μείωσης της υποτροπής ως στόχου της επανορθωτικής δικαιοσύνης δεν είναι σωστή, όχι μόνο γιατί δεν αποτελεί αυτή καθαυτή έναν ρεαλιστικό στόχο από μόνη της, αλλά και επειδή μειώνει τη σημασία άλλων στόχων και κυρίως εκείνων που επικεντρώνονται στο θύμα του εγκλήματος. Φαίνεται ότι στο μεγαλύτερο μέρος της σχετικής με την επανορθωτική δικαιοσύνη βιβλιογραφίας το πρόβλημα της υπερβολικής ενασχόλησής της με τον δράστη σχετίζεται περισσότερο με την απόρριψη της αναμόρφωσης του εγκληματία ως στόχου, η οποία θεωρείται ότι έρχεται σε αντίθεση με τις ανάγκες των άλλων εμπλεκομένων

²²⁹ Robinson, G., Shapland J., ό.π., σελ. 352

²³⁰ Στο ίδιο, σελ. 352

και ιδιαίτερα φυσικά του θύματος, παρά με την μείωση του εγκλήματος αυτή καθευατή, η οποία δείχνει να είναι καλοδεχούμενη. Εξάλλου, όπως γράφει ο Johnstone, η αναμόρφωση των εγκληματιών αποτελεί «νόμιμο στόχο της επανορθωτικής δικαιοσύνης» μόνο στο βαθμό που μπορεί να συμβαδίσει με τον στόχο της επίτευξης δικαιοσύνης για τα θύματα. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι τα οφέλη που προκύπτουν για τους δράστες από τις διαδικασίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης, όπως είναι η μείωση της υποτροπής ή η αναμόρφωση θίγουν τα αντίστοιχα οφέλη των θυμάτων. Αντιθέτως, ανάλογα αποτελέσματα είναι καλοδεχούμενα και επιθυμητά από αυτά²³¹, γεγονός που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και στην προσδοκία τους για ελαχιστοποίηση της πιθανότητας μελλοντικής επαναθυματοποίησής τους.

Παρά, λοιπόν, τις απόψεις των υποστηρικτών της ότι η επανορθωτική δικαιοσύνη πρέπει να στοχεύει περισσότερο στους δράστες, τα θύματα και την κοινότητα από το να αποτελεί απλά έναν καινούριο τρόπο ελέγχου του εγκλήματος, το ερώτημα σχετικά με την υποτροπή συνεχίζει να απασχολεί τους ερευνητές. Την προηγούμενη δεκαετία παρατηρήθηκε μία έκρηξη εμπειρικής έρευνας σχεδιασμένης να ελέγξει τους ισχυρισμούς για την ικανότητα της επανορθωτικής δικαιοσύνης να αποκαταστήσει και να ικανοποιήσει τους συμμετέχοντες. Η πλειοψηφία της μέχρι τώρα έρευνας για την αποκατάσταση και την ικανοποίηση είναι γενικά σταθερή και καταδεικνύει ότι η επανορθωτική δικαιοσύνη μπορεί πράγματι να αποκαταστήσει τους δράστες και τα θύματα και να προσφέρει μια καλύτερη εμπειρία της δικαιοσύνης. Παράλληλα όμως, παρατηρείται μία αύξηση των εμπειρικών ερευνών για τον έλεγχο του ερωτήματος της υποτροπής. Το πόσο αποτελεσματικές είναι οι προσπάθειες της επανορθωτικής δικαιοσύνης στην μείωση της περαιτέρω εγκληματικής συμπεριφοράς του δράστη προκαλεί το ολοένα αυξανόμενο ενδιαφέρον των ερευνητών και των υπηρεσιών της ποινικής δικαιοσύνης. Οποιαδήποτε άλλωστε νέα πρακτική της ποινικής δικαιοσύνης αντιμετωπίζει το ερώτημα «αν λειτουργεί», αν έχει δηλαδή την ικανότητα να μειώσει την υποτροπή ή να α-

²³¹ Στο ίδιο, σελ. 340

σκήσει κάποια θεμελιώδη επίδραση σε αυτούς που εισέρχονται στο σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης. Παρότι οι εγκληματολόγοι έχουν από καιρό αναγνωρίσει ότι η έρευνα του ελέγχου του εγκλήματος, των πρακτικών της δικαιοσύνης και της υποτροπής αντιμετωπίζει τόσο εννοιολογικά προβλήματα όσο και προβλήματα μέτρησης και ερμηνείας, οι φορείς της ποινικής δικαιοσύνης απαιτούν αποδείξεις.²³²

3. Μεθοδολογία και προβλήματα

Οι προσπάθειες αξιολόγησης των προγραμμάτων της επανορθωτικής δικαιοσύνης έχουν γενικά επικεντρωθεί στη μέτρηση των ακόλουθων αποτελεσμάτων: των ποσοστών υποτροπής των συμμετεχόντων δραστών, των ποσοστών συμμόρφωσης με τις επιτευχθείσες συμφωνίες στα πλαίσια των επανορθωτικών προγραμμάτων και των ποσοστών ικανοποίησης των συμμετεχόντων από τη διαδικασία.²³³ Το ερώτημα του κατά πόσο ή όχι η επανορθωτική δικαιοσύνη μπορεί να μειώσει την υποτροπή είναι αυτό που ενδιαφέρει την παρούσα εργασία και συνεπώς ως μέτρο για την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων της επανορθωτικής δικαιοσύνης θα χρησιμοποιηθεί η υποτροπή. Έχουν κατά καιρούς εκπονηθεί διάφορες μελέτες προκειμένου να ελέγξουν την ικανότητα της επανορθωτικής δικαιοσύνης να μειώσει το έγκλημα, οι περισσότερες από τις οποίες σχεδιάστηκαν για να απαντήσουν σε δύο ερωτήματα και συγκεκριμένα, 1. στο πώς η επανορθωτική δικαιοσύνη συγκρινόμενη με την παραδοσιακή δικαιοσύνη συμβάλλει στην πρόληψη της υποτροπής, αν μπορεί, δηλαδή, η επανορθωτική δικαιοσύνη να συνεισφέρει στην μείωση της εγκληματικότητας το ίδιο ή περισσότερο σε σχέση με το τιμωρητικό σύστημα και 2. στο πώς μπορούν τα διαφορετικά αποτελέσματα της

²³² Hayes H., Daly K., Youth justice conferencing and reoffending, *Justice Quarterly*, Dec 2003, Vol. 20, No. 4, pp. 725 – 764(725)

²³³ Robinson K., Plecas D., Squires C., McLandress K., “The impact of restorative justice on recidivism among shoplifters”, University of the Fraser Valley, Centre of public safety & Criminal Justice research, σελ. 12

επανορθωτικής δικαιοσύνης να συνδεθούν με την μελλοντική παραβατικότητα, πώς μπορεί με άλλα λόγια να συνδεθεί η επανορθωτική δικαιοσύνη με την μείωση της εγκληματικότητας²³⁴.

Προτού οι ερευνητές ξεκινήσουν να διερευνήσουν τη σχέση επανορθωτικής δικαιοσύνης – υποτροπής πρέπει πρώτα να επιλύσουν δύο κύρια μεθοδολογικά ζητήματα και ειδικότερα, το πώς μπορεί η επανορθωτική δικαιοσύνη να ορισθεί και να μετρηθεί και το πώς μπορεί αντίστοιχα η υποτροπή να ορισθεί και να μετρηθεί..

Το πώς ορίζεται η επανορθωτική δικαιοσύνη αναλύθηκε διεξοδικά στο πρώτο μέρος της εργασίας. Δεδομένης της μεγάλης ποικιλίας των ορισμών που έχουν μέχρι σήμερα διατυπωθεί σχετικά με το περιεχόμενό της, ο ορισμός του Marshall, ο οποίος θεωρείται ο πιο κοινά αποδεκτός ορισμός, μπορεί να αποτελέσει ένα καλό σημείο εκκίνησης. Για την υποτροπή από την άλλη πλευρά, δεν φαίνεται να υπάρχει μεγάλη συμφωνία για τον τρόπο ορισμού και μέτρησής της. Το πώς ορίζεται η υποτροπή στις διάφορες αξιολογήσεις αποτελεί συνεπώς μία μεθοδολογική ανεπάρκεια/έλλειψη στην υπάρχουσα βιβλιογραφία²³⁵. Ο αγγλικός όρος “recidivism” (υποτροπή) που προέρχεται από τον λατινικό όρο «recidere» σημαίνει «να γυρίζεις πίσω» και συχνά χρησιμοποιείται εναλλακτικά με άλλους όπως «repeat offending» και «reoffending». Στην εγκληματολογική βιβλιογραφία ο όρος αυτός («recidivism») έχει ποικιλοτρόπως χρησιμοποιηθεί για να εκφράσει «την επιστροφή ενός ατόμου στην εγκληματική συμπεριφορά», «την επιστροφή ενός κρατούμενου σε καθεστώς κράτησης» ή «την επανεμφάνιση ενός ανήλικου στο δικαστήριο». Παρόλο που μπορεί τα τεχνικά στοιχεία κάθε ορισμού να διαφέρουν υπάρχει ένα κοινό θέμα που τα διαπερνά: ο όρος «υποτροπή» χρησιμοποιείται για

²³⁴ Hennessey, Η.ό.π., σελ. 428

²³⁵ Στο ίδιο, σελ. 436

να περιγράψει την επαναλαμβανόμενη εγκληματική δραστηριότητα και ένας υπότροπος δράστης είναι ένα άτομο που εμπλέκεται σε μία τέτοια δραστηριότητα.²³⁶

Πέρα όμως από τη δυσκολία ορισμού της υποτροπής, υπάρχει επιπλέον διαφωνία σχετικά με το πώς τα γεγονότα υποτροπής πρέπει να μετρηθούν. Κάποιες μελέτες θεωρούν ως ένα γεγονός υποτροπής κάθε εγκληματική πράξη που συμβαίνει από τον ίδιο δράστη μετά την αντιμετώπισή του από το παραδοσιακό ποινικό σύστημα ή τα προγράμματα της επανορθωτικής δικαιοσύνης ενώ άλλες περιλαμβάνουν μία καταμέτρηση όλων των μετά την παρέμβαση – ποινική ή μη - εγκληματικών πράξεων που συνέβησαν ανά δράστη. Έτσι, οι πρώτες παρέχουν πληροφορίες για τον αριθμό των υπότροπων δραστών στην κοινότητα, ενώ οι δεύτερες παρέχουν πληροφορίες για τον αριθμό των εγκλημάτων των υπότροπων δραστών στην κοινότητα.²³⁷

Διαφωνία προκύπτει επίσης σχετικά με το πότε τα διαστήματα παρακολούθησης (follow – up periods) πρέπει να ξεκινούν και να τελειώνουν, ζήτημα αρκετά σημαντικό αφού μπορεί να επηρεάσει ανάλογα τον τρόπο με τον οποίο θα ερμηνευτούν τα ευρήματα της μελέτης. Ένα επιπλέον σχετικό ερώτημα αφορά το κατάλληλο χρονικό διάστημα μεταπαρακολούθησης του δράστη και συγκεκριμένα το εάν οι δράστες πρέπει να ακολουθούνται για ίσα ή άνισα χρονικά διαστήματα. Μία επιλογή είναι η σταθεροποίηση του διαστήματος παρακολούθησης των δραστών ώστε να έχουν όλοι ίσες ευκαιρίες να εγκληματήσουν ξανά. Μία άλλη είναι να διατηρηθούν άνισα διαστήματα μεταπαρακολούθησης και τα δεδομένα της υποτροπής να αναλυθούν με κατάλληλους για τα λογοκριμένα δεδομένα τρόπους.²³⁸

²³⁶ Payne J., Recidivism in Australia: findings and future research, Australian Institute of Criminology, Research and Public Policy Series, No. 80, σελ. 4

²³⁷ Hennessey, H., ό.π., σελ. 428

²³⁸ Στο ίδιο, σελ. 429

Γίνεται αντιληπτό ότι η απάντηση του ερωτήματος της υποτροπής δεν είναι απλή υπόθεση. Εξάλλου, ακόμα κι αν οι ερευνητές καθορίσουν το κατάλληλο μέτρο της υποτροπής, παραμένει το εξίσου σημαντικό ζήτημα του καθορισμού της καλύτερης μεθόδου για την αξιολόγηση της σχέσης ανάμεσα στην επανορθωτική δικαιοσύνη και την υποτροπή.²³⁹ Η απόφαση σχετικά με το τι λειτουργεί στην πρόληψη του εγκλήματος απαιτεί την εφαρμογή αυστηρών/ σοβαρών μεθόδων για τον καθορισμό των προγραμμάτων που έχουν μία αποδεδειγμένη επίδραση στην πρόληψη του εγκλήματος και της παραβατικότητας²⁴⁰. Ο πιο συνηθισμένος τρόπος διερεύνησης της σχέσης μεταξύ της επανορθωτικής δικαιοσύνης και της πρόληψης της υποτροπής είναι το πειραματικό πεδίο (field experimental) το οποίο επιχειρεί να καταδείξει πώς η επανορθωτική δικαιοσύνη συγκρίνεται με τις παραδοσιακές παρεμβάσεις. Το μοντέλο αυτό στηρίζεται στη βασική λογική του αιτίου και του αιτιατού και τα αποτελέσματα συνάγονται από τη σύγκριση των μελών ενός πληθυσμού με ένα συγκεκριμένο χαρακτηριστικό και των μελών που δεν το έχουν²⁴¹. Έτσι, τυχαία επιλεγμένοι δράστες που παραπέμπονται σε ένα πρόγραμμα επανορθωτικής δικαιοσύνης και αποτελούν την πειραματική ομάδα (experimental or treatment group) συγκρίνονται με επίσης τυχαία επιλεγμένους δράστες που ακολουθούν την παραδοσιακή οδό του δικαστηρίου αποτελώντας την ομάδα ελέγχου. Ειδικότερα, τα ποσοστά επανακαταδίκης της ομάδας των δραστών που είχε την εμπειρία της επανορθωτικής δικαιοσύνης συγκρίνονται με τα ποσοστά επανακαταδίκης της ομάδας ελέγχου που πρέπει να είναι όσο πιο όμοια γίνεται με την πειραματική ομάδα προκειμένου να ελαχιστοποιηθεί η επίδραση άσχετων παραγόντων που λαμβάνουν χώρα την ίδια περίοδο.²⁴² Ωστόσο, και η προσέγγιση αυτή μολονότι είναι ίσως η πιο αξιόπιστη παρουσιάζει σημαντικές

²³⁹ Στο ίδιο, σελ. 429

²⁴⁰ Latimer, J., Dowden, G., Muisse, D., The effectiveness of restorative practices: A meta-analysis, *The Prison Journal*, Vol. 85 No.2, June 2005, pp. 127 -144(130)

²⁴¹ Sherman, L., Strang, H., *Restorative Justice: The evidence*, The Smith Institute, 2007, σελ. 48

²⁴² Shapland, J., Atkinson, A., Atkinson, H., Dignan, J., Edwards, L., Hibbert, J., Howes, M., Johnstone, J., Robinson, G. and Sorsby, A., Does restorative justice affect reconviction? The fourth report from the evaluation of three themes, Ministry of Justice Research Series 10/08, June 2008, σελ. i

αδυναμίες και ιδιαίτερα το γεγονός ότι αυτό το είδος της έρευνας δεν μπορεί να μειώσει εντελώς το πρόβλημα της προκατάληψης²⁴³, ενώ υπάρχει ζήτημα και ως προς τα κριτήρια επιλογής του δείγματος.

4. Οι ψυχολογικές επιδράσεις της επανορθωτικής δικαιοσύνης

Διάφορες μελέτες έχουν αποδείξει ότι οι συνεδρίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης έχουν μεγαλύτερη θετική επίδραση σε μία σειρά ψυχολογικών χαρακτηριστικών του δράστη σε σχέση με τη διαδικασία του δικαστηρίου²⁴⁴. Ένα πρώτο σημαντικό πλεονέκτημα της επανορθωτικής δικαιοσύνης είναι ότι οι διαδικασίες της είναι σχεδιασμένες με τέτοιο τρόπο ώστε να επιτρέπουν στους δράστες να επανασυνδεθούν με τους «σημαντικούς άλλους» στις ζωές τους μετά τη διάπραξη του εγκλήματος. Βλέποντας ότι οι άνθρωποι που αγαπούν και σέβονται τους αγαπούν και τους σέβονται και αυτοί και παρόλο που καταδικάζουν τη συμπεριφορά τους δεν τους αντιμετωπίζουν παρόλ' αυτά ως «κακά» άτομα, οι δράστες επανιδρύουν συνδέσμους με τους σημαντικούς άλλους²⁴⁵. Η επιθυμία τους να διατηρήσουν τους δεσμούς τους με τα άτομα αυτά αλλά και μία θετική εικόνα του εαυτού τους, τους ενθαρρύνει να μην εγκληματήσουν ξανά. Δεδομένου ότι η διατήρηση αυτών των δεσμών αποτελεί έναν ψυχολογικό μηχανισμό είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι τα επιχειρήματα της επανορθωτικής δικαιοσύνης βασίζονται στις κοινωνιολογικές θεωρίες για την αξία των κοινωνικών δεσμών με τους άλλους.²⁴⁶

²⁴³ Hennessey, H., ό.π., σελ. 431

²⁴⁴ Tyler, T., Sherman, L., Strang, H., Barnes, G., Woods, D., Reintegrative Shaming, Procedural Justice, and Recidivism: The Engagement of Offenders ' Psychological Mechanisms in the Canberra RISE Drinking –and- Driving Experiment, *Law & Society Review*, Volume 41, Number 3(2007), pp. 553 – 586(555)

²⁴⁵ Αντίθετα με ό, τι συμβαίνει μετά τη φυλάκιση

²⁴⁶ Tyler, T., Sherman, L., Strang, H., Barnes, G., Woods, D., ό.π., σελ.555

Οι συνεδρίες, όμως, της επανορθωτικής δικαιοσύνης προβλέπεται να οδηγήσουν σε μακροπρόθεσμη συμμόρφωση των δραστών προς τον νόμο και για τον λόγο ότι αξιολογούνται από τους δράστες ως διαδικαστικά δίκαιοι τρόποι απάντησης στις προσβολές τους. Οι θεωρίες για την «Διαδικαστική Δικαιοσύνη» («Procedural Justice») υποστηρίζουν, όπως αναλυτικά θα δούμε παρακάτω, ότι η εμπειρία δίκαιων διαδικασιών οδηγεί τους δράστες να αναγνωρίσουν και να αποδεχθούν την νομιμότητα του νόμου και των νομικών αρχών και τους γεννά μία μεγαλύτερη επιθυμία να υπακούσουν τον νόμο επιδεικνύοντας μία νομοταγή συμπεριφορά.²⁴⁷

Επιπλέον, η επαφή των δραστών με το θύμα ή τα θύματα της εγκληματικής τους πράξης τους βοηθά να αντιληφθούν την πραγματική βλάβη που προκάλεσε η πράξη τους. Κάποιοι δράστες χρησιμοποιούν τεχνικές εξουδετέρωσης προκειμένου να ελαχιστοποιήσουν την βλάβη που προκλήθηκε από την πράξη τους. Ωστόσο, όταν έρχονται αντιμέτωποι με τα θύματά τους, τα οποία εκφράζουν ενώπιον τους τα συναισθήματά τους από την αρνητική εμπειρία του εγκλήματος, αδυνατούν να τις ενεργοποιήσουν. Αυτή η κατανόηση εκ μέρους του δράστη του μεγέθους της ζημίας που προκάλεσε η συμπεριφορά του είναι βασική για την μείωση του κινδύνου της υποτροπής. Η παρατήρηση των συναντήσεων αλλά και η ανάλυση συνεντεύξεων διαμεσολαβητών και δραστών καταδεικνύουν ότι η πλειοψηφία των τελευταίων επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από τη συνάντησή τους με τα θύματα. Θεωρούν την συνάντηση αυτή μια δύσκολη και συναισθηματική εμπειρία και αποτελεί πρόκληση γι' αυτούς το γεγονός ότι οι τυπικές δικαιολογίες δεν αρκούν για να εξουδετερώσουν τον πραγματικό πόνο που προκάλεσαν οι πράξεις τους. Παρότι οι περισσότεροι δράστες υποστηρίζουν ότι η συνάντηση με τα θύματα αποτέλεσε μια δυσκολότερη εμπειρία σε σχέση με τη διαδικασία του ακροατηρίου, έχουν μία πιο θετική εικόνα για τον εαυτό τους μετά από αυτήν. Το ερώτημα που παραμένει, ωστόσο, είναι για πόσο καιρό – και αν τελικά θα κατορθώσει – ένα τέτοιο αποτέλεσμα

²⁴⁷ Στο ίδιο, σελ. 556

να διαρκέσει αφότου οι δράστες επιστρέψουν στις προηγούμενες συνήθειες και συναναστροφές τους.²⁴⁸

Τελικά, οι διαδικασίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης δημιουργούν στους δράστες την πεποίθηση ότι το ποινικό σύστημα είναι δίκαιο και ότι ο νόμος είναι σεβαστός και πρέπει να υπακούεται, καθώς αισθάνονται ικανοποίηση από την εμπλοκή τους στη διαχείριση της υπόθεσης και τη δυνατότητα που τους δίνεται να πουν τη δική τους πλευρά της ιστορίας, η οποία λαμβάνεται υπόψη. Οι επανορθωτικές διαδικασίες βέβαια έχουν θετική επίδραση και στην ψυχολογία του θύματος, το οποίο αισθάνεται λιγότερο αναστατωμένο από το έγκλημα και λιγότερο φοβισμένο για μελλοντική θυματοποίησή του. Μετά το πέρας της διαδικασίας τα θύματα αισθάνονται και αυτά ότι το αποτέλεσμα είναι δίκαιο και ικανοποιητικό, ότι οι δράστες λογοδότησαν για τις πράξεις τους αλλά και ότι η συμπεριφορά τους βελτιώθηκε.

Ένα μεγάλο πλεονέκτημα, συνεπώς, της επανορθωτικής δικαιοσύνης σε σύγκριση με την παραδοσιακή ποινική δικαιοσύνη είναι ότι διαχειρίζεται τις συναισθηματικές διαστάσεις του εγκλήματος και του ελέγχου του. Η κατανόηση των διαφορετικών ρόλων που τα συναισθήματα παίζουν σε τέτοιες διαδικασίες φαίνεται απαραίτητη για την κατανόηση της επίδρασης που οι τελευταίες έχουν στις μελλοντικές ζωές των θυμάτων και των δραστών. Η ντροπή – ενοχή αποτελεί ένα κεντρικό ζήτημα σε αυτές επειδή οι κατάλληλες απαντήσεις στο έγκλημα - ακόμα κι αν δεν το επιδιώκουν άμεσα - έχουν μία επίδραση στον τρόπο με τον οποίο οι δράστες βλέπουν τους εαυτούς τους. Για να είναι επιτυχημένες οι παρεμβάσεις και συγκεκριμένα οι αποκαταστατικές πρέπει να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο οι δράστες διαχειρίζονται το συναίσθημα της ντροπής και το μετουσιώνουν σε έναν θετικό, νομοταγή εαυτό.²⁴⁹

²⁴⁸ Marshall, T., ό.π., σελ. 18

²⁴⁹ Harris, N., Walgrave, L., Braithwaite, J., Harris, N., Walgrave, L., Braithwaite, J., «Emotional dynamics in restorative conferences», *Theoretical Criminology*, Vol. 8(2):191 – 210(204)

5. Θεωρίες για την επανορθωτική δικαιοσύνη

Ένα σύνολο θεωριών προσφέρουν μία εξήγηση σχετικά με το γιατί οι διαδικασίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης μπορεί να είναι αποτελεσματικές στην μείωση του εγκλήματος επιτυγχάνοντας ένα άλλο είδος αποκατάστασης.

5.1. Η θεωρία της «Reintegrative Shaming»²⁵⁰

Από θεωρητική άποψη, η καλύτερη και γνωστότερη προσπάθεια να εξηγηθεί η επίδραση των πρακτικών της επανορθωτικής δικαιοσύνης στην υποτροπή των συμμετεχόντων δραστήων βρίσκεται στη θεωρία της «reintegrative shaming» του Braithwaite. Το 1989 ο Braithwaite μέσα από το έργο του «Crime, Shame and Reintegration» πρότεινε τη θεωρία της «reintegrative shaming», η οποία επιχειρεί να δώσει μία εξήγηση για το γιατί οι επανορθωτικές διαδικασίες προλαμβάνουν το έγκλημα πιο αποτελεσματικά από ότι οι ανταποδοτικές διαδικασίες.

Η θεωρία αυτή, η οποία θεωρήθηκε ότι αποτελεί θεωρία ελέγχου του εγκλήματος²⁵¹ προσανατολισμένη στην πρόληψη της υποτροπής παρουσιάστηκε σαν μία αποτελεσματική πρακτική για την πρόληψη του εγκλήματος που εφαρμόζεται τόσο πριν από την εκδήλωση του εγκληματικού γεγονότος όσο και ως απάντηση σε αυτό. Ο Braithwaite διαχωρίζει την «reintegrative shaming» από την «disintegrative shaming» (στιγματισμό) που κινδυνεύει να κάνει τα προβλήματα του εγκλήματος χειρότερα. Η «reintegrative shaming» υποδηλώνει, όπως ο ίδιος υποστηρίζει, την απόρριψη μιας πράξης μέσα από τον παράλληλο σεβασμό του δράστη και την επανένταξή του στη στοργική κοινότητα που νοιάζεται για τα μέλη της. Αντίθετα, η «disintegrative shaming» προκαλεί τον στιγματισμό και δεν σέβεται το άτομο, το οποίο αντιμετωπίζει σαν πρόβλημα.

²⁵⁰ Λόγω αδυναμίας ακριβούς απόδοσης του όρου στα ελληνικά, αποδίδουμε την έννοιά του περιφραστικά ως «θεωρία της επανένταξης μέσω της ντροπής».

²⁵¹ Robinson, G., Shapland, J., ό.π., σελ. 343

Η προσέγγιση της επανορθωτικής δικαιοσύνης δίνει ιδιαίτερη σημασία στις κοινωνικές διαδικασίες της απόρριψης της άδικης πράξης. Στο επανορθωτικό πλαίσιο, όπου πρωταρχικός στόχος είναι η αποκατάσταση της βλάβης, δίνεται μεγάλη έμφαση στις μορφές της απόρριψης που είναι περισσότερο επανενταξιακές παρά στιγματιστικές.²⁵² Έτσι, η θεωρία της «reintegrative shaming» επιχειρεί να θέσει σε σύγκριση τις κοινωνικές απαντήσεις στο έγκλημα σε δύο διαστάσεις: στο βαθμό στον οποίο δηλώνουν απόρριψη μιας προσβολής και στο βαθμό στον οποίο μπορούν να το κάνουν αυτό επανενταξιακά.²⁵³

Παρόλο που η θεωρία του Braithwaite διαπνέει όλα τα παραδείγματα της επανορθωτικής δικαιοσύνης, επηρέασε σε μεγαλύτερο βαθμό την ανάπτυξη της συνεδρίας, ενός μοντέλου της επανορθωτικής δικαιοσύνης που εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στις αρχές της δεκαετίας του '90 στην πόλη Wagga Wagga της Αυστραλίας. Ο Braithwaite όρισε την «reintegrative shaming» - σε αντίθεση με την στιγματιστική που κατά κανόνα προκαλούν τα ποινικά δικαστήρια – ως την «απόρριψη που διανέμεται σε μια διαρκή σχέση με τον δράστη και η οποία βασίζεται στο σεβασμό ντροπή που επικεντρώνεται στο κακό της πράξης παρά στον δράστη σαν ένα ανεπανόρθωτα κακό άτομο». Πρότεινε επίσης ότι η «reintegrative shaming» μπορεί να αποτελέσει ένα αποτελεσματικό μέτρο απόδοσης ενοχής και πρόκλησης μεταμέλειας από μέρους του δράστη, όπως επίσης και έναν προάγγελο συγχώρεσης, αποδοχής και επανένταξης στην νομοταγή κοινότητα. Όπως εξηγεί στο πρωτότυπο άρθρο του, η «reintegrative shaming» αφορά την κατασκευή συνείδησης και μπορεί να αποτελέσει μία επαναβεβαίωση της ηθικής του δράστη. Αυτή η ανασυγκροτημένη ηθική ή συνείδηση εξυπηρετεί συνακόλουθα την αναχαίτιση της μελλοντικής παραβατικής συμπεριφοράς.²⁵⁴

²⁵² Harris, N., Walgrave, L., ό.π., σελ. 192

²⁵³ Στο ίδιο, σελ. 197

²⁵⁴ Robinson, G., Shapland, J., ό.π., σελ. 343

Στις συνεδρίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης προσκαλούνται τα θύματα και οι υποστηρικτές τους να συναντηθούν με το δράστη και τους ανθρώπους που αυτός σέβεται και νοιάζονται γι' αυτόν (και τα οποία μπορεί να είναι πρόσωπα από το στενό οικογενειακό του περιβάλλον και όχι μόνο). Η ομάδα συζητά τις συνέπειες που είχε για όλους το έγκλημα, περιγράφει τα συναισθήματα των ατόμων που βλάφθηκαν από αυτήν, αλλά και προσπαθεί να βρει τον τρόπο με τον οποίο μπορεί η ζημία να αποκατασταθεί και να προληφθεί η υποτροπή. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, η συζήτηση σχετικά με τις συνέπειες που είχε το έγκλημα για τα θύματα δημιουργεί αισθήματα ντροπής στο δράστη, όμως η παρουσία και η υποστήριξη των δικών του ανθρώπων βοηθά ουσιαστικά την επανένταξή του στην κοινότητα.²⁵⁵

Οι σημαντικοί άλλοι για τον δράστη και η κοινότητα (η οποία νοιάζεται για τα μέλη της) παίζουν σημαντικό ρόλο στη θεωρία της «reintegrative shaming» διότι η ηθική απόρριψη της πράξης από εκείνους που ο δράστης σέβεται και εμπιστεύεται είναι πιο πιθανό να σημαίνει κάτι γι' αυτόν από ότι η απόρριψη της πράξης από έναν δικαστή, με τον οποίο ο δράστης δεν έχει καμία προσωπική σχέση.²⁵⁶ Με άλλα λόγια, δεν είναι η ντροπή που προκαλεί η αστυνομία ή οι δικαστές που μπορεί να επηρεάσει τους ανθρώπους, αλλά η ντροπή στα μάτια αυτών που σέβονται και εμπιστεύονται²⁵⁷. Είναι σημαντικό ότι στο πλαίσιο της θεωρίας της «reintegrative shaming», η κρίση της κοινότητας για την πράξη δεν είναι ένα έναυσμα για την πρόκληση πόνου και την επιβολή ανταποδοτικής τιμωρίας. Αντίθετα, επιδιώκεται η πραγματοποίηση μίας εκπαιδευτικής και επανενταξιακής λειτουργίας και συγκεκριμένα να πειστεί ο δράστης να δεχθεί την κρίση της κοινότητας για την συμπεριφορά του και να ενεργήσει στο μέλλον έχοντας αυτή την κρίση κατά νου.²⁵⁸

²⁵⁵ Braithwaite, J., 2002, ό.π., σελ. 74

²⁵⁶ Robinson, G., Shapland, J., ό.π., σελ. 343

²⁵⁷ Braithwaite, J., 2002, ό.π., σελ. 74

²⁵⁸ Robinson, G., Shapland, J., ό.π., σελ. 343

Μία κριτική που δέχεται η θεωρία αυτή είναι ότι δίνει πολύ έμφαση στο συναίσθημα της ντροπής. Ένα μέρος θεωρητικών έχουν υποστηρίξει ότι η μεταμέλεια μπορεί να αποτελέσει ένα πιο δυναμικό συναίσθημα στην πρόκληση επανορθωτικών απαντήσεων.²⁵⁹ Επιπλέον, όπως υποστηρίζει ο Dignan, το κείμενο του Braithwaite ήταν πολύ επικεντρωμένο στον δράστη δίνοντας λίγη μόνο προσοχή στο βασικό ρόλο που τα θύματα κατέχουν στις διαδικασίες της «reintegrative shaming». Παρόλ' αυτά, ο Braithwaite αναγνώρισε στην μετέπειτα δουλειά του έναν ρόλο για τα θύματα στη διαδικασία της διαπόμπευσης, τα οποία επισήμαιναν στον δράστη τις «παράπλευρες απώλειες» της προσβολής, που μπορεί να ήταν φόβος, υλική ή ηθική βλάβη ως απόρροια της πράξης. Η σημασία της διαδικασίας αυτής έγκειται στο ότι ο δράστης ερχόμενος αντιμέτωπος με την προσωπική μαρτυρία του θύματος, είναι λιγότερο πιθανό να ενεργοποιήσει «τεχνικές ουδετεροποίησης» προκειμένου να ελαχιστοποιήσει τη σημασία της βλάβης που προκλήθηκε από την άδικη πράξη και είναι περισσότερο πιθανό να καταφέρει να αντιμετωπίσει τις συνέπειες της πράξης του.²⁶⁰

5.2. Η θεωρία της διαδικαστικής δικαιοσύνης (Procedural Justice Theory)

Η θεωρία της «διαδικαστικής δικαιοσύνης» επιχειρεί να δώσει μία εξήγηση για το πώς μία δίκαιη διαδικασία απονομής δικαιοσύνης μπορεί να οδηγήσει στην αποδοχή της απόφασης από τον δράστη και την μελλοντική συμμόρφωσή του προς τους κανόνες. Έχει πράγματι παρατηρηθεί ότι οι δράστες είναι λιγότερο πιθανό να εγκληματήσουν ξανά όταν ενεργοποιούνται οι ψυχολογικές διαδικασίες που συνδέονται με την διαδικαστική δικαιοσύνη.

²⁵⁹ Harris, N., Walgrave, L., Braithwaite, J, ό.π., σελ. 197

²⁶⁰ Robinson, G., Shapland, J., ό.π., σελ. 343

νη.²⁶¹ Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία για τη θεωρία αυτή είναι να νιώσουν οι πολίτες ότι αντιμετωπίζονται δίκαια και με σεβασμό και να κατανοήσουν το τι συμβαίνει στη διαδικασία.

Οι συνεδρίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης εμφανίζουν πολλά από τα χαρακτηριστικά που συνδέονται με την διαδικαστική δικαιοσύνη. Δίνουν στους άμεσα ενδιαφερόμενους την ευκαιρία να συμμετάσχουν παρουσιάζοντας την υπόθεσή τους και να ασκήσουν επιρροή στον τρόπο με τον οποίο θα επιλυθεί η υπόθεση. Επιπλέον, επιτρέπουν στα άτομα που συμμετέχουν να διαπιστώσουν ότι οι αποφάσεις λαμβάνονται με τρόπους σύμφωνους με τους νόμους και χωρίς προκαταλήψεις και αφήνουν τους δράστες να αξιολογήσουν την αξιοπιστία των αρχών ενώ δίνουν παράλληλα την ευκαιρία στις αρχές να δείξουν σεβασμό στους δράστες σαν άτομα και στα δικαιώματά τους.²⁶²

Οι παραπάνω ισχυρισμοί επιβεβαιώνονται μάλιστα από τα αποτελέσματα ενός πειράματος στην Canberra το οποίο κατέδειξε ότι οι δράστες ήταν πιο πιθανό να κατανοήσουν τι συμβαίνει στις συνεδρίες παρά στα δικαστήρια, ότι αισθάνθηκαν πιο δυνατοί να εκφράσουν τις θέσεις τους και ότι είχαν περισσότερο χρόνο να το κάνουν, ότι αισθάνθηκαν ότι τα δικαιώματά τους έγιναν σεβαστά, ότι μπόρεσαν να διορθώσουν λάθη ως προς τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, ότι τους αντιμετώπισαν με σεβασμό και ότι ήταν λιγότερο πιθανό να αισθανθούν ότι βρίσκονται σε μειονεκτική θέση εξαιτίας της ηλικίας, του εισοδήματος, του φύλου, της φυλής ή κάποιου άλλου λόγου.²⁶³

Η «reintegrative shaming» που παρουσιάστηκε παραπάνω βασίζεται στην ιδέα ότι η απόρριψη της εγκληματικής πράξης εκφράζεται μέσα σε ένα πλαίσιο σεβασμού για τον δράστη, ένας βασικός τρόπος έκφρασης του οποίου είναι το να είναι κανείς δίκαιος, να ακούει τους άλλους, να τους εμπλέκει στη διαδικασία και να μην διάκειται εναντίον τους αρνητικά

²⁶¹ Tyler, T., Sherman, L., Strang, H., Barnes, G., Woods, D., ό.π., σελ. 557

²⁶² Στο ίδιο, σελ. 556 - 557

²⁶³ Braithwaite, J., 2002, ό.π., σελ. 78

εξαιτίας της ηλικίας, του φύλου ή της φυλής. Κατά έναν ευρύτερο τρόπο η διαδικαστική δικαιοσύνη εκφράζει σεβασμό. Μπορεί οι συνεδρίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης να μην παρέχουν όλες τις διαδικαστικές εγγυήσεις που παρέχουν οι διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα ενώπιον του δικαστηρίου, ωστόσο ένα θεωρητικό υπόβαθρο υποστηρίζει ότι οι δράστες και τα θύματα τις αντιλαμβάνονται ως περισσότερο δίκαιες. Εξάλλου, ενώ στις ποινικές δίκες προσέρχονται άτομα που μπορούν να προκαλέσουν τη μέγιστη βλάβη στην άλλη πλευρά, οι συνεδρίες είναι δομικά πιο δίκαιες γεγονός που οφείλεται στα άτομα που συμμετέχουν και τα οποία είναι αυτά που μπορούν να παράσχουν τη μεγαλύτερη υποστήριξη στη δική τους πλευρά (του θύματος ή του δράστη). Με άλλα λόγια, όσοι είναι παρόντες αναμένεται να είναι δίκαιοι και συνεπώς τείνουν να θέλουν να είναι και δίκαιοι.

Δεδομένου ότι υπάρχει πλέον ισχυρή απόδειξη ότι οι διαδικασίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης γίνονται αντιληπτές ως δικαιότερες από αυτούς που εμπλέκονται σε αυτές και ισχυρή απόδειξη ότι η αντίληψη της δικαιοσύνης ως πραγματικά δίκαιης βελτιώνει τη συμμόρφωση προς τον νόμο, συνάγεται ότι οι διαδικασίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης έχουν την δύναμη να πετύχουν τη συμμόρφωση προς τον νόμο.²⁶⁴

5.3. Η θεωρία της ανομολόγητης ντροπής (The theory of unacknowledged shame)

Οι θεωρητικοί που εργάστηκαν για τη θεωρία της κοινωνικής επιρροής (affect theory) του Sylvan Tomkins και κυρίως οι Donald Nathanson (1992) και οι David Moore και Forsythe (1995) έχουν μία θεωρητική οπτική πάνω στο γιατί η επανορθωτική δικαιοσύνη πρέπει να μειώσει το έγκλημα βασιζόμενη περισσότερο στη φύση της ντροπής/διαπόμπευσης σαν επίδραση παρά στην διαπόμπευση, την επανένταξη και τον στιγματισμό σαν πρακτικές. Σύμ-

²⁶⁴ Στο ίδιο, σελ. 79

φωνα με αυτή την προσέγγιση, η ντροπή μπορεί να αποδειχθεί ένα καταστροφικό συναίσθημα επειδή μπορεί να ωθήσει κάποιον να επιτεθεί στους άλλους και στον εαυτό του, καταστάσεις και συμπεριφορές που μπορούν να οδηγήσουν στο έγκλημα.

Από αυτή την οπτική, συνεπώς, είναι απαραίτητη μία διαδικασία που να επιτρέπει στους δράστες να αντιμετωπίσουν την ντροπή που αναπόφευκτα αισθάνεται κανείς σε κάποιο βαθμό όταν διαπράττει ένα σοβαρό αδίκημα. Η άρνηση κάποιου, αντίθετα, να ντραπεί, σύμφωνα με τον Scheff δεν είναι μία προσαρμοστική απάντηση, αφού η ντροπή αποτελεί ένα φυσιολογικό συναίσθημα που οι υγιείς άνθρωποι πρέπει να αισθάνονται, τόσο ζωτικό για να μας κινητοποιεί να διατηρούμε τους κοινωνικούς δεσμούς όσο ζωτικός είναι ο φόβος για να μας κινητοποιεί να αποφεύγουμε τον κίνδυνο.²⁶⁵

Σύμφωνα με τα λόγια των Retzinger και Scheff, αν θέλουμε έναν κόσμο με λιγότερη βία και λιγότερη κατάχρηση κυριαρχίας στους άλλους, χρειάζεται να πάρουμε στα σοβαρά διαδικασίες που ενθαρρύνουν την αποδοχή της στοργικής συμπεριφοράς έτσι ώστε οι πολίτες να νιώθουν περήφανοι επειδή είναι στοργικοί και όχι κυριαρχικοί. Αντίθετα, για την κυριαρχική συμπεριφορά χρειαζόμαστε διαδικασίες απόρριψής της. Οι Retzinger και Scheff θεωρούν ότι οι συνεδρίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης έχουν πράγματι τη δυνατότητα να θεσμοθετήσουν την περηφάνια και το συναίσθημα της ντροπής που επουλώνει τους κατεστραμμένους κοινωνικούς δεσμούς.²⁶⁶

5.4. Η θεωρία της περιφρόνησης (Defiance Theory)

«Η έλλειψη σεβασμού γεννά περιφρόνηση» ισχυρίζεται ο Howard Zerk και λίγα πράγματα εκφράζουν τόσο αποτελεσματικά την έλλειψη σεβασμού όσο η ποινική εκμετάλ-

²⁶⁵ Στο ίδιο, σελ. 79

²⁶⁶ Στο ίδιο, σελ. 80

λευση ενός ανθρωπίνου πλάσματος. Σύμφωνα με τον L. Sherman, οι ποινές είτε 1. προκαλούν μελλοντική περιφρόνηση του νόμου στο βαθμό που οι δράστες εκλαμβάνονται τη διαδικασία επιβολής κυρώσεων ως μη νόμιμη, που έχουν αδύναμους δεσμούς με τους φορείς επιβολής κυρώσεων και την κοινότητα και που αρνούνται την ντροπή τους και αισθάνονται υπερήφανοι για την απομόνωσή τους από την τιμωρητική κοινότητα, είτε 2. παράγουν μελλοντική αποτροπή της παράβασης του νόμου στο βαθμό που οι δράστες εκλαμβάνουν τη διαδικασία επιβολής κυρώσεων ως νόμιμη, που έχουν ισχυρούς δεσμούς με τους φορείς επιβολής κυρώσεων και την κοινότητα και αποδέχονται την ντροπή τους και παραμένουν περήφανοι για το δεσμό τους με την κοινότητα είτε τέλος, 3. είναι χωρίς σημασία για την μελλοντική παραβίαση του νόμου στο βαθμό που οι παράγοντες που ενθαρρύνουν την περιφρόνηση ή την αποτροπή είναι ομοιόμορφα αντισταθμισμένοι.

Αυτό που ο Sherman υποθέτει είναι ότι οι διαδικασίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης είναι πιο πιθανό να συναντήσουν τις συνθήκες της δεύτερης πρότασης σε σχέση με τις παραδοσιακές τιμωρητικές διαδικασίες και τα μέχρι σήμερα στοιχεία πράγματι υποστηρίζουν αυτή τη υπόθεση. Οι επανορθωτικές διαδικασίες απολαμβάνουν την νομιμοποίησή τους από τους πολίτες, καθώς είναι καλύτερα σχεδιασμένες για να ενδυναμώσουν αυτούς με τους ισχυρούς δεσμούς με τον δράστη και επειδή ξεπερνούν το δικαστήριο στην πρόκληση της αναγνώρισης και της απόρριψης της ντροπής για τις άδικες πράξεις.

6. Η αποτελεσματικότητα της επανορθωτικής δικαιοσύνης: εμπειρικά δεδομένα

6.1. Η ικανοποίηση των δραστών από την διαδικασία

Δεδομένου ότι όπως είδαμε, οι δράστες είναι πιο πιθανό να ανταποκριθούν θετικά στην ποινική διαδικασία όταν την αντιλαμβάνονται ως δίκαιη και να ακολουθήσουν μετέπει-

τα μια νομοταγή συμπεριφορά, αξίζει να αναφέρουμε ορισμένα ερευνητικά πορίσματα τα οποία επιβεβαιώνουν τον ισχυρισμό για την αντίληψη των δραστών περί της δικαιοσύνης της επανορθωτικής διαδικασίας.

Η εθνογραφική μελέτη των Moore και Forsythe²⁶⁷ συμπεραίνει ότι οι περισσότεροι δράστες, όπως και θύματα είχαν την εμπειρία μιας αρκετά έντονης «διαδικαστικής, υλικής και ψυχολογικής δικαιοσύνης» κατά την παρακολούθηση των συνεδριών της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Ο Umbreit²⁶⁸ από την πλευρά του, διαπίστωσε από την έρευνά του σε διάφορες περιοχές των ΗΠΑ ένα ποσοστό αντίληψης της δικαιοσύνης εκ μέρους των δραστών στα προγράμματα διαμεσολάβησης δράστη – θύματος της τάξης του 89% σε σύγκριση με ποσοστό 78% στις μη διαμεσολαβούμενες υποθέσεις. Επίσης, ο Umbreit²⁶⁹ σε τέσσερις καναδικές μελέτες κατέγραψε ότι οι δράστες αντιλαμβάνονταν τη δικαιοσύνη της διαμεσολάβησης δράστη – θύματος κατά 80% και κατά 89% σε δύο αγγλικές πόλεις. Το Υπουργείο Δικαιοσύνης στη Δυτική Αυστραλία το 1994, κατέγραψε ικανοποίηση των δραστών σε ποσοστό 95% από το πρόγραμμα αποκαταστατικής δικαιοσύνης που παρακολούθησαν (Juvenile Justice Teams). Οι McCold and Wachtel²⁷⁰ κατέγραψαν ικανοποίηση των δραστών σε ποσοστό 97% από τον τρόπο με τον οποίο η υπόθεση τους αντιμετωπίστηκε και σε ποσοστό 97% από τη δικαιοσύνη του προγράμματος της συνεδρίας που διενεργήθηκε από την αστυνομία στη Βη-θλεέμ, ένα καλύτερο αποτέλεσμα από ότι στις τέσσερις συγκρινόμενες περιπτώσεις της Βη-

²⁶⁷ Moore, David B., Forsythe L., *A New Approach to Juvenile Justice: An Evaluation of Family Conferencing in Wagga Wagga*, Wagga Wagga: Charles Sturt University, 1995, σελ. 248

²⁶⁸ Umbreit M., "Mediating Victim-Offender Conflict: From Single-Site to Multi-Site Analysis in the U.S." In *Restorative Justice on Trial: Pitfalls and Potentials of Victim-Offender Mediation-International Research Perspectives*, Dordrecht and Boston: Kluwer, edited by H. Messmer and H. U. Otto, 1992

²⁶⁹ Umbreit M., "Restorative Justice through Juvenile Victim-Offender Mediation." In *Restorative Juvenile Justice: Repairing the Harm of Youth Crime*, Monsey, N.Y., edited by G. Bazemore and L. Walgrave: Criminal Justice Press, 1999

²⁷⁰ McCold, Paul, Wachtel B., "Restorative Policing Experiment: The Bethlehem Pennsylvania Police Family Group Conferencing Project." Report, Pipersville, Pa.: Community Service Foundation, 1998, σελ. 59-61

θλεέμ που ακολούθησαν την οδό του δικαστηρίου. Οι Coats και Gehm²⁷¹ βασιζόμενοι στη μελέτη 27 προγραμμάτων στην Indiana και το Ohio διαπίστωσαν 83% ικανοποίηση των δραστών από την εμπειρία της συμφιλίωσης δράστη - θύματος. Οι Smith, Blagg, και Derricourt²⁷², σε μία περιορισμένη έρευνα των πρώτων χρόνων ενός προγράμματος διαμεσολάβησης στο νότιο Yorkshire, βρήκαν ότι οι 10 από τους 13 δράστες ήταν ικανοποιημένοι με την εμπειρία της μεσολάβησης και αισθάνθηκαν ότι τους βοήθησε να αλλάξουν τη συμπεριφορά τους. Ο Dignan²⁷³, στη βάση ενός τυχαίου δείγματος δραστών (n = 50) που συμμετείχαν στις διαμεσολαβήσεις δράστη – θύματος στο Kettering, Northamptonshire, διαπίστωσε ότι το 96% των δραστών ήταν είτε ικανοποιημένοι είτε πολύ ικανοποιημένοι από τη διαδικασία. Τέλος, ένα από τα θετικότερα αποτελέσματα ήταν αυτό του Queensland Department of Justice Conferencing Program το οποίο αφορούσε 113 ανήλικους δράστες, το 98% των οποίων θεώρησε τη συνεδρία που παρακολούθησε δίκαιη και το 99% αισθάνθηκε ικανοποίηση από τη συμφωνία που επιτεύχθηκε^{274 275}.

6.2. Η επίδραση στην υποτροπή

Σχετικά με το ζήτημα της επίδρασης της επανορθωτικής δικαιοσύνης στην πρόληψη της υποτροπής πολλές έρευνες μαρτυρούν την ύπαρξη θετικών αποτελεσμάτων από τη μεταξύ τους σχέση. Μολονότι οι περισσότερες μέχρι τώρα έρευνες για την επανορθωτική δικαιο-

²⁷¹ Coats, R., Gehm J.. *Victim Meets Offender: An Evaluation of Victim Offender Reconciliation Programs*, Valparaiso, Ind.: PACT Institute of Justice, 1985 και Coats, R., Gehm J.. "An Empirical Assessment." In *Mediation and Criminal Justice*, edited by M. Wright and B. Galaway. London: Sage, 1989

²⁷² Smith, D., H. Blagg, and N. Derricourt. 1985. "Victim-Offender Mediation Project." Report to the Chief Officers' Group, South Yorkshire Probation Service. Cited in *Crime and Accountability: Victim-Offender Mediation in Practice*, edited by T. Marshall and S. Merry. London: Home Office, 1990

²⁷³ Dignan, J., *An Evaluation of an Experimental Adult Reparation Scheme in Kettering*, Northamptonshire. Sheffield: University of Sheffield, Centre for Criminological and Legal Research, 1990

²⁷⁴ Palk G., Hayes H., Prenzler T., "Restorative Justice and Community Conferencing: Summary of Findings from a Pilot Study.", *Current Issues in Criminal Justice* 10:13 8-55, 1998

²⁷⁵ Braithwaite, J., 1999, ό.π., σελ. 27

σύνη αφορούν την αξιολόγηση των επανορθωτικών διαδικασιών από τα θύματα και τους δράστες και την ικανότητά της να αποκαθιστά τις βλάβες που προκλήθηκαν από το έγκλημα, ένας ολοένα και μεγαλύτερος αριθμός ερευνών έχει αρχίσει να αξιολογεί τα αποτελέσματα των επανορθωτικών διαδικασιών και στην υποτροπή. Συνήθως, η σύγκριση γίνεται μεταξύ των αποτελεσμάτων των προγραμμάτων της επανορθωτικής δικαιοσύνης και των διαδικασιών της παραδοσιακής δικαιοσύνης μετά την παρακολούθηση για ορισμένο χρονικό διάστημα δύο ομάδων δραστών, αυτών που παρακολούθησαν κάποιο πρόγραμμα και αυτών που παραπέμφθηκαν στο δικαστήριο.

Πέρα από τις θεωρίες που αναπτύχθηκαν παραπάνω και δίνουν μια εξήγηση για τον τρόπο με τον οποίο η επανορθωτική δικαιοσύνη μπορεί να έχει θετική επίδραση στην πρόληψη της υποτροπής, υπάρχει αναμφισβήτητα και κάποια απόδειξη προερχόμενη από ερευνητικά πορίσματα ικανή να επιβεβαιώσει ότι η επανορθωτική δικαιοσύνη μπορεί πράγματι να οδηγήσει σε μακροπρόθεσμες μειώσεις στην εγκληματική συμπεριφορά.

Στο RISE (Re – integrative Shaming Experiment) που διεξήχθη στην Canberra της Αυστραλίας, οι ερευνητές παρακολούθησαν για χρονικό διάστημα 12 μηνών τέσσερις τύπους δραστών που τυχαία παραπέμφθηκαν στη συνεδρία ή στο δικαστήριο. Αυτό που προέκυψε ήταν ότι οι συνεδρίες αποδείχθηκαν πιο αποτελεσματικές στη μείωση της υποτροπής για τους βίαιους νεαρούς δράστες, αλλά όχι και για τους νεαρούς δράστες περιουσιακών αδικημάτων ή τους οδηγούς υπό την επήρεια αλκοόλ. Πιο συγκεκριμένα, τα ευρήματα του RISE έδειξαν ότι οι βίαιοι δράστες μέχρι την ηλικία των 29 ετών που παραπέμφθηκαν σε συνεδρία διέπραξαν 38 λιγότερες προσβολές μετά το πέρας της συνεδρίας ανά 100 δράστες ετησίως, σε σύγκριση με τους δράστες με ίδια χαρακτηριστικά οι οποίοι παραπέμφθηκαν στο δικαστήριο. Αντίθετα, δεν παρατηρήθηκαν σημαντικές διαφορές στην υποτροπή των δραστών των περιουσιακών αδικημάτων και οι οδηγοί υπό την επήρεια αλκοόλ που παρακολούθησαν τη συνε-

δρία είχαν ένα ελαφρώς (αν και ασήμαντο) υψηλότερο ποσοστό υποτροπής από αυτούς που παραπέμφθηκαν στο δικαστήριο.²⁷⁶

Στην Νέα Νότια Ουαλία, οι Luke & Lind εφάρμοσαν μία αναδρομική ανάλυση σε αρκετές χιλιάδες δραστών που είχαν εγκληματήσει για πρώτη φορά και οι οποίοι είχαν παρακολουθήσει συνεδρία ή είχαν παραπεμφθεί στο δικαστήριο από τις 6 Απριλίου 1997 έως τις 5 Απριλίου 1999. Αυτό που έκαναν ήταν να συγκρίνουν την παραβατικότητα 3 ομάδων δραστών μετά την ποινική παρέμβαση. Πραγματοποιώντας διάφορες συγκρίσεις μεταξύ των ομάδων της συνεδρίας και του δικαστηρίου, οι Luke & Lind κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η παρακολούθηση της συνεδρίας μείωνε τον κίνδυνο υποτροπής σε ποσοστό που κυμαινόταν από 15 έως 20%.²⁷⁷

Στις ΗΠΑ, οι συγκρίσεις μεταξύ των αποτελεσμάτων των συνεδριών της επανορθωτικής δικαιοσύνης και του δικαστηρίου στην υποτροπή έχουν παραγάγει μεικτά αποτελέσματα. Οι McCold και Wachtel με το πείραμα τους (Pennsylvania Restorative Policing Experiment)²⁷⁸ προέβησαν στη σύγκριση της υποτροπής νεαρών δραστών που είχαν παρακολουθήσει συνεδρία και νεαρών δραστών που ακολούθησαν τη δικαστηριακή διαδικασία. Τα αποτελέσματα του προγράμματος μετρήθηκαν μέσα από τη μελέτη των θυμάτων, των δραστών, των γονέων των δραστών και των αστυνομικών υπαλλήλων και από την εξέταση των αποτελεσμάτων των συνεδριών και των επίσημων δικαστικών αποφάσεων. Τα βασικά πορίσματα της έρευνας ναί μεν έδειξαν ότι η υποτροπή ήταν σε σημαντικό βαθμό λιγότερο πιθανή για ορισμένους τύπους δραστών που έλαβαν μέρος στη συνεδρία (π.χ. για τους βίαιους δράστες) από ότι για τους δράστες που παραπέμφθηκαν στο δικαστήριο, οι ερευνητές ωστόσο δεν μπόρεσαν να καταλήξουν στο συμπέρασμα ότι η επίδραση της συνεδρίας οδηγεί στην

²⁷⁶ Hennessey, H., ό.π., σελ. 433

²⁷⁷ Στο ίδιο, σελ. 433

²⁷⁸ McCold, P., Wachtel B., ό.π.

μείωση της υποτροπής.²⁷⁹ Υποστήριξαν ότι η υποτροπή ήταν περισσότερο ένα αποτέλεσμα της επιλογής του δράστη να συμμετάσχει στη συνεδρία, παρά το αποτέλεσμα της συνεδρίας αυτό καθεαυτό.²⁸⁰

Στον Καναδά, οι ερευνητές συνέκριναν την υποτροπή διάφορων ομάδων δραστών που είχαν την εμπειρία της επανορθωτικής δικαιοσύνης και δραστών που είχαν την εμπειρία της παραδοσιακής δικαιοσύνης (Bonta et al. 1998). Το συγκεκριμένο πρόγραμμα (Restorative Resolutions (RR) Programme) σχεδιάστηκε για τους δράστες εκείνους που ήταν πιθανό να λάβουν μία στερητική της ελευθερίας ποινή στο δικαστήριο. Οι δράστες που αναφέρονται στο πρόγραμμα (οι οποίοι παραδέχτηκαν την ενοχή τους) συνεργάστηκαν με το προσωπικό του προγράμματος για να αναπτύξουν ένα «κοινοτικό» σχέδιο διαχείρισης. Όπου τα θύματα ήταν πρόθυμα, ήταν ικανά να συναντήσουν τους δράστες και να συμβάλλουν στην ανάπτυξη των σχεδίων. Δεδομένου ότι η μέση διάρκεια του RR προγράμματος ήταν 28,5 μήνες, οι ερευνητές επέλεξαν να αξιολογήσουν την παραβατικότητα κατά τη διάρκεια του προγράμματος και όχι την παραβατικότητα μετά το πρόγραμμα. Οι δράστες στο πρόγραμμα RR χωρίστηκαν με βάση την ηλικία, την φυλή, το φύλο, τον τύπο της προσβολής αλλά και την πρώτη προσβολή σε 2 ομάδες επιτήρησης και μία ομάδα από έγκλειστους άνδρες δράστες. Τα ευρήματα για την υποτροπή είναι εντυπωσιακά, αφού έδειξαν ότι οι δράστες που παρακολούθησαν το πρόγραμμα είχαν ένα σημαντικά χαμηλότερο ποσοστό υποτροπής κατά τη διάρκεια παρακολούθησης του προγράμματος σε σύγκριση με τους άλλους κατά τη διάρκεια της 18μηνιας παρακολούθησης. Επίσης, ενώ η διαφορά στην υποτροπή μεταξύ των ανδρών δραστών του προγράμματος RR και των ανδρών κρατουμένων δεν ήταν στατιστικά σημαντική

²⁷⁹ Hennessey, H., ό.π., σελ. 433

²⁸⁰ McCold, P., Wachtel B., ό.π.

μετά από 2 μήνες, σημαντικά χαμηλότερα ποσοστά υποτροπής για τους δράστες του προγράμματος παρατηρήθηκαν μετά από 2 χρόνια.²⁸¹

Μία πρόσφατη μετα-ανάλυση που έγινε στον Καναδά από τους Latimer et al.²⁸² καθιστά το ζήτημα της υποτροπής κάπως περίπλοκο. Οι ερευνητές ανέλυσαν 32 «μεγέθη επίδρασης» σε 22 μελέτες που συνέκριναν την επίδραση μίας παρέμβασης επανορθωτικής δικαιοσύνης με την επίδραση άλλων τύπων παρέμβασης στην υποτροπή. Το μέσο μέγεθος επίδρασης ήταν 0,07 γεγονός που σημαίνει ότι τα προγράμματα της επανορθωτικής δικαιοσύνης απέδωσαν έναν μέσο όρο μείωσης στην υποτροπή της τάξης του 7%, σε σύγκριση με άλλα μη επανορθωτικά προγράμματα. Αυτό το αποτέλεσμα είναι ενθαρρυντικό για τους υποστηρικτές της επανορθωτικής δικαιοσύνης και φαίνεται να υποδηλώνει ότι τα προγράμματα της επανορθωτικής δικαιοσύνης μπορούν να μειώσουν το έγκλημα. Παρ' όλ' αυτά, όταν κάποιος θεωρεί ότι τα μεγέθη της επίδρασης κυμαίνονταν από -0,23 σε 0,38 μπορεί να έχει λιγότερη εμπιστοσύνη στη δυνατότητα της επανορθωτικής δικαιοσύνης να προλάβει το έγκλημα. Τα μεγέθη επίδρασης που αναλύθηκαν από τους Latimer et al. καταδεικνύουν την εξαιρετικά μεταβλητή φύση των αποτελεσμάτων του προγράμματος της επανορθωτικής δικαιοσύνης στην υποτροπή. Πράγματι, κάποια προγράμματα μείωσαν την υποτροπή κατά 38%, ενώ άλλα προγράμματα οδήγησαν σε αυξήσεις στην υποτροπή κατά 23%.²⁸³

Αυτά τα αποτελέσματα είναι πολύ παρόμοια με μία προγενέστερη μετα-ανάλυση που πραγματοποιήθηκε στον Καναδά από τους Bonta et al. (1998). Ο Bonta και οι συνεργάτες του διεξήγαν μία περιορισμένη μετα-ανάλυση 14 μελετών για την επανορθωτική δικαιοσύνη και την υποτροπή, τα οποία παρήγαγαν 20 μεγέθη αποτελέσματος. Οι μελέτες επιλέχθηκαν με βάση το αν περιλάμβαναν μία ομάδα σύγκρισης. Το μέσο μέγεθος επίδρασης ήταν .08, το ο-

²⁸¹ Hennessey, H., ό.π., σελ. 434

²⁸² Latimer, J., Dowden, G., Muise, D., ό.π.

²⁸³ Hennessey, H., ό.π., σελ. 434 - 435

ποίο δείχνει ότι τα προγράμματα της επανορθωτικής δικαιοσύνης απέδωσαν κατά μέσο όρο 8% μείωση στην υποτροπή σε σύγκριση με τις παραδοσιακές παρεμβάσεις. Παρ' όλ' αυτά, το εύρος των μεγεθών επίδρασης ήταν ουσιώδες. Τα περισσότερα από τα μεγέθη επίδρασης (15) έδειξαν μειώσεις στην υποτροπή (μεταξύ 1 και 29%), ενώ κάποια άλλα έδειξαν αυξήσεις στην υποτροπή μεταξύ των δραστών της επανορθωτικής δικαιοσύνης (μεταξύ 2 και 45%). Κοιτάζοντας πίσω, τα αποτελέσματα από αυτή την μετα-ανάλυση φαίνονται ενθαρρυντικά και προτείνουν ότι η επανορθωτική δικαιοσύνη έχει τη δυνατότητα να μειώνει το έγκλημα. Παρόλ' αυτά, οι Bonta et al. 1998 επισημαίνουν στους αναγνώστες να μην δείξουν τόσο πολύ πίστη σε αυτά τα ερευνητικά αποτελέσματα καθώς επισήμαναν πολλές μεθοδολογικές αδυναμίες σε σχέση με τις μελέτες που αναλύθηκαν.²⁸⁴

Στη Μ. Βρετανία, οι Miers et al. αξιολόγησαν επτά σχήματα αποκαταστατικής δικαιοσύνης σε όλη την Αγγλία (από τα οποία δύο αφορούσαν ενήλικους δράστες και πέντε ανήλικους) για να μάθουν «ποια στοιχεία ή ποιος συνδυασμός στοιχείων στα σχήματα της αποκαταστατικής δικαιοσύνης είναι πιο αποτελεσματικά στην μείωση του εγκλήματος» αλλά και για να παράσχουν συστάσεις σχετικά με το περιεχόμενο και τις βέλτιστες πρακτικές που πρέπει να ενσωματωθούν στα προγράμματα. Η 15μηνη μελέτη τους βασίστηκε στην αναδρομική εξέταση των ποσοστών επανακαταδίκης ομάδας δραστών που είχαν παρακολουθήσει κάποιο από τα επτά σχήματα επανορθωτικής δικαιοσύνης και μιας ομάδας ελέγχου που δεν είχε ακολουθήσει καμία από αυτές τις διαδικασίες. Παρατήρησαν μία σημαντική διαφορά στην ομάδα που είχε παρακολουθήσει το πρόγραμμα της διαμεσολάβησης δράστη – θύματος στο Δυτικό Γιορκσάιρ και μόνο σε αυτό το πρόγραμμα. Παρατήρησαν συγκεκριμένα, ότι περίπου το 44% των δραστών που αναφέρθηκε στην επανορθωτική δικαιοσύνη καταδικάστηκε ξανά μετά από 2 χρόνια σε σύγκριση με 56% των δραστών της ομάδας ελέγχου. Επιπλέον, οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι η επανορθωτική δικαιοσύνη δρα πιο αποτελεσματικά στους δράστες μικρής πα-

²⁸⁴ Στο ίδιο, σελ. 435

ραβατικότητας, ενώ δεν παρατήρησαν καμία διαφορά για τους υπόλοιπους έξι συνδυασμούς επανορθωτικής δικαιοσύνης.²⁸⁵

Πάλι στην Αγγλία, οι Wilcox et al. διεξήγαν μία πολύ μεγάλη συγκριτική ανάλυση διάρκειας δύο ετών επανορθωτικών και παραδοσιακών συστάσεων, η οποία ακολουθήθηκε από μία μικρότερη, επανορθωτικών ποινών ποιοτική έρευνα πεδίου 51 δραστών που έλαβαν μία επανορθωτική ποινή, όπου βρέθηκε ότι το ¼ των δραστών που καταγράφηκε είτε είχε απόσχει από το έγκλημα είτε είχε μειώσει την παραβατική του συμπεριφορά τουλάχιστον εν μέρει εξαιτίας αυτού του είδους της ποινής. Για την μικρότερη μελέτη, οι ερευνητές κατέληξαν ότι το πρόγραμμα της επανορθωτικής ποινής του Thames Valley είχε γενικά επιτυχία στο να επιτύχει τους βραχυπρόθεσμους στόχους του όπως το να βοηθήσει τους δράστες να κατανοήσουν την επίδραση της προσβολής στο θύμα, να ενθαρρύνουν την συμβολική αποκατάσταση και να απαντήσουν τις ερωτήσεις του θύματος για την προσβολή. Οι ερευνητές εξέτασαν επίσης την παραβατική συμπεριφορά αυτών των δραστών για το προηγούμενο και επόμενο έτος της επανορθωτικής ποινής και βρήκαν ότι περίπου το 25% δεν διέπραξε κανένα αδίκημα ή μείωσε την παραβατικότητά του κατά ένα μέρος τουλάχιστον, γεγονός που αποδόθηκε στην επίδραση της επανορθωτικής διαδικασίας²⁸⁶.

Η μεγαλύτερη μελέτη είχε ως στόχο να επιβεβαιώσει τα ευρήματα της μικρότερης με την εξέταση ενός πολύ μεγαλύτερου δείγματος δραστών που έλαβαν μία επανορθωτική σύσταση μεταξύ του Απριλίου 1998 και Μαρτίου 2001, όπως επίσης και την ενσωμάτωση μιας συγκριτικής ομάδας παρόμοιων δραστών που έλαβαν μία παραδοσιακή σύσταση. Αυτό που διαπιστώθηκε ήταν ότι δεν υπάρχουν στοιχεία για το ότι οι συστάσεις στα πλαίσια των επανορθωτικών διαδικασιών είχαν κάποια στατιστικά σημαντική επίδραση στην επανυποβολή

²⁸⁵ Hennessey, H., ό.π., σελ. 435 και Miers D. et al., An Exploratory Evaluation of Restorative Justice Themes, Crime reduction Research Series Paper 9, 2001

²⁸⁶ Στο ίδιο, σελ. 435 - 436

κυρώσεων ή ότι ήταν πιο αποτελεσματικές για συγκεκριμένες υποκατηγορίες δραστών. Ωστόσο, δεν υπάρχουν στοιχεία ούτε για το αντίθετο, ότι δηλαδή οι συστάσεις αυτές αύξησαν τα ποσοστά επανακαταδίκης.²⁸⁷

Στη Ν. Ζηλανδία, οι Maxwell and Morris (2002) κατέγραψαν τα αποτελέσματα υποτροπής ενήλικων δραστών που συμμετείχαν σε 2 κοινοτικές επιτροπές, οι οποίες λειτουργούσαν σε αντικατάσταση της προδικασίας του δικαστηρίου και τα συνέκριναν με δείγματα ενήλικων που εμφανίστηκαν στο δικαστήριο. Αυτές οι κοινοτικές επιτροπές αποτελούνταν από μέλη της κοινότητας και οι δράστες παραπέμφθηκαν σε αυτές από τα δικαστήρια. Οι δράστες συναντήθηκαν με τα μέλη της επιτροπής (όπως και με την αστυνομία και τα θύματα στο πλαίσιο του προγράμματος Project Turnaround) για να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες της πράξης τους και να συνδημιουργήσουν ένα αποκαταστατικό πλάνο. Ακολουθώντας 200 ενήλικους δράστες που συμμετείχαν στα προγράμματα των επιτροπών αυτών (100 δράστες από κάθε πρόγραμμα) οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι οι δράστες που συμμετείχαν στα προγράμματα της επανορθωτικής δικαιοσύνης είχαν σημαντικά λιγότερες πιθανότητες να επανακαταδικαστούν σε σύγκριση με τους ενήλικους δράστες που πήγαν στο δικαστήριο. Για παράδειγμα, μετά από 12 μήνες, μόνο το 16% των δραστών του «Project Turnaround» επανακαταδικάστηκε σε σύγκριση με το 30% των δραστών του δικαστηρίου, ενώ και στο δεύτερο πρόγραμμα («Te Whanau Awhina») το ποσοστό επανακαταδίκης ήταν μικρότερο (33%) σε σύγκριση με αυτό των δραστών που παραπέμφθηκαν στο δικαστήριο.²⁸⁸

²⁸⁷ Στο ίδιο, σελ.436 και Wilcox et al., Two year resanctioning study: a comparison of restorative and traditional cautions, Home Office Online Report 57/04, 2004

²⁸⁸ Hennessey, H., ό.π., σελ.436 και Maxwell G., Morris A., “Juvenile Crime and Justice in New Zealand” In, Nicholas Bala, et. al., eds. *Juvenile Justice Systems: An International Comparison of Problems and Solutions*, 2002, pp. 189-219.

Οι Burford και Pennell²⁸⁹ μελέτησαν την επίλυση με συνεδρία υποθέσεων ενδοοικογενειακής βίας στο Newfoundland. Αυτό που διαπίστωσαν ήταν μία αξιοσημείωτη μείωση στην κακοποίηση/παραμέληση παιδιών και στην κακοποίηση των μητέρων/συζύγων μετά τη συνεδρία. Παρατηρήθηκε μία μείωση στο μισό των περιστατικών κακοποίησης/παραμέλησης για 32 οικογένειες το χρόνο μετά τη συνεδρία σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος, ενώ τα περιστατικά αυξήθηκαν σημαντικά για 32 οικογένειες που αποτέλεσαν την ομάδα ελέγχου. Η έρευνα των Pennell και Burford αποτελεί ένα μοντέλο εξελιγμένης ανάπτυξης της διαδικασίας και αξιολόγησης της διαδικασίας και μεθοδολογικού τριγωνισμού. Μπορεί οι 63 οικογένειες να είναι μικρό δείγμα για μια ποιοτική ανάλυση, η μελέτη όμως ήταν αρκετά πειστική στο να καταδείξει ότι η συνεδρία κατόρθωσε να μειώσει τη βία στην οικογένεια. Οι Burford και Pennell κατέγραψαν επίσης μειωμένα προβλήματα αλκοολισμού μετά τις συνεδρίες. Ωστόσο, οι συνεδρίες του Newfoundland ήταν λιγότερο επιτυχημένες στις περιπτώσεις όπου νέοι άνθρωποι κακοποιούσαν τις μητέρες τους, ένα ζήτημα που αξίζει περαιτέρω έρευνα.

Πιο συνοπτικά, οι Pate²⁹⁰, Nugent και Paddock²⁹¹, και Wynne²⁹² (1996) κατέγραψαν μία μείωση στην υποτροπή στις περιπτώσεις μεσολάβησης. Οι Umbreit, Coates, και Kalanj²⁹³ διαπίστωσαν υποτροπή της τάξης του 18% σε περιπτώσεις διαμεσολάβησης δράστη – θύματος σε τέσσερις περιοχές (sites) (n = 160) και 27% (n = 160) για τις συγκρινόμενες περιπτώσεις μη διαμεσολάβησης στις ίδιες περιοχές, μία διαφορά που υπολείπεται στατιστικής σημα-

²⁸⁹ Pennell, J., Burford, G., *Family Group Decision Making: Communities Stopping Family Violence, Questions and Answers*, Ottawa, Ontario :Canada National Clearinghouse of Family Violence, Health and Welfare, 1998

²⁹⁰ Pate, K., "Victim-Offender Restitution Programs in Canada" In *Criminal Justice, Restitution and Reconciliation*, edited by B. Galaway and J. Hudson, New York: Willow Tree., 1990

²⁹¹ Nugent, W. R., Paddock, B., "The Effect of Victim-Offender Mediation on Severity of Reoffense", *Mediation Quarterly*, 12:353-67, 1995

²⁹² Wynne, Jean. "Leeds Mediation and Reparation Service: Ten Years Experience with Victim-Offender Mediation." In *Restorative Justice: International Perspectives*, edited by Burt Galaway and Joe Hudson. Monsey, N.Y.: Criminal Justice Press, 1996.

²⁹³ Umbreit, M., Coates, R., Kalanj, B., *Victim Meets Offender: The Impact of Restorative Justice and Mediation*, Monsey, N.Y.: Criminal Justice Press, 1994

ντικότητα. Παρομοίως, οι Marshall και Merry²⁹⁴ κατέγραψαν για ένα ακόμα μικρότερο δείγμα δραστών μείωση της παραβατικότητας για τις περιπτώσεις που ακολουθήθηκε διαμεσολάβηση δράστη – θύματος. Παρ' όλ' αυτά, οι διαφορές αυτές δεν ήταν στατιστικά σημαντικές. Αντίθετα, ο Schneider²⁹⁵ σε μια πειραματική αξιολόγηση έξι προγραμμάτων αποκατάστασης - αποζημίωσης στις ΗΠΑ διαπίστωσε μία σημαντική μείωση στην υποτροπή μεταξύ των έξι προγραμμάτων και το αποτέλεσμα αυτό χρησιμοποιήθηκε μετέπειτα ευρέως από τους υποστηρικτές της επανορθωτικής δικαιοσύνης σαν απόδειξη για την αποτελεσματικότητά της. Παρ' όλ' αυτά, όλα εκτός από ένα από αυτά τα προγράμματα φαίνεται να έχει επιτύχει την παροχή αποζημίωσης στα θύματα χωρίς να έχει λάβει χώρα καμία διαμεσολάβηση ή συνεδρία επανορθωτικής δικαιοσύνης από τα θύματα και τους δράστες. Το μοναδικό πρόγραμμα που φαίνεται να συναντά τον ορισμό της επανορθωτικής δικαιοσύνης εδώ, το πρόγραμμα της Washington, δίνει σημαντικά χαμηλότερα ποσοστά υποτροπής για υποθέσεις που τυχαία παραπέμφθηκαν στη διαμεσολάβηση δράστη – θύματος και αποκατάσταση σε σχέση με υποθέσεις που παραπέμφθηκαν σε κανονική probation.

Όσον αφορά στην επίδραση των οικογενειακών συνεδρίων της Ν. Ζηλανδίας στην υποτροπή δεν υπάρχει δημοσιευμένη απόδειξη προς τούτο. Οι Maxwell and Morris²⁹⁶ διαπίστωσαν ότι η υποτροπή των περιπτώσεων που επιλύθηκαν με συνεδρία δεν ήταν σίγουρα μεγαλύτερη από την υποτροπή που εμφάνισαν παρόμοιοι δράστες πριν από την συνεδρία και την επίδραση που είχε σε αυτούς, αλλά αυτά είναι μάλλον υποθετικά δεδομένα. Το ίδιο συμ-

²⁹⁴ Marshall, T., Merry S., *Crime and Accountability: Victim Offender Mediation in Practice*, London: Home Office, 1990, σελ. 196

²⁹⁵ Schneider, A., "Restitution and Recidivism Rates of Juvenile Offenders: Results from Four Experimental Studies.", *Criminology*, 24:533-52, 1986 και Schneider, A., *Deterrence and Juvenile Crime: Results from a National Policy Experiment*, New York: Springer-Verlag, 1990

²⁹⁶ Maxwell, G., Morris A., "Research on Family Group Conferences with Young Offenders in New Zealand." In *Family Group Conferences: Perspectives on Policy and Practice*, edited by Joe Hudson, Allison Morris, Gabrielle Maxwell, and Burt Galaway, Sydney: Federation Press and Criminal Justice Press, 1996, σελ. 106

βαίνει και με την περίπτωση της Wagga. Η έρευνα του Forsythe²⁹⁷ κατέδειξε ένα ποσοστό υποτροπής της τάξης του 20% για τις υποθέσεις που παραπέμφθηκαν στη συνεδρία σε σύγκριση με ένα ποσοστό 48% για τις υποθέσεις των ανηλίκων. Αυτό είναι ένα μεγάλο αποτέλεσμα, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου είναι πιθανόν αποτέλεσμα μιας κοινωνικής επιλογής των σοβαρότερων περιπτώσεων ώστε αυτές να παραπεμφθούν στο δικαστήριο²⁹⁸. Το ποσοστό υποτροπής της συνεδρίας ήταν 2% σε σύγκριση με 30% για την ίδια περίοδο για τους δράστες που πήγαν στο δικαστήριο. Ένα πρόγραμμα συνεδρίας που είχε ασχοληθεί με συστηματικό τρόπο με το πρόβλημα της κοινωνικής επιλογής είναι το «Royal Canadian Mounted Police Program» στην καναδική πόλη Sparwood. Για σχεδόν τρία χρόνια από την έναρξη του προγράμματος το 1995 μέχρι το τέλος του 1997, κανένας νεαρός δράστης από την πόλη Sparwood δεν παραπέμφθηκε στο δικαστήριο, αλλά όλοι συνελήφθησαν ή πήγαν στη συνεδρία. Τρεις νέοι που είχαν συμμετάσχει σε συνεδρία σε δύο τουλάχιστον προηγούμενες περιπτώσεις πήγαν στο δικαστήριο στα τέλη του 1997. Καμία υπόθεση δεν πήγε στο δικαστήριο κατά τη διάρκεια του 1998 και μέχρι τον Οκτώβριο του 1998. Τον προηγούμενο του προγράμματος χρόνο (1994) 64 νέοι πήγαν στο δικαστήριο. Κατά τη διάρκεια των επόμενων τριών ετών και εννέα μηνών το δίκτυο αυτό περιορίστηκε σε 88 συνεδρίες και 3 περιπτώσεις δικαστηρίου. Αυτό δεν ήταν ίσως απλά ένας περιορισμός του αποτελέσματος. Μπορεί επίσης να υπήρξε μία πραγματική μείωση στην παραβατικότητα. Σύμφωνα με τις καταγραφές της αστυνομίας που συγκρίθηκαν με τα ποσοστά παραβατικότητας των νέων του 1994, το ποσοστό του 1995 ήταν κάτω από 26%, το ποσοστό του 1996 67%. Τα ποσοστά υποτροπής για τις υποθέσεις συνεδρίας ήταν 8% το 1995, 3% το 1996, 10% το 1997, και 0% για τους πρώτους 9 μήνες του 1998, σε σύγκριση με ένα εθνικό ποσοστό 40% ετησίως για δικαστικές υποθέ-

²⁹⁷ Forsythe, L., "An Analysis of Juvenile Apprehension Characteristics and Reapprehension Rates." In *A New Approach to Juvenile Justice: An Evaluation of Family Conferencing in Wagga Wagga*, edited by David Moore, with Lubica Forsythe and Terry O'Connell. A report to the Criminology Research Council, Wagga Wagga: Charles Sturt University, 1995

²⁹⁸ Στο ίδιο, σελ. 245 - 246

σεις (το οποίο είναι παρόμοιο στις πόλεις γύρω από την Sparwood). Τα ποσοστά υποτροπής για τις υποθέσεις του δικαστηρίου στο Sparwood πριν το 1995 δεν συγκεντρώθηκαν.

Όσον αφορά στα προγράμματα σχολικής διαμεσολάβησης για την αντιμετώπιση των υποθέσεων σχολικού εκφοβισμού²⁹⁹ που συνδυάζουν κοινοτική διαβούλευση μεταξύ των μαθητών, των δασκάλων και των γονέων για το πώς να προλάβουν τον σχολικό εκφοβισμό με διαμεσολάβηση ειδικών περιπτώσεων, έχουν συστηματικά αξιολογηθεί θετικά³⁰⁰. Ακόμα πιο εντυπωσιακά αποτελέσματα παρουσίασε ένα ανάλογο πρόγραμμα στη Νορβηγία όπου είχε καταγραφεί μία μείωση στο σχολικό εκφοβισμό της τάξης του 50%³⁰¹. Επιπλέον, τα δεδομένα των Gentry και Benenson³⁰² σημειώνουν ότι οι ικανότητες διαμεσολάβησης που μαθαίνονται και εξασκούνται από τα παιδιά στο σχολείο μπορούν να μεταφερθούν και να αξιολογηθούν και στο περιβάλλον του σπιτιού και να συμβάλλουν στη μείωση των συγκρούσεων, ειδικά αυτών που λαμβάνουν χώρα μεταξύ των αδελφών. Παρ' όλ' αυτά, δεν λείπουν και οι αρνητικές κριτικές. Οι μελέτες των Gottfredson³⁰³ και Brewer et al.³⁰⁴ για τα προγράμματα σχολικής διαμεσολάβησης έδειξαν ασήμαντα ή αδύναμα αποτελέσματα στην παρατηρούμενη συμπεριφορά, ενώ μόνο μία στις τέσσερις μελέτες βρήκε ότι η σχολική διαμεσολάβηση συνδέεται με μία μείωση στην επιθετική συμπεριφορά. Η κριτική του Lam 14 αξιολογήσεων

²⁹⁹ Rigby, K., *Bullying in Schools and What to Do about It*, Melbourne: Australian Council for Educational Research, 1996

³⁰⁰ Βλ. Farrington D., "Understanding and Preventing Bullying." In *Crime and Justice: A Review of Research*, vol. 17, edited by M. Tonry, Chicago: University of Chicago Press, 1993 και Pepler, Debra J., Wendy Craig, Suzanne Ziegler, and Alice Charach, 1993. "A School-Based Antibullying Intervention." In *Understanding and Managing Bullying*, edited by Delwin Tattum. London: Heinemann, 1993 και Pitts, J., and Philip Smith, "Preventing School Bullying", Police Research Group Crime Detection and Prevention Series Paper no. 63, London: Home Office, 1995 και Rigby, K., ό.π.

³⁰¹ Olweus, D., "Annotation: Bullying at School: Basic Facts and Effects of a School Based Intervention Program.", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35:1171-90, 1993

³⁰² Gentry, D., and Wayne B., "School-to-Home Transfer of Conflict Management Skills among School-Age Children.", *Families in Society*, 74(February):67-73, 1993

³⁰³ Gottfredson D., "School-Based Crime Prevention." In *Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising: A Report to the United States Congress*, edited by Lawrence Sherman, Denise Gottfredson, Doris MacKenzie, John Eck, Peter Reuter, and Shawn Bushway, Washington, D.C.: National Institute of Justice, 1997

³⁰⁴ Brewer, D., Hawkins J., Catalano R., Neckerman H., "Preventing Serious, Violent, and Chronic Juvenile Offending: A Review of Evaluations of Selected Strategies in Childhood, Adolescence, and the Community." In *A Sourcebook: Serious, Violent, and Chronic Juvenile Offenders*, edited by J. C. Howell, B. Krisberg, J. D. Hawkins, and J. J. Wilson., Thousand Oaks, Calif., and London: Sage, 1995

προγραμμάτων σχολικής διαμεσολάβησης με περισσότερο αδύναμες μεθόδους κατέληξε στο συμπέρασμα ότι κανένα πρόγραμμα δεν έκανε τη βία χειρότερη. Διαφάνηκε ότι χρειάζεται μία ολοκληρωτική προσέγγιση που δεν θα ασχολείται μόνο με ατομικά περιστατικά αλλά που θα συνδέει τα περιστατικά με προγράμματα για την αλλαγή της κουλτούρας του σχολείου, και συγκεκριμένα με το πόσο σοβαρά παίρνουν τους κανόνες για τον σχολικό εκφοβισμό τα μέλη της σχολικής κοινότητας. Θέτοντάς το αλλιώς, το σχολείο πρέπει όχι μόνο να επιλύει το περιστατικό του σχολικού εκφοβισμού, αλλά και να το χρησιμοποιεί σαν ένα μέσο επιβεβαίωσης της απόρριψης του bullying στην κουλτούρα του σχολείου. Με την εξαίρεση της στατιστικά μη σημαντικής αύξησης στα αδικήματα της περιουσίας των McCold και Wachtel³⁰⁵, η παρατήρηση που ο Walgrave³⁰⁶ έκανε το 1993 παραμένει αληθινή μέχρι σήμερα: ανεξάρτητα από το πόσο ευρύς είναι ο ορισμός που χρησιμοποιεί κάποιος για τα προγράμματα της επανορθωτικής δικαιοσύνης, από περισσότερες από 30 μελέτες προκύπτει ότι «καμία έρευνα δεν δείχνει αύξηση στην υποτροπή».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται διεθνώς ένα εκτεταμένο ενδιαφέρον του κοινού και των κρατών για την επανορθωτική δικαιοσύνη και την ένταξή της στα δικαιικά συστήματα. Η προσέγγιση της επανορθωτικής δικαιοσύνης αποτελεί πλέον μία εναλλακτική και συμπληρωματική διάσταση στα όρια ή/και τον πυρήνα των δικαιικών συστημάτων³⁰⁷. Ήδη τα προγράμματα επανορθωτικής δικαιοσύνης κερδίζουν έδαφος σε αρκετές αναπτυγμένες χώρες, το ίδιο και οι έρευνες που επιχειρούν να εκτιμήσουν την αποτελεσματικότητά τους. Σε σχέση με την

³⁰⁵ McCold, P., and Wachtel, B., ό.π.

³⁰⁶ Walgrave, L., "In Search of Limits to the Restorative Justice for Juveniles.", Paper presented at the International Congress on Criminology, Budapest, August 23-27, 1993, σελ. 4

³⁰⁷ Αρτινοπούλου, Β., 2010, ό.π., σελ. 137

ικανοποίηση των συμμετεχόντων δραστών από τη διαδικασία τα αποτελέσματα είναι αναμφίβολα θετικά. Ως προς τη σχέση όμως, μεταξύ της επανορθωτικής δικαιοσύνης και της υποτροπής, τα αποτελέσματα από αυτό το σώμα της έρευνας δεν έχουν δώσει ακόμα μία ξεκάθαρη απάντηση³⁰⁸. Όσο συνεχίζονται να γίνονται ισχυρισμοί για την δυνατότητα της επανορθωτικής δικαιοσύνης να μειώσει το έγκλημα, το ενδιαφέρον σχετικά με το ερώτημα για την υποτροπή είναι πιθανόν ότι θα παραμένει.³⁰⁹ Παρόλ' αυτά, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε την μεγάλη θετική επίδραση που μπορεί να έχει η επανορθωτική δικαιοσύνη στην ψυχολογία των δραστών και στην προσωπικότητά τους, αφού όπως δηλώνουν όταν ρωτούνται σε διάφορες έρευνες εξέρχονται αλλαγμένοι από τις διαδικασίες. Σε μία από τις μεγαλύτερες έρευνες που έλαβε χώρα στις ΗΠΑ το 1994 από τον Umbreit, το 81% των ανηλίκων παραβατών δήλωσε ότι συμμετείχε εθελοντικά στα προγράμματα μεσολάβησης και εξέφρασε ικανοποίηση από την διαδικασία, η οποία αποτυπώθηκε με φράσεις όπως: «Μου άρεσε το στοιχείο του δικαίου σε αυτήν», «Το να καταλάβω πώς αισθάνθηκε το θύμα από την πράξη μου με άλλαξε... Είχα την δυνατότητα να καταλάβω πολλά», «Συνειδητοποίησα ότι το θύμα υπέφερε και αυτό με έκανε να νιώσω πολύ άσχημα», «Είχα την ευκαιρία να κάνω κάτι για να διορθώσω αυτό που έκανα χωρίς να πληρώσω άσχημα τις συνέπειες».³¹⁰

Μολονότι, λοιπόν, η μεγάλη πλειοψηφία των δραστών που συμμετέχουν στα διάφορα προγράμματα της επανορθωτικής δικαιοσύνης θεωρούν τη διαδικασία δύσκολη και επίπονη, ωστόσο δηλώνουν ικανοποιημένοι τελικά από το αποτέλεσμα. Συμμετέχουν είτε επειδή ελπίζουν ότι αυτή τους η κίνηση θα βοηθήσει στην μείωση της ποινής τους και στην εύρεση εργασίας μελλοντικά είτε επειδή απλά επιθυμούν να εκφράσουν τη συγγνώμη τους στο θύμα σε μία προσπάθεια αποκατάστασης των διαταραγμένων από το έγκλημα σχέσεων. Είναι γεγονός ότι οι έρευνες δεν έχουν αποσαφηνίσει το στοιχείο της εξαναγκαστικής συμμετοχής των δρασ-

³⁰⁸ Hennessey, H., σελ. 427

³⁰⁹ Στο ίδιο, σελ. 428

³¹⁰ Τσιλιάκου, Μ., ό.π., σελ. 58 - 59

στών στα εν λόγω προγράμματα καθώς και το βαθμό επιρροής στη διαμόρφωση της σχετικής απόφασης δεδομένου ότι οι δράστες δεν έχουν πάντα ξεκάθαρη άποψη και γνώση για το τι είναι η μεσολάβηση. Σύμφωνα με τον Gehm, η μεγάλη πλειοψηφία των δραστών δεν συμμετέχει εθελοντικά στη διαδικασία, αλλά υπό την γνώση της «απειλής» έκτισης μεγαλύτερης ποινής φυλάκισης ή ελέγχου εάν δεν συμμετάσχει³¹¹, γεγονός που αποτελεί και αφορμή για κριτική του θεσμού από τους επικριτές της.

Επίσης, η επανορθωτική δικαιοσύνη δίνει φωνή στα θύματα και έχει αποδειχθεί ότι μειώνει την υποτροπή εκεί που η ανταποδοτική δικαιοσύνη σαν διορθωτική πολιτική αποτυγχάνει. Οι μαρτυρίες των θυμάτων αγγίζουν τους δράστες και η ντροπή που οι τελευταίοι αισθάνονται έχει την ικανότητα να εξανθρωπίσει ένα σύστημα δικαιοσύνης που βασίζεται στην καταστολή (repression) και όχι στην συγχώρεση και στον αναστοχασμό.³¹² Έτσι, η παραδοχή της ενοχής του δράστη ενώπιον του θύματος και της ανάληψης των ευθυνών του γίνεται πιο εύκολη και είναι περισσότερο εφικτή η οποιαδήποτε κοινωνική ή θεραπευτική παρέμβαση, καθώς και η μείωση των πιθανοτήτων υποτροπής, μέσα από την επανακοινωνικοποίηση του.³¹³

Ορισμένοι θεωρητικοί χαρακτηρίζουν ανοησία την άποψη ότι μια σύντομη παρέμβαση όπως για παράδειγμα η διαμεσολάβηση μπορεί από μόνη της να αλλάξει δραματικά την εγκληματική συμπεριφορά. Ίσως να απαιτείται ένας συνδυασμός προγραμμάτων που δεν θα εξαντλούνται μόνο στις σύντομες για παράδειγμα συνεδρίες αλλά θα συνδυάζουν και ένα «πακέτο μετα-παρακολούθησης» του δράστη που θα περιλαμβάνει συμβουλευτική, αναμόρφωση και θεραπεία. Η εγκληματική συμπεριφορά και κυρίως οι γνωσίες και οι πεποιθήσεις των δραστών απαιτούν μακροχρόνια προγράμματα συνεχούς παρακολούθησης και ελέγχου

³¹¹ Στο ίδιο, σελ. 58

³¹² RESTORATIVE JUSTICE, Creating a safer society, Justice Action Draft Paper, 16/3/2012, σελ. 8

³¹³ Τσιλιάκου, Μ., ό.π., πρόλογος

για να αλλάξουν στο βαθμό που αυτό είναι δυνατό. Ο έλεγχος, δηλαδή, της υποτροπής μπορεί να επιτευχθεί μακροπρόθεσμα μέσα από ολοκληρωμένες παρεμβάσεις και προγράμματα³¹⁴ και όχι μέσα από μια μονόπλευρη προσέγγιση.

Επιπλέον, πρέπει να καταστεί σαφές ότι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζεται ο εγκληματίας από το κράτος και την κοινωνία έχει ιδιαίτερη σημασία. Κι αυτό όχι μόνο για λόγους ανθρωπιστικούς που αφορούν στον ίδιο τον δράστη ως φορέα ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και για λόγους πρόληψης της εγκληματικότητας και αποκατάστασης.³¹⁵ Η κοινωνία πρέπει να νοιάζεται για τα μέλη της όταν αυτά «νοσούν» και να μεριμνά για τη φροντίδα τους και την αποκατάστασή τους. Σε αυτή τη λογική εμπεριέχεται η θεωρητική βάση της επανορθωτικής δικαιοσύνης αλλά και των άλλων εναλλακτικών μορφών δικαιοσύνης και η «θεραπεία» του εγκληματία και η «αποκατάσταση» του θύματος και της κοινωνίας κρίνεται συστατικό στοιχείο τους. Γι' αυτό άλλωστε σε όλα τα προγράμματα επανορθωτικής και θεραπευτικής δικαιοσύνης χρησιμοποιείται ο όρος «treatment», εννοώντας όχι μόνο την θεραπευτική αγωγή που μπορεί πιθανότατα να χρειάζεται ο δράστης, αλλά και όλη τη διαδικασία απόκτησης ενσυναίσθησης, εκπαίδευσης, ενδυνάμωσης, ανάπτυξης των κοινωνικών δεξιοτήτων, κατανόησης των ζημιών που η εγκληματική πράξη προξένησε στο θύμα και την κοινωνία και εν γένει τη δημιουργία του απαραίτητου πλαισίου στήριξης που θα οδηγήσει στην κοινωνική επανένταξη του δράστη.³¹⁶ Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η επανορθωτική δικαιοσύνη στοχεύει στην αποτροπή της υποτροπής μέσα από την επανακοινωνικοποίηση του δράστη ενώ παράλληλα, το θύμα και η κοινωνία λαμβάνουν αποκατάσταση και αναγνώριση του ρόλου τους και συμβολικά «θεραπεία» από το έγκλημα.

³¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 33 - 34

³¹⁵ Στο ίδιο, σελ. 2

³¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 2

Θεωρητικά, θα μπορούσε κανείς να ισχυρισθεί ότι οι εναλλακτικές μορφές δικαιοσύνης υπόσχονται ιδανικές κοινωνίες προσφέροντας αποκατάσταση, ίαση και πρόληψη από το έγκλημα. Στόχος τους είναι η αποκατάσταση του θύματος και της κοινωνίας μέσα από την «θεραπευτική» διαδικασία αποκατάστασης του δράστη.³¹⁷ Και όπως άλλωστε σωστά επισημαίνεται, ο καλύτερος τρόπος προστασίας των θυμάτων είναι η σωστή αντιμετώπιση των δραστών που καταλήγει στην ελαχιστοποίηση των πιθανοτήτων της υποτροπής.³¹⁸ Πράγματι, πέρα από μέσο προστασίας των θυμάτων και μείωσης της υποτροπής, η επανορθωτική δικαιοσύνη θα μπορούσε να λειτουργήσει παράλληλα και ως μέτρο αντεγκληματικής πολιτικής μέσα από τον έλεγχο της υποτροπής; Παρά το γεγονός ότι δεν υπήρξε πρωταρχικός στόχος της επανορθωτικής δικαιοσύνης η πρόληψη του εγκλήματος με την έννοια της αποτροπής των μελλοντικών παραβατών ή υπότροπων, υποστηρίζεται η άποψη ότι εάν επιτυγχάνει την αποκατάσταση των ζημιών, τη δημιουργία υπόλογων για τις εγκληματικές πράξεις και την ικανοποίηση των αναγκών των θυμάτων, τότε είναι πιθανό να προλαμβάνει ως κάποιο βαθμό την υποτροπή.³¹⁹ Το γεγονός μάλιστα ότι τα προγράμματα της επανορθωτικής δικαιοσύνης εμπλέκουν με επιτυχία τους ψυχολογικούς μηχανισμούς που περιγράφηκαν παραπάνω την καθιστά ακόμα πιο επιτυχημένη στη μείωση των ποσοστών της υποτροπής.³²⁰ Ειδικότερα, η επανορθωτική δικαιοσύνη αποτελεί μία αναμορφωτική και επουλωτική διαδικασία που προσπαθεί να αλλάξει τη συμπεριφορά των δραστών επιτρέποντάς τους να αντιληφθούν τα λάθη τους. Μέσω της ντροπής που λαμβάνει χώρα και μπορεί να χαρακτηριστεί ως «θετική ντροπή», ο δράστης, το θύμα και η κοινότητα βλέπουν την εγκληματική συμπεριφορά ως ξεχωριστή από αυτούς και μπορούν έτσι απρόσωπα να την αναλύσουν και να εκφράσουν τους αιτιακούς παράγοντες που οδηγούν στην εκδήλωσή της. Μέσω της διαπραγμάτευσης, το θύμα, η

³¹⁷ Στο ίδιο, σελ. 3

³¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 4

³¹⁹ Στο ίδιο, σελ. 30

³²⁰ Tyler, T., Sherman, L., Strang, H., Barnes, G., Woods, D., ό.π., σελ. 556

κοινότητα και ο δράστης μπορούν να συζητήσουν την βλάβη που προκλήθηκε από την προσβολή, τις ανάγκες του θύματος και να διαχειριστούν τα προβλήματα του δράστη.

Η θετική ντροπή αντιπαράκειται με την αρνητική ντροπή ή το «ετικετάρισμα» που είναι σύμφυτα στις κανονικές διαδικασίες της ποινικής δικαιοσύνης. Οι δράστες ετικετάρουνται ως κακοί άνθρωποι από την κοινότητα, τα μέσα ενημέρωσης και/ή τις υπηρεσίες της ποινικής δικαιοσύνης και κατά συνέπεια ζουν με το στερεότυπο που η κοινωνία έχει κατασκευάσει γι' αυτούς. Το «ετικετάρισμα» έχει μακροπρόθεσμη επίδραση στους δράστες αφού τιμωρούνται για ένα λάθος σε ολόκληρη την ζωή τους. Από την στιγμή που κάποιος θα αποκτήσει την ετικέτα του εγκληματία, η συμμόρφωση με τις πιέσεις της κοινωνίας, όπως η εύρεση εργασίας και η αποδοχή του πίσω στην κοινότητα είναι μία δύσκολη διαδικασία. Παραβλέπεται το γεγονός ότι οι άνθρωποι μπορούν να αλλάξουν. Αντιθέτως, η επανορθωτική δικαιοσύνη αναγνωρίζει αυτό το γεγονός και προσπαθεί μέσα από τις διαδικασίες της να διευκολύνει μία τέτοια αλλαγή και παρέχει την υποστήριξη που οι δράστες θεωρούν δύσκολο να βρουν στην κοινωνία η οποία τους έχει χαρακτηρίσει ως «κακά άτομα».³²¹

Αξιίζει, στο κλείσιμο της παρούσας εργασίας, να σημειωθεί η φράση του Braithwaite με την οποία συνοψίζει τα συμπεράσματά του από τις μέχρι σήμερα έρευνες για την υποτροπή στην ακόλουθη πρόταση: «Η δική μου ανάγνωση των τριών ντουζίνων μελετών υποτροπής είναι ότι ενώ τα προγράμματα επανορθωτικής δικαιοσύνης δεν περιλαμβάνουν μία σταθερή εγγύηση για την μείωση της υποτροπής, ακόμα και τα πιο κακά διαχειριζόμενα προγράμματα επανορθωτικής δικαιοσύνης είναι αδύνατο να κάνουν την υποτροπή χειρότερη».³²²

³²¹ RESTORATIVE JUSTICE, Creating a safer society, Justice Action Draft Paper, 16/3/2012, σελ. 7

³²² Στο ίδιο, σελ. 129

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλεξιάδης Σ., «Η συνδιαλλαγή θύματος – δράστη, ένας δρόμος προς αποκατάσταση του θύματος», στο : Β. Αρτινοπούλου, Α. Μαγγανάς, με τη συμβολή των Σ. Αλεξιάδη, Αγγλ. Τσήτουρα, Ez. Fattah, εισαγωγικό σημείωμα Ιακ. Φαρσεδάκης, *Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης*. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1996

Αλεξιάδης, Σ., «Η Αντεγκληματική Πολιτική, Προσεγγίσεις και Προβληματισμοί» στο Κουράκης Ν., *Αντεγκληματική Πολιτική, Εικοσιέξι μελέτες για τα θεωρητικά της ζητήματα και τις αστοχίες κατά την εφαρμογή της*, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1994, σελ. 15 – 62

Αντωνοπούλου, Α., *Σύγχρονες τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Σάκκουλα, 2010

Αρτινοπούλου Β., *ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ, Η πρόκληση των σύγχρονων δικαιικών συστημάτων*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2010

Αρτινοπούλου Β., «Οι γκρίζες ζώνες της αποκαταστατικής δικαιοσύνης», *Ποινικός Λόγος*, 6/2008, Αντ. Σάκκουλας

Βιδάλη, Σ., «Η ελληνική αστυνομία του 21^{ου} αιώνα: ένα μεσογειακό μοντέλο αντεγκληματικής πολιτικής», στο Πανούσης Γ. – Βιδάλη Σ. (2001), *Κείμενα για την αστυνομία και την αστυνόμευση*, Αθήνα: Α Ν. Σάκκουλας, σειρά Εγκληματο-Λογικά, 2001, σελ. 15 – 26

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Έκθεση αξιολόγησης σχετικά με το ευρωπαϊκό δίκτυο πρόληψης του εγκλήματος», Βρυξέλλες, 30.11.2012

Ζαραφωνίτου, Χ., «Από την ανταποδοτική στην αποκαταστατική δικαιοσύνη: τιμωρητικότητα ή άμβλυνση των συγκρούσεων;», *Η Εγκληματολογία απέναντι στις σύγχρονες προκλήσεις. Επετειακό Συνέδριο για τα 30 χρόνια της Ελληνικής Εταιρείας Εγκληματολογίας*, Δ/ση έκδ. Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011, σελ. 115-129

Ζαραφωνίτου, Χ., *Πρόληψη της εγκληματικότητας σε τοπικό επίπεδο*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2003

Καραγιαννίδης, Χ., *Προς μια συμμετοχική αντεγκληματική πολιτική*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011

Κοτζιάς, Ν., «Θεωρίες για την παγκοσμιοποίηση και οι ασυμμετρίες της πραγματικότητας», προλεγόμενα στο Beck, U. (1999), «Τι είναι παγκοσμιοποίηση», Αθήνα, εκδ. Καστανιώτη, 1999

Κουλούρης, Ν., «Όνειρα και εφιάλτες της πρόληψης του εγκλήματος – Φοβού τους Δαναούς και δώρα ασφαλείας φέροντες», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://www.intellectum.org/articles/issues/intellectum5/ITL05P043070_Oneira_Efialtes.pdf#sthash.u4fB0AjE.dpuf, (τελευταία επίσκεψη 5/7/2013)

Κουράκης Ν., «Η πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων στην Ελλάδα» στο Τσήτσουρα Α. (1997), *Αντεγκληματική Πολιτική και Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Αθήνα – Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 63 – 74

Κουράκης, Ν., «Βάσεις και τάσεις της συγχρόνου αντεγκληματικής πολιτικής», στο Κουράκης Ν., *Αντεγκληματική Πολιτική: εικοσιέξι μελέτες για τα θεωρητικά της ζητήματα και τις αστοχίες κατά την εφαρμογή της*, Αθήνα, Σάκκουλας, 1994

Κουράκης, Ν., *Ποινική καταστολή*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Σάκκουλα, 2009

Λαμπροπούλου, Ε., *Ο κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1994

Marie – Pierre de Liege, “La prevention sociale”, στο Τσήτσουρα Α., *Αντεγκληματική Πολιτική και Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1997, σελ. 53 – 61

Maurice Cusson, *Σύγχρονη Εγκληματολογία*, μετάφρ. Ηρώ Σαγκουνίδου – Δασκαλάκη, Νομική Βιβλιοθήκη, έκδοση 2002

Μαγγανάς, Α., «Εναλλακτικές μορφές απονομής της ποινικής δικαιοσύνης», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τευχ. 3, 2006, σελ. 298 - 304

Μαγγανάς, Α., «Εναλλακτικές μορφές απονομής της ποινικής δικαιοσύνης», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τευχ. 3, 2006, σελ. 298 - 304

Μαγγανάς, Α., «Οι δύο όψεις του κοινωνικού ελέγχου: καταστολή και εναλλακτικά μέτρα» στο Τσήτσουρα Α. (υπεύθ. Έκδοσης), *Αντεγκληματική Πολιτική και Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1997, σελ. 121 – 134

Μαγγανάς, Α., *Θέματα Εγκληματολογικά και Ποινικού Δικαίου*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1999

Νικολόπουλος, Γ., *Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως φορέας αντεγκληματικής πολιτικής: Το «πρόγραμμα της Χάγης» και η εφαρμογή του*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008

Σπινέλλη, Κ., «Η απεικόνιση της εγκληματικότητας στην Ελλάδα και την Ευρώπη προαπαιτούμενο για τη χάραξη αντεγκληματικής πολιτικής» στο Τσήτσουρα Α., *Αντεγκληματική Πολιτική και Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1997, σελ. 29 – 52

Σπινέλλη, Κ., *Η Γενική Πρόληψη των Εγκλημάτων*, Αθήνα – Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1982

Σπυρόπουλος, Φ., «Συνδιαλλαγή δράστη – θύματος στα πλαίσια της αποκαταστατικής και συμφιλιοτικής δικαιοσύνης», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.theartofcrime.gr/index.php?pgtp=1&aid=1207246182> (τελευταία επίσκεψη: 5/9/2013)

Τσήτσουρα Α., «Σχέσεις μεταξύ αντεγκληματικής πολιτικής και εγκληματολογικής έρευνας» στο Κουράκης Ν. (1994), *Αντεγκληματική Πολιτική, Εικοσιέξι μελέτες για τα θεωρητικά της ζητήματα και τις αστοχίες κατά την εφαρμογή της*, Αθήνα – Κομοτηνή: εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 63 – 72

Τσιλιάκου Μ., *Εναλλακτική Δικαιοσύνη και Δράστες Σεξουαλικών Εγκλημάτων*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ann Raye Barbara and Warner Roberts, στο Johnstone, G, Van Ness, D., *Handbook of restorative justice*, Willan Publishing, σελ. 211 -227

Australian Institute of Criminology, AICrime Reduction Matters, Vol. 20, 24 February 2004

Bergseth, K., Bouffard, J., «The long term impact of Restorative Justice programming for juvenile offenders», *Journal of Criminal Justice*, σελ. 433 - 451

Bonta J., Wallace – Capretta S., Rooney J., MCanou K., “An outcome evaluation of a restorative justice alternative to incarceration”, *Contemporary Justice Review*, 2002, Vol. 5(4), pp. 319 – 338

Braithwaite J., *Restorative Justice and Responsible Regulation*, Oxford University Press, 2002

Braithwaite, J., Restorative justice: Assessing Optimistic and Pessimistic Accounts, *Crime and Justice*, Vol. 25, 1999, pp. 1 - 127

Braithwaite, J., Restorative Justice: Theories and Worries, Visiting Experts' Papers, 123rd International Senior Seminar, Resource Material Series No. 63, pp. 47-56

Brewer, D., Hawkins J., Catalano R., Neckerman H., "Preventing Serious, Violent, and Chronic Juvenile Offending: A Review of Evaluations of Selected Strategies in Childhood, Adolescence, and the Community." In *A Sourcebook: Serious, Violent, and Chronic Juvenile Offenders*, edited by J. C. Howell, B. Krisberg, J. D. Hawkins, and J. J. Wilson., Thousand Oaks, Calif., and London: Sage, 1995

«Issues in Restorative Justice», Speech given by Ross Ray QC, President, Law Council of Australia at the Queensland Law Society Forum – Law and Order Issues in the 21st Century, April 2008

Christie, N., «Conflicts as Property», *The British Journal of Criminology*, Vol. 17 (1977), σελ. 1 - 15

Coats, R., Gehm J.. *Victim Meets Offender: An Evaluation of Victim Offender Reconciliation Programs*, Valparaiso, Ind.: PACT Institute of Justice, 1985 και Coats, R., Gehm J.. "An Empirical Assessment." In *Mediation and Criminal Justice*, edited by M. Wright and B. Galaway. London: Sage, 1989

Conseil de l' Europe, *La participation du public a la politique criminelle*, Comite Europeen pour les Problemes Criminels, Strasbourg, 1984

Conseil de l' Europe, *Politique criminelle et droit penal dans une Europe en transformation*, Strsbourg 1999

Declan, R., "Dimensions of Restorative Justice", *Journal of Social Issues*, Vol. 62, no 2, 2006, pp. 217 - 238

Declan, R., «Dimensions of Restorative Justice», *Journal of Social Issues*, vol, 62, no 2, 2006, σελ. 217-238

Declan, R., *Accountability in Restorative Justice*, Oxford University Press, 2003

Department of Juvenile Justice (Italian Ministry of Justice), "Restorative Justice and Crime Prevention", April 2010

Dignan, J., *An Evaluation of an Experimental Adult Reparation Scheme in Kettering*, Northamptonshire. Sheffield: University of Sheffield, Centre for Criminological and Legal Research, 1990

Dignan, J., *Understanding Victims and Restorative Justice*, Open University Press, 2005

Farrington D., "Understanding and Preventing Bullying." In *Crime and Justice: A Review of Research*, vol. 17, edited by M. Tonry, Chicago: University of Chicago Press, 1993

Forsythe, L., "An Analysis of Juvenile Apprehension Characteristics and Reapprehension Rates." In *A New Approach to Juvenile Justice: An Evaluation of Family Conferencing in Wagga Wagga*, edited by David Moore, with Lubica Forsythe and Terry O'Connell. A report to the Criminology Research Council, Wagga Wagga: Charles Sturt University, 1995

Gavrielides T., «Restorative Practices: From the early societies to the 1970's», *Internet Journal of Criminology*, 2011, σελ. 2

Gavrielides, T., *Restorative Justice Theory and Practice: Addressing the Discrepancy*, European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI), Publication Series No 52, Helsinki, 2007

Gentry, D., and Wayne B., "School-to-Home Transfer of Conflict Management Skills among School-Age Children.", *Families in Society*, 74(February):67-73, 1993

Gottfredson D., "School-Based Crime Prevention." In Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising: A Report to the United States Congress, edited by Lawrence Sherman, Denise Gottfredson, Doris MacKenzie, John Eck, Peter Reuter, and Shawn Bushway, Washington, D.C.: National Institute of Justice, 1997

Grabosky, P.N., Zero Tolerance Policing, *Australian Institute of Criminology*, No. 102, January 1999, Canberra, Australia

Harris N., Walgrave L., Braithwaite J, Harris N., Walgrave L., Braithwaite J., Emotional dynamics in restorative conferences, *Theoretical Criminology*, Vol. 8(2):191 – 210

Hayes H., Daly K., Youth justice conferencing and reoffending, *Justice Quarterly*, Dec 2003, Vol. 20, No. 4, pp. 725 – 764

Heinz Messmer and Hans-Uwe Otto, *Restorative Justice on Trial, Pitfalls and Potentials of Victim-Offender Mediation-International Research Perspectives*, Boston : Kluwer Academic Publishers, 1992

Hennessey, H., “Reoffending and restorative justice” στο Johnstone G, Van Ness D., *Handbook of restorative justice*, Willan Publishing σελ. 426 - ...

Johnstone, G., Van Ness, D., *Handbook of Restorative Justice*, Willan Publishing, 2007

Johnstone, G., Van Ness, D., «The meaning of Restorative Justice» στο Johnstone, G., Van Ness, D., *Handbook of restorative justice*, Willan Publishing, 2007, σελ. 5 - 23

Kathleen, D., «Restorative Justice, The real story», *Punishment & Society*, Vol. 4, σελ. 55 - 79

Latimer J., Dowden G., Muisse D., The effectiveness of restorative practices: A meta-analysis, *The Prison Journal*, Vol. 85 No.2, June 2005, pp. 127 -144

Latimer, J., Dowden, G., Muise, D., «The effectiveness of Restorative Justice: A meta-analysis», *The Prison Journal*, Vol. 85 No. 2, June 2005 127-144, σελ. 128

Levrant, S., Cullen, F., Fulton, B., Wozniak, J., «Reconsidering Restorative Justice, The Corruption of Benevolence Revisited?», *Crime & Delinquency*, 1999 45:3

Marshall T., «The Evaluation of Restorative Justice in Britain», *European Journal of Criminal Policy and Research*, 4(4):21-43, 1996

Marshall, T., Merry S., *Crime and Accountability: Victim Offender Mediation in Practice*, London: Home Office, 1990

Marshall, T., *Restorative Justice: An Overview*, A report by the Home Office Research Development and Statistics Directorate, 1999

Maxwell G., Morris A., "Juvenile Crime and Justice in New Zealand" In, Nicholas Bala, et. al., eds. *Juvenile Justice Systems: An International Comparison of Problems and Solutions*, 2002, pp. 189-219.

Maxwell, G., Morris A., "Research on Family Group Conferences with Young Offenders in New Zealand." In *Family Group Conferences: Perspectives on Policy and Practice*, edited by Joe Hudson, Allison Morris, Gabrielle Maxwell, and Burt Galaway, Sydney: Federation Press and Criminal Justice Press, 1996

Mc Cord, P., *Restorative Justice, variations on a theme* In, Walgrave, L (ed) *Potentialities, Risks and Problems for Research*, Belgium, Leuven University Press, 1998, pp. 19 - 53

McCold, P., Wachtel B., *"Restorative Policing Experiment: The Bethlehem Pennsylvania Police Family Group Conferencing Project."* Report, Pipersville, Pa.: Community Service Foundation, 1998

Miers D. et al., An Exploratory Evaluation of Restorative Justice Themes, Crime reduction Research Series Paper 9, 2001

Moore, David B., Forsythe L., *A New Approach to Juvenile Justice: An Evaluation of Family Conferencing in Wagga Wagga*, Wagga Wagga: Charles Sturt University, 1995

Newburn, T., *Criminology*, Willan publishing, 2007

Nugent W. R., Paddock B., "The Effect of Victim-Offender Mediation on Severity of Reoffense", *Mediation Quarterly*, 12:353-67, 1995

Olweus, D., "Annotation: Bullying at School: Basic Facts and Effects of a School Based Intervention Program.", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35:1171-90, 1993

Palk G., Hayes H., Prenzler T., "Restorative Justice and Community Conferencing: Summary of Findings from a Pilot Study.", *Current Issues in Criminal Justice* 10:13 8-55, 1998

Pate K., "Victim-Offender Restitution Programs in Canada" In *Criminal Justice, Restitution and Reconciliation*, edited by B. Galaway and J. Hudson, New York: Willow Tree., 1990

Payne J., Recidivism in Australia: findings and future research, Australian Institute of Criminology, Research and Public Policy Series, No. 80

Pennell J., Burford, G., *Family Group Decision Making: Communities Stopping Family Violence, Questions and Answers*, Ottawa, Ontario :Canada National Clearinghouse of Family Violence, Health and Welfare, 1998

Pepler, Debra J., Wendy Craig, Suzanne Ziegler, and Alice Charach, 1993. "A School-Based Antibullying Intervention." In *Understanding and Managing Bullying*, edited by Delwin Tatum. London: Heinemann, 1993

Pitts, J., and Philip Smith, "Preventing School Bullying", Police Research Group Crime Detection and Prevention Series Paper no. 63, London: Home Office, 1995

Ray, R., "Issues in Restorative Justice", Speech given at the Queensland Law Society Forum – Law and Order Issues in the 21st Century, April 2008

Restorative Justice- *Alaska Journal of Dispute Resolution* (University of Alaska, Fairbanks) - 2013

RESTORATIVE JUSTICE, Creating a safer society, Justice Action Draft Paper, 16/3/2012

Rigby, K., *Bullying in Schools and What to Do about It*, Melbourne: Australian Council for Educational Research, 1996

Robinson G., Shapland J., «REDUCING RECIDIVISM, A task for restorative justice?», *British Journal of Criminology*, (2008), 48, pp. 337 – 358

Robinson K., Plecas D., Squires C., McLandress K., “The impact of restorative justice on recidivism among shoplifters”, University of the Fraser Valley, Centre of public safety & Criminal Justice research

Schneider, A., "Restitution and Recidivism Rates of Juvenile Offenders: Results from Four Experimental Studies.", *Criminology*, 24:533-52, 1986 και Schneider, A. , *Deterrence and Juvenile Crime: Results from a National Policy Experiment*, New York: Springer-Verlag, 1990

Shapland J., Atkinson A., Atkinson H., Dignan J., Edwards L., Hibbert J., Howes M., Johnstone J., Robinson G. and Sorsby A., *Does restorative justice affect reconviction? The fourth report from the evaluation of three themes*, Ministry of Justice Research Series 10/08, June 2008

Shapland, J., Atkinson, A., Atkinson, H., Colledge, E., Dignan, J., Howes, M., Johnstone, J., Robinson, G., Sorsby, A., "Situating Restorative Justice within criminal justice", *Theoretical Criminology*, Vol 10(4), 2006 σελ. 505 - 532

Sherman L., Strang H., *Restorative Justice: The evidence*, The Smith Institute, 2007

Skelton Ann and Frank Sheryl, "How does restorative justice address human rights and due process issues?" στο: Howard Zehr and Barb Toews, *Critical Issues in Restorative Justice*, pp. 203 -213

Skelton Ann and Makubetse Sekhonyane, *Human Rights and Restorative Justice*, στο Guerry Johnstone and Daniel Van Ness, *Handbook of Restorative Justice*, pp. 580- 597

Smith, D., H. Blagg, and N. Derricourt. 1985. "Victim-Offender Mediation Project." Report to the Chief Officers' Group, South Yorkshire Probation Service. Cited in *Crime and Accountability: Victim-Offender Mediation in Practice*, edited by T. Marshall and S. Merry. London: Home Office, 1990

Tyler T., Sherman L., Strang H., Barnes G., Woods D., *Reintegrative Shaming, Procedural Justice, and Recidivism: The Engagement of Offenders ' Psychological Mechanisms in the*

Canberra RISE Drinking –and- Driving Experiment, *Law & Society Review*, Volume 41, Number 3(2007), pp. 553 – 586

Umbreit M., "Mediating Victim-Offender Conflict: From Single-Site to Multi-Site Analysis in the U.S." In *Restorative Justice on Trial: Pitfalls and Potentials of Victim-Offender Mediation-International Research Perspectives*, Dordrecht and Boston: Kluwer, edited by H. Messmer and H. U. Otto, 1992

Umbreit M., "Restorative Justice through Juvenile Victim-Offender Mediation." In *Restorative Juvenile Justice: Repairing the Harm of Youth Crime*, Monsey, N.Y, edited by G. Bazemore and L. Walgrave: Criminal Justice Press, 1999

Umbreit Mark, Coates Robert, Warner Roberts Ann, Victim-offender mediation in Canada The impact of an emerging social work intervention, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/crq.3900170303/pdf> (τελευταία επίσκεψη 10/6/2012)

Umbreit, M., Coates R., Kalanj B., *Victim Meets Offender: The Impact of Restorative Justice and Mediation*, Monsey, N.Y.: Criminal Justice Press, 1994

Umbreit, M., Coates, R., Warner A., «Victim-offender mediation in Canada: The impact of an emerging social work intervention», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/crq.3900170303/pdf> (τελευταία επίσκεψη 4/9/2013)

United Nations, Office on Drugs and Crime, *Handbook on Restorative Justice Programmes*, Criminal Justice Handbook Series, New York, 2006

United Nations, Office on Drugs and Crime, *Handbook on Restorative Justice Programmes*, Criminal Justice Handbook Series, New York, 2006

Walgrave, L., "In Search of Limits to the Restorative Justice for Juveniles.", Paper presented at the International Congress on Criminology, Budapest, August 23-27, 1993

Wenzel M., Okimoto T., Feather N. and Platow M., *Retributive and Restorative Justice*, Law and Human Behavior, vol. 32, No 5, 2008, σελ. 375 - 389

Wilcox et al., Two year resanctioning study: a comparison of restorative and traditional cautions, Home Office Online Report 57/04, 2004

Wynne, Jean. "Leeds Mediation and Reparation Service: Ten Years Experience with Victim-Offender Mediation." In *Restorative Justice: International Perspectives*, edited by Burt Galaway and Joe Hudson. Monsey, N.Y.: Criminal Justice Press, 1996.